

Morfologické jazykové prostriedky

MORFOLÓGIA

- morféma – najmenšia časť slova s lexikálnym významom/funkciou
- tvar slova – základná jednotka morfológie
- gramatický význam slova
- gramatické kategórie:
 - menné
 - slovesné
- ohýbanie slov:
 - skloňovanie
 - časovanie

SLOVNÉ DRUHY

- podstatné mená
- prídavné mená
- zámená
- číslovky
- slovesá
- príslovky
- predložky
- spojky
- častice
- citoslovčia

SLOVNÝ DRUH

Z teórie
Z pravopisu
Funkcia vo vete
Štylistické využitie

Tvar slova

Zvuková rovina	Významová rovina	Tvarová rovina	Skladobná rovina
<i>m-y-s-l-ie-ť</i>	(vy)myslieť	<i>myslíme</i>	Vy ste si mysleli, že odídem?
[misľieť]	(od)myslieť	<i>myslela som</i>	Už na to nemysli!
	<i>mysli(tel)...</i>	<i>mysleli by...</i>	Budem na to myslieť...

Gramatický tvar

- základná jednotka morfológie
- formálny prostriedok na vyjadrenie gramatického významu, konkrétna realizácia slova v texte

Slovo sa v reči nevyskytuje len v základnom tvare (*pes, mlčať, ten, päť*), ale v rôznych tvaroch (*psovi, mlčali by sme, tých, piatim*). Slová menia svoje tvary, aby vyjadrili a vytvorili rozličné vzťahy k iným slovám vo vete (výpovedi). Tvary slov v závislosti od týchto vzťahov sa vzájomne odlišujú **gramatickými príponami**, napr. *vôl-Ø, od vol-a, s vol-mi, vol-y...* Plno-významové slová majú teda okrem lexikálneho významu i **gramatický význam**, ktorý sa vyjadruje gramatickými príponami.

Menné gramatické kategórie

rod	mužský (životnosť) ženský stredný
číslo	jednotné (singulár) množné (plurál)
pád	nominatív genitív datív akuzatív vokatív lokál inštrumentál

Gramatické významy slov sa neviažu na konkrétne slovo či pomenovanie, ale sú spoločné pre rovnakú **kategóriu slov**. Gramatická prípona *-ovia* vyjadruje nominatív plurálu (pomenovanie viacerých) podstatných mien mužského rodu životných (*sluhovia, dedovia, bohovia...*). V prípade slovies gramatická prípona *-m* vyjadruje 1. osobu singuláru prítomného času oznamovacieho spôsobu (*ten, kto vypovedá, vykonáva činnosť teraz a oznamuje to*) slovies (*robím, češem, volám...*).

Niektoré kategórie sa môžu vyjadriť rôznymi gramatickými príponami. Napr. nominatív plurálu mužského rodu podstatných mien sa dá vyjadriť príponami *-i, -ovia, -ia, -y, -e* (*rybári – dedovia – bratia – vlky – kroje*). Význam plurálu možno v slovenčine vyjadriť aj ďalšími gramatickými príponami, napr. príponami *-mi/-ami*, ktorými však už okrem množného čísla vyjadrujeme aj ďalší význam (inštrumentál – spoluúčasť na deji: *idem s kamarátmi/s letcami/s deťmi/s kravami/s básňami*; nástroj, prostriedok deja: *hádzem kameňmi, cestujem vlakmi*).

*Cítiť v **kost'**, že z ten **obviniť zelený**.*

*Cítil som v **kostiach**, že z toho **obvinia zelených**.*

ROZLIŠUJTE

Gramatický tvar slova	Tvarotvorný základ – nositeľ lexikálneho významu slova	Tvarotvorný formant – nositeľ gramatického významu slova
(v) kostiach	kost- = tvrdá oporná časť tela stavovcov (<i>kosť</i>); (tu súčasť frazémy: <i>cítiť v kostiach</i>) = mať predtuchu)	-iach = viac predmetov ženského rodu; vyjadruje miesto vykonávania deja (predložka v)
obvinia	obvin- = pripísať niekomu vinu na niečom (<i>obviniť</i>)	-ia = dej vykonajú viacerí ľudia (muži alebo ženy) v budúcnosti; je to oznam; urobia to aktívne a jednorazovo
zelených	zelen- = príslušník hnutia/prívrženec ochrancov životného prostredia (<i>zelený</i>)	-ých = viac predmetov mužského rodu (alebo zmesi všetkých rodov); predmety budú dejom zasiahnuté (sloveso <i>obviniť</i>)

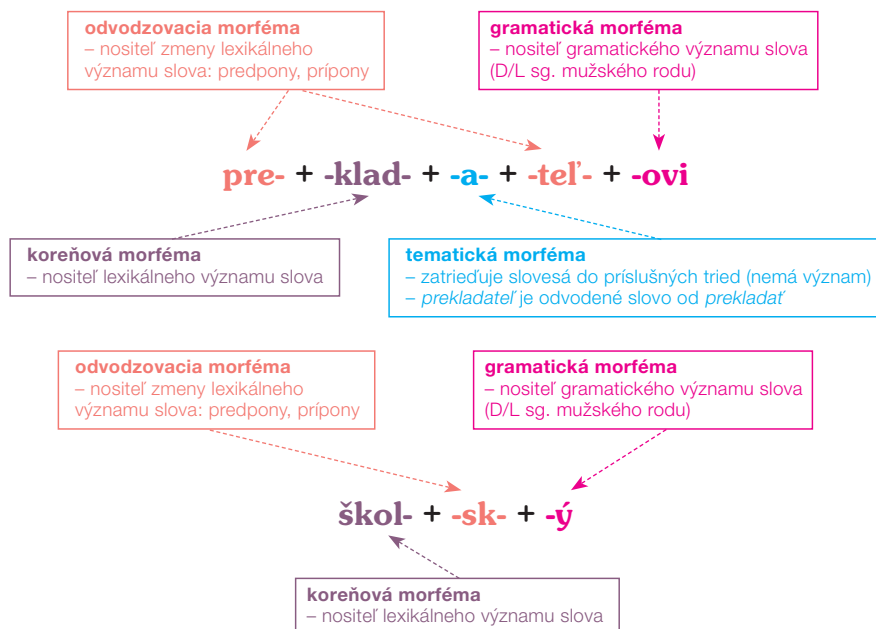
Význam gramatickej prípony (gramatických morfém) **-li sme** vyjadruje činnosť, ktorú vykonávali v minulosti tí, ktorí o nej aktívne hovoria – označujú nám to (**robili sme, česali sme, krútili sme...**).

Naopak, jedna gramatická prípona môže signalizovať rôzne gramatické významy (napr. prípona **-a: vidím brata – dostanem od brata**), ktoré spoznáme priamo v kontexte.

Gramatický význam slova sa teda prejavuje v gramatických kategóriách. **Gramatické kategórie** rozlišujeme **menné** (ohybné slovné druhy okrem určitých slovesných tvarov) a **slovesné** (určité slovesné tvary).

Morféma

Najmenšia časť tvaru slova, ktorá má lexikálny alebo gramatický význam (alebo iba napr. spájajúcu funkciu), sa nazýva **morféma**.

Jazykovedná disciplína, ktorá sa zaoberá slovnými druhmi, gramatickými kategóriami, gramatickými tvarmi a ohýbaním gramatických tvarov podľa istých zákonitostí a vzorov, sa nazýva **morfológia/tvaroslovie** (z gr. *morfos* – tvar a *logos* – náuka, reč, učenie). Spolu so syntaxou vytvára **gramatiku** jazyka.

ROZLIŠUJTE

lexikológia	slovtvorný základ	krav-ička	vy- krútia (vy- krútit)
	slovtvorný formant (predpona/prípona)	krav- ička	vy -krútia (vy -krútit)
morfológia	koreňová morféma	krav-ička	vy- krút -ia
	odvodzovacia morféma	krav- ičk -a	vy -krút-ia
	gramatická morféma	krav-ičk- a	vy-krút- ia

Slovesné gramatické kategórie

osoba	1. 2. 3.
číslo	jednotné (singulár) množné (plurál)
čas	minulý prítomný budúci
spôsob	oznamovací rozkazovací podmieňovací
vid	dokonavý nedokonavý
slovesný rod	činný trpný
intencia	

Morféma

- najmenšia časť slova, ktorá má lexikálny alebo gramatický význam.

VIETE, ŽE...?

V slovenčine existuje aj tzv. nulová morféma. Niektorým slovám pri ich ohýbaní akoby vypadávala gramatická koncovka (**kráľ-Ø**, kráľa, kráľovi, kráľa, kráľovi, kráľom, králi, kráľov...; píšem, píšeš, **píše-Ø**, píšeme, píšete, píšu...). Gramatická koncovka tam v skutočnosti je a nazývame ju nulová (*muži* – **muž-Ø**, *robím* – **robí-Ø**, *robil som* – **robil-Ø**, *vetý* – **viet-Ø**).

Gramatický tvar

tvarotvorný základ	tvarotvorný formant
prekladateľ-	-ovi

ROZLIŠUJTE

LEXIKOLÓGIA	okno	oken- + -ný	okenný
	kopať	vy- + -kopať	vykopať
	základové slovo	slovotvorný základ + slovotvorný formant (prípona, predpona)	odvodené slovo
		odvodzovanie →	zmena lexikálneho významu
MORFOLÓGIA	okno (N sg. stredný rod)	okn- + -u	oknu (D sg. stred. rod)
	okenný (N sg. mužský rod)	okenn- + -ého	okenného (G sg. mužský/ stredný rod)
	základný tvar slova	tvarotvorný základ + tvarotvorný formant (gramatická morféma)	gramatický tvar
		ohýbanie →	zmena gramatického významu

Súbor všetkých gramatických tvarov ohybného slova nazývame v morfológii **paradigma**.

VIETE, ŽE...?

Menná gramatická kategória pádu sa môže vnímať aj inak: nominativus (nominatív) – **menovateľ**, genitivus (genitív) – **odvodzovateľ**, dativus (datív) – **dávateľ**, accusativus (akuzatív) – **ukazovateľ**, vocativus (vokatív) – **voľateľ**, lokalis (lokál) – **miestnik**, instrumentalis (inštrumentál) – **nástrojník**. V súčasnej slovenčine je vokatív zriedkavý (napr. *Hej, **človeče!***). Nahradil ho vokatív rovnakého tvaru, ako je nominatív (***Pán Novák**, prosím!*)

J. Mistřík

Slovné druhy

Slovo má **lexikálny význam** (pomenúva osoby, veci a javy) a **gramatický význam** – pomocou gramatických kategórií vytvára vzťahy s inými slovami vo vete. Súborny slov s podobným významom alebo funkciou vo vete a s podobnými tvarmi zaraďujeme do **slovných druhov** (*hlava, nálada, stena, pôda...* – podstatné mená; *volať, konať, naháňať...* – slovesá).

Počas štýlotvorného procesu autor môže podľa svojho komunikačného zámeru spomedzi slovných druhov vybrať viac podstatných a prídavných mien, prípadne neurčitých slovesných tvarov, teda tvarov s mennými gramatickými kategóriami (**menné vyjadrovanie**), alebo viac sloviess (**slovesné vyjadrovanie**).

Menné vyjadrovanie (ukážka 1) sa vyskytuje v **náučnom štýle**, často v **administratívnom** a v **publicistickom štýle**; využíva ho informačný a opisný slohový postup. Pomocou neho autor dosiahne väčšiu presnosť, zreteľnosť formulácií a vyhne sa častému opakovaniu vzťažného zámena *ktorý*. Text bude stručnejší (princíp ekonómie v komunikácii), ale náročnejší na vnímanie (spájanie slov prostredníctvom rôznych pádov a druhotných predložiek, ukážka 3).

UKÁŽKA 1

Divadlo bez domova je komunitné divadlo, ktoré vytvára priestor na to, aby **ľudia patriaci k znevýhodneným skupinám obyvateľstva pomocou umenia** našli cestu k iným a k sebe.

Z tlače

UKÁŽKA 2

Sestry sa **mrvili, zivali**, ich strapaté hlavy **sa vynárali** z perín ako Čapkovve mloky z mora.

„Rýchlo! Rýchlo! **Neslimačiť sa!**“

Oblok sa **rozletel**, dnu **vtrhol** mráz, dievčence **začali soliť** deň škriepkou. Eve **zmizla** blúza, Katka **zhľadúvala** školské veci, Hilda na plné hrdlo **vyspevovala** niečo o láske a fatamorgáne...

J. Blažková

ROZLIŠUJTE

Menné vyjadrovanie	Slovesné vyjadrovanie
Jej otec je stolár.	Jej otec stolárči.
Jej tvár bola červená.	Tvár jej sčervenela. Tvár sa naplnila purpúrom.
Otec je nefajčiar.	Otec nefajčí.

Slovesné vyjadrovanie (ukážka 2) sa vyskytuje v **hovorovom štýle**, často aj v **umeleckom štýle** (rozprávanie a dynamický opis) a nájdeme ho aj v **publicistickom štýle**. Texty sú ľahšie čitateľné, dynamickejšie.

Plnovýznamové slovné druhy majú lexikálny i gramatický význam – sú sami osebe nositeľmi istého obsahu, vecného významu, a preto majú vetnočlenskú platnosť – vo vete fungujú ako vetné členy. Napr. tvar slova *perom* je gramaticky podstatné meno stredného rodu, v inštrumentáli singuláru a vo vete funguje ako vetný člen (má vetnočlenskú platnosť), napr. ako príslovkové určenie (*Napíš to radšej modrým perom.*). Všetky plnovýznamové slovné druhy okrem prísloviak menia svoj tvar (sú ohybné).

Neplnovýznamové (pomocné) slovné druhy nadobúdajú význam iba v spojení s plnovýznamovými slovami. Nemenia svoj tvar (sú neohybné) a nemajú vetnočlenskú platnosť. Majú taký zovšeobecňujúci lexikálny význam, že sa svojou funkciou približujú ku gramatickým slovám/morfémam (napr. *by*, *sa* v slovesných tvaroch).

Citoslovčia môžu vo vete zastúpiť napr. sloveso vo funkcii prísudku (*A vrabec **frnk** do húštiny.*) alebo napr. prídavné meno vo funkcii prívlastku (*Spôsobili to **haló** efekt.*) či podstatné meno vo funkcii podmetu (*Tiché **ups!** doznelo.*).

Niektoré slová sa vyskytujú vo viacerých slovných druhoch, napr. slovo *okolo* môže byť príslovkou (*prešiel okolo*), predložkou (*prešiel okolo domu*), časticou (*má okolo štyridsať*). Slovo *vedúci* môže byť prídavným menom (*vedúci pretekár*) i podstatným menom (*vedúci* = zodpovedný, riadiaci pracovník). Závisí od kontextu, v ktorom sa slovo nachádza. Kontext teda určuje aj lexikálno-gramatický význam slova.

ÚLOHY

- Určte slovný druh a gramatické kategórie slov z ukážky 3: *ktorí, musia, vodičov, iným, neprechádzajú, plynulý.*
- a) Vyznačeným slovám/slovným spojeniam ukážky 3 prisúďte gramatické kategórie. Čo ste zistili?
b) Určte slovný druh podčiarknutých slov v ukážke 3.
c) Do ktorého štýlu patrí ukážka 3?
- a) Medzi slovami *hmyz, mak, dvere, osýpky, meniny, Malacky, Vianoce, Ladce, jež, viera, čaj, Tatry* nájdite pomnožné podstatné mená.
b) Určte ich vzor. Napíšte ich v genitíve.
- Pracujte s *Pravidlami slovenského pravopisu* a so *Slovníkom cudzích slov*.
a) Vyskloňte podstatné mená *Noe, Andrea, finále, e-mail/email* v singulári.
b) Vytvorte G pl. podstatných mien *pixel, server*.
c) Vyskloňte v singulári podstatné meno *Kaká, Lionel Messi, Gerard Piqué, José Manuel Pinto, Robert Lewandowski* (mená futbalistov).

UKÁŽKA 3

§ 53

(1) Pri **prechádzaní** cez cestu **je** chodec **povinný** prednostne použiť priechod pre chodcov, nadchod alebo podchod. Na priechode pre chodcov sa chodí vpravo. Chodec nesmie vstupovať na vozovku, ak prichádza vozidlo s právom prednostnej jazdy; ak sa chodec nachádza na vozovke, musí takémuto vozidlu bez meškania uvoľniť priestor na prejazd. Chodec **je povinný** umožniť električke plynulý prejazd.

(2) Chodci, ktorí prechádzajú cez priechod pre chodcov, musia brať ohľad na vodičov **prichádzajúcich** vozidiel najmä tým, že neprechádzajú jednotlivu, ale v skupinách. To platí aj voči vodičom **odbočujúcim** na cestu, cez ktorú chodci prechádzajú. Chodec nesmie vstupovať na vozovku, a to ani pri **použití** priechodu pre chodcov, ak vzhlľadom na rýchlosť a vzdialenosť **prichádzajúcich** vozidiel nemôže cez vozovku bezpečne prejsť. Iným účastníkom cestnej premávky ako chodcom **je používanie** priechodu pre chodcov **zakázané**, ak v § 55a ods. 2 nie **je ustanovené** inak.

(3) Mimo priechodu pre chodcov sa smie cez vozovku prechádzať len kolmo na jej os. Chodci smú prechádzať cez vozovku mimo priechodu pre chodcov, len ak s ohľadom na vzdialenosť a rýchlosť jazdy prichádzajúcich vozidiel nedonútia ich vodičov na zmenu smeru alebo rýchlosti jazdy.

Zákon o cestnej premávke

Slovné druhy

Plnovýznamové – sú vetné členy	podstatné mená (substantíva)	Pomenovania osôb, zvierat, rastlín, vecí, dejov, javov a stavov.	<i>kráľ, pes, radosť, ihla, snobstvo</i>	skloňovanie	ohybné
	prídavné mená (adjektíva)	Pomenovania vlastností osôb, zvierat, rastlín, vecí, dejov a javov...	<i>veľký, zlý, zelený, hranatý, sobí, Petrovo, rybací</i>		
	zámená (pronominá)	Slová, ktoré na osoby, zvieratá, rastliny, veci, deje a stavy ukazujú alebo na ne odkazujú.	<i>on, nám, môjho, ich, týchto, Kto?, kto, akísi, každý, nijakí</i>		
	číslovky (numeráliá)	Pomenúvajú počet a číselnú vlastnosť osôb, zvierat, rastlín, vecí, dejov a javov...	<i>osemnásť, druhý, dvojaký, štyrikrát, päť ráz, veľa, štvoro</i>	časovanie	
	slovesá (verbá)	Pomenúvajú dynamické vlastnosti a dynamické stavy osôb, zvierat, rastlín, vecí, dejov a javov...	<i>pijú, liezť, zvonili, hádzali by sme, zvolia</i>		
	príslovky (adverbiá)	Pomenovanie vlastnosti vlastností (vlastnosť alebo okolnosť deja).	<i>ľahko, idúcky, mimovoľne, nechtiac, doma, zajtra</i>	neohybné	
Neplnovýznamové – nie sú vetné členy	predložky (prepozície)	Pomocné slová, ktoré plnia svoju funkciu pri pádoch podstatných mien.	<i>na, s, ku, ponad, spoza, vzhľadom na, odhliadnuc od</i>		
	spojky (konjunkcie)	Slová spájajúce slová do slovných spojení a vety do súvetí.	<i>a, ale, aby, že, no, lež, hoci, aj keď</i>		
	častice (partikuly)	Slová vyjadrujúce subjektívny postoj hovoriaceho k výpovedi.	<i>áno, nie, aj, najmä, samozrejme, snáď</i>		
	citoslovcia (interjekcie)*	Slová vyjadrujúce citové reakcie na vonkajšie podnety, prejavy vôle a napodobňujúce zvuky.	<i>ups, bum, tik-tak, och, ahoj</i>		

* Citoslovcia v druhotnom význame môžu byť aj vetnými členmi.

ÚLOHY

1. Určte slovné druhy vyznačených slov. Zohľadnite kontext.
- A. **Na rozdiel od** teba nemám potrebu sa predvádzať! Základný **rozdiel** medzi nami je otvorenosť.
- B. Vrátil som sa **náhodou**. Tvoja nehoda bola nešťastná **náhoda**.
- C. **Aby** ti nenapadlo odísť! Chcem, **aby** si odišiel.
- D. Počet **nezamestnaných** postupne klesá. Veľa **nezamestnaných** ľudí robí načierno.
- E. **Hádam** sa vrátiš! Veľmi rád **hádam** správne odpovede.
- F. Sekol a **nechtiac** si odsekol aj kus prsta. Rozišiel sa so mnou, **nechcejúc** mi ubližovať ešte väčšmi.
- G. Kúpil si **prací** prášok? V rieke stáli ženy **perúce** ručne.
- H. Písal si už **plniacim** perom? Zamestnanec **plniaci** si svoje povinnosti nemá dôvod na výpovedí.
- I. **Domov** sa vrátili vysmiati **ako** slniečka. **Ako** vnímaš po rokoch svoj **domov**?

- J. Veríš našej **kráľovnej**? **Kráľovninej** nepriazni sa nedá uniknúť.
- K. **Potom** si to objednaj. Tričko už zapáchalo **potom**.
- L. Často ho **prosím** o trochu pozornosti. Nechajme to tak, **prosím**.
- M. Vlhová skončila na pretekoch **desiata**. Dva dni stará **desiata** nie je vhodná pre vaše deti.
- N. Na zemi ležal **mŕtvy** pes. Azda nás nepríde strašiť ten **mŕtvy**.
- O. **Dole** stráňou sa pustili obaja naraz. Obaja sa pustili smerom **dole**.
2. Aký je základný/slovníkový tvar vyznačeného slova? **Hádzu** si to sem a tam. Skončili sme so **ctou**. Spoločili sme sa na **ne**. Sadni si **podeň**. **Jej** nikdy nevolaj! Táral **samé** nezmysly. **Sudkyniným** stanoviskám som neporozumel. Medvede nájdeme v nedostupných miestach slovenských **hôr**.

Podstatné mená (substantíva)

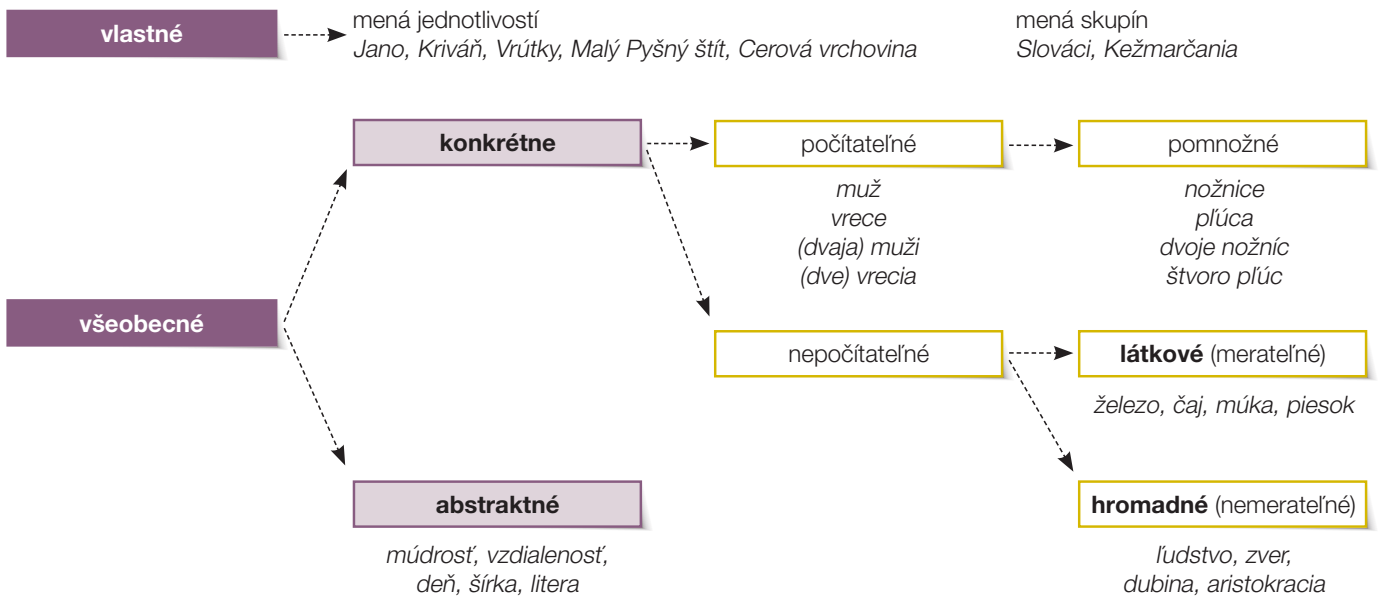
ČO UŽ VIETE...

Podstatné mená sú plnovýznamový slovný druh. Pomenúvajú **osoby** (*Jano, otec*), **zvieratá** (*mačka, Dunčo*), **rastliny** (*kvet*), **veci** (*plot, Jesenské*), **vlastnosti** (*múdrost*), **deje** (*kosba*) a **vnútorné stavy človeka** (*láska, bezmocnosť*). Sú ohybné (*skloňujú sa*). Vo vete majú ako vetný člen viacero funkcií (podmet, súčasť slovesno-menného/neslovesného prísudku, nezhodný prívlastok, predmet atď.).

Podstatné mená

- **vlastné – všeobecné**
 - **konkrétne – abstraktné**
 - **počítateľné – nepočítateľné**
- látkové
hromadné

Podstatné mená

ÚLOHY

1. a) Ktorý slovný druh dominuje v navigačných častiach internetovej stránky v ukážke 4?
b) Overte tvrdenie na oblúbených internetových stránkach.
2. Vysvetlite, prečo sa v ponukovej lište internetových stránok používajú veľké začiatkové písmená.
3. Ktorý pád dominuje v ponukových lištách a navigačných častiach internetových stránok a v nadpisoch? Vysvetlite dôvod.
4. Ktorý pád využívate pri zadávaní kľúčových slov vo vyhľadávачi?
5. Ktorú skupinu grafém by ste zadali do vyhľadávачa na konkrétnej internetovej stránke, keby ste chceli na nej nájsť všetky výskyty slov: *host, kúpele, kráľovná, rana, dieťa*?
6. Zostavte *Hlavné menu/Záhľadie* fiktívnej webovej stránky svojej triedy.

ROZLIŠUJTE

múka dve múky
(= 2 balíky múky)

piesok dva piesky
(= 2 druhy piesku)

Dvojtvar

– dve rovnocenné spisovné podoby gramatického tvaru.
z výhier/z výher
z čísel/z čísiel
z čerešieň/z čerešní

Variantná prípona

– rozdielna gramatická prípona vyjadrujúca ten istý gramatický význam z dôvodu výslovnosti, významu slova, etymológie ap.

Napr.

I plurálu muž. rodu (dub)
s **dlhmi**
s **oznamami** ↔ **dubmi**

L singuláru muž. rodu (dub)
na **strome**
vo **vlak** ↔ **na dube**
o **materiáli**

N plurálu muž. rodu (chlap)
šermiari
hostia ↔ **chlapi**
dedovia

G plurálu žen. rodu (ulica)
kuchýň-Ø
ruží ↔ **ulíc-Ø**

L singuláru stred. rodu (mesto)
o **plese**
o **múzeu** ↔ **v meste**

ČO UŽ VIETE...

Vzory skloňovania podstatných mien

mužský rod	ženský rod	stredný rod
chlap	žena	mesto
hrdina	ulica	srdce
dub	dlaň	vysvedčenie
stroj	kosť	dievča

Používatelia jazyka v bežnej komunikácii nevytvárajú vždy tvary podstatných mien podľa predpísanej spisovnej paradigmy (vzorov skloňovania), ale používajú tvary aj na základe toho, ako si ich osvojili počas života. V prehovore ľudí nájdeme **spisovnú podobu** (k doktorovi), **nárečovú podobu** (do dochtora) i **slangovú podobu** (k mäsiarke/za riďasom) a pod. Použitie tvaru závisí od komunikačnej situácie.

Vedomosti o vzoroch podstatných mien a variantných gramatických príponách nám pomáhajú použiť správny tvar podstatného mena (zo stroja – z čaju; zo strojov – z dní). **Spisovné tvary** sú zárukou, že náš jazyk bude **zrozumiteľný** pre väčšinu používateľov, **ustálený** na istú dobu, aby nedochádzalo k nedorozumeniam (v dokumentoch, v médiách) a súčasne **funkčný** – niektoré rozdielne gramatické morfémy totiž môžu signalizovať rozdielny význam slova a použitie nesprávnej prípony môže zneistiť prijímateľa komunikátu.

Bavili sme sa **o diele**. (dielo)
Bavili sme sa **o dieli**. (diel)

Toto si vyčítal **z diela**? (dielo)
Toto si urobil **z tohto dielu**? (diel)

Teším sa na svoje nové **roly**. (rola)
Teším sa na svoje nové **role**. (rola)

Kúpil si veľa **čaju**. (čaj – látka)
Kúpil si tri **čaje**. (čaj – krabíčka s čajom)

Nemám rád **tých hadov**.
(hadi – zlí ľudia)
Nemám rád **tie hady**.
(hady – živočích)

Bavili sme sa **o Mikuláši**.
(Liptovský Mikuláš)
Nebavme sa **o Mikulášovi**.
(chlapec menom Mikuláš)

Jedli sme vo vyhladkovej veži
na Kamzíku. (Kamzík)
Vieť sa **na kamzíkovi** bude asi
problém. (kamzík)

Predala som veľa **látok**.
(látka – tkanina)
Predala som veľa **latiek**.
(látka – dosky)

Spisovný jazyk (teda i používanie spisovných tvarov slov) plní aj **reprezentatívnu** funkciu – by mal odrážať našu **kultivovanosť** a **vzdelanosť** najmä v oficiálnej a pracovnej verejnej komunikácii.

Vzor kuli

sg.	pl.
N kuli-Ø	kuliovia
G kuliho	kuliov
D kulimu	kuliom
A kuliho	kuliov
L (o) kulim	(o) kulioch
I kulim	kuliami

Podľa vzoru **kuli** sa skloňujú podstatné mená cudzieho pôvodu mužského rodu – často ide o vlastné mená – zakončené na **-i, -í, -y, -e (-é, -ě, -ä), -ö, -ü** (Purkyně, grizly, Presley, Ziči, Pálfy, Láni, Škultéty, Goethe, Medici...).

Vzor gazdiná

sg.	pl.
N gazdiná	gazdiné
G gazdinej	gazdín
D gazdinám	gazdinám
A gazdiné	gazdiné
L (o) gazdinej	(o) gazdinách
I gazdinami	gazdinami

Podľa vzoru **gazdiná** sa skloňujú podstatné mená ženského rodu zakončené v N sg. na **-á** (stryná, ujčíná, kráľovná, princezná, kňažná...).

Vzor pani

sg.	pl.
N pani	panie
G panej	paní
D panej	paniam
A paniu	panie
L (o) panej	(o) paniach
I paňou	paniami

Slovo **pani** je nesklonné, ak za ním nasleduje označenie alebo oslovenie ženy s uvedením mena, titulu, funkcie (napr. *bez pani Novotnej*). V N pl. je prípustný dvojtvar (napr. *vážené pani/panie poslankyne*). Ak za slovom pani nenasleduje meno, titul alebo funkcia, skloňuje sa: *prišiel bez panej, o neznámych paniach*.

Jazyková poradňa, JULŠ (upravené)

ROZLIŠUJTE

N sg.	obžalovaná (vzor pekný)	kráľovná (vzor gazdiná)	strecha (vzor žena)
N pl.	dve obžalované	dve kráľovné	dve strechy
G sg.	od obžalovanej	od kráľovnej	od strechy
G pl.	od obžalovaných	od kráľovien	od striech

Pomnožné podstatné mená sú špecifické tým, že majú iba tvar množného čísla a ním pomenúvajú aj jeden predmet, aj viacero predmetov: **noviny** – *jedny noviny* – *troje/štvoro novín*. Odrážajú totiž reálne predmety existujúce v páre (*plúca, kliešte, váhy*). Od pomnožných podstatných mien rozlišujeme pomenovania predmetov vyskytujúcich sa v skupinách. Tie môžu mať aj singulár (*vlasý – vlas, uhorky – uhorka*).

UKÁŽKA 5

Na ceste z Forbás do Vyšných Ružbách sa stala dopravná nehoda. Dopravné obmedzenia očakávajú aj od Tlmáč až do Tekovských Nemiec pre stavebné práce na ceste. Neďaleko Hýb sa zrazil kamión s osobným automobilom, zvýšte, prosím, pozornosť. Z Košíc do Krompách cez Margecany stále neprejdete, použite obchádzku cez Prešov a Krížovany. Pozor si dávajte na ručičku na tachometri pri výjazde zo Spišských Vlách smerom na Bystrany, z Medzilaboriec smerom na Čabalovce, z Topolčian na Tovarníky a Chrabrany a zo Šurian smerom do Komjátic.

ÚLOHY

1. Vyhľadajte v slovníkoch význam a pôvod slova *kuli*.
2. Čo majú z lexikálneho hľadiska spoločné nasledujúce slová: *šľachtičná, švagriná, kňažná, cisárovná*?
3. a) Vypíšte z ukážky 5 všetky vlastné pomnožné podstatné mená.
b) Utvorte datív a lokál vypísaných slov.
c) Určte vzory vypísaných slov.

Rod pomnožných podstatných mien

N pl.	-y		-e		-á/-ia	
Vzor	duby	ženy	stroje	ulice	mestá	srdcia
	Margecany	Tatry	kúpele	Vianoce	ústa	dvercia
D pl.	-om	-ám/-am	-om	-iam/-am	-ám/-am	-iam/-am
	Margecanom	Tatrám	kúpeľom	Vianociam	ústam	dverciam
L pl.	-och	-ách/-ach	-och	-iach/-ach	-ách/-ach	-iach/-ach
	po Margecanoch	v Tatrách	v kúpeľoch	po Vianociach	na ústach	v dverciach

Písanie i/y

1. Gramatickú príponu -y píšeme len pri vzoroch:

- **duby** (N a A pl.)

plazy

hotely

- **ženy** (G sg., N a A pl.)

medaily

orchidey

2. I pl. má gramatické prípony -mi/-ami:

ryľmi

básňami

3. D a L singuláru vo všetkých vzoroch má mäkké i:

rytierovi o rytierovi

osi o osi

haluzi o hauzi

Andrej o Andrej

4. N pl. muž. r. životných podstatných mien má v gramatickej prípone mäkké i:

valasi

farári

5. Vzory ulica, dľaň, kost majú v gramatických príponách mäkké i:

Líbya – o Líbyi

večera – o večeri

zver – zveri

cirkev – cirkvi

6. Vzory stredného rodu majú v gramatických príponách mäkké i/í:

perie – s perím

haluzie – s haluzím

Z pravopisu podstatných mien

Pravopisné pravidlá určujú písanie vlastných podstatných mien z oblasti kresťanskej terminológie: kresťanský Boh: **Boh**, **Pán Boh**, **Boh Otec**, **Boh Syn** a **Boh Duch Svätý**, **Bože!** – **Pane Bože!**; matka: **Matka Božia** (**Chrám Matky Božej v Paríži**); syn: **Syn Boží**; učenie: **Slovo Božie**, **Písmo Sväté**; cirkev: **Svätý Otec** (pápež).

Malé písmená píšeme v ustálených slovných spojeniach (**pánboh**, **chlieb boží**, **trst boží**, **každý boží deň**) a v citoslovciach (**panebože**, **božemôj**). Mená svätcov sa uvádzajú slovom svätý s malým písmenom: **svätý Cyril**, **sv. Doroata**, **Kostol sv. Egídia v Bardejove** (prívlastok **svätý** získal po kanonizácii).

Viacslovné vlastné pomenovania sa píše s veľkým začiatočným písmenom v prvom slove, ak neobsahujú iné vlastné meno (**Zemplínska širava** – **Západné Tatry**). Výnimku tvoria názvy obcí, kde veľkým písmenom sa začínajú všetky plnovýznamové slová (**Lysá pod Makytou**), a mená a priezviská (**Branislav Hriňák**).

Vo viacslovných menách významných osobností píšeme veľké písmeno v podstatnom i prídavnom mene, respektíve v číslovke, napr.: **Konštantín Filozof**, **Peter Veľký**, **Karol Smelý**, **Ladislav Pohrobok**, **Svätopluk Druhý**.

Písanie veľkých písmen v menách a názvoch je potrebné overovať v kodifikačných príručkách (nie vždy je systémové: **druhá svetová vojna** – **Veľká francúzska revolúcia**; **penzión U zeleného stromu** – **Ulica osloboditeľov** a pod.).

Pod vplyvom tvrdých nárečí sa stáva, že sa nedodržuje označovanie mäkkosti v niektorých tvaroch slov: **kúpele** – v **kúpeľoch**; **pole** – z **poľa**, **poľom**.

Dodržiavanie pravidla o rytmickom krátení

D, L plurálu

srdce – srdciam – o srdciach

plúca – plúcam – o plúcach

mesto – mestám – mestách

hniezda – hniezdam – hniezdach

žena – ženám – o ženách

káva – kávam – o kávach

ulica – uliciam – o uliciach

dielňa – dielňam – o dielňach

dľaň – dlaniam – o dlaniach

básne – básňam – o básňach

G plurálu

žena – žien

kamarátka – kamarátok

Výnimky z pravidla o rytmickom krátení

G pl.

žena – žien

výhra – výhier

ulica – ulíc

hrádza – hrádzí

schôdza – schôdzí

dľaň – dlaní

horáreň – horární

báseň – básní

mesto – miest

sklenárstvo – sklenárstiev

Všetky pády

vysvedčenie

lístie – lístia – lístiu...

ÚLOHY

1. Zdôvodnite písanie malých/veľkých začiatočných písmen v slovách a slovných spojeniach: *neveriaci*, *tomáš*, *sľukár*, *rusofil*, *sivko*, *kláštor*, *uršulínok*, *Rád maltézskeho rytiera*, *horalka*, *kváziameričan*.

ROZLIŠUJTE

JEDEN Oravec; Šarišan Janko Štúr a Karol Štúr Karloveštan; Petržalčan I. Krasko; V. Roy Janko Kráľ; Ján Botto	VIACERÍ Slováci Štúrovci (rodina) Bratislavčania symbolisti štúrovci (literáti)	TIE deti psy vlky vtáky hady	TÍ drábi psi (zvieratá/muži) vlci (zvieratá/muži) vtáci (zvieratá/muži) hadí (muži)
---	--	--	---

ROZLIŠUJTE

Malá Ázia Južná Amerika Severná Amerika Stredná Amerika Latinská Amerika	Viacslovné pomenovanie (názov kontinentu).	južná Ázia východná Afrika východné Slovensko južné Nemecko	Prídavné meno určuje svetovú stranu.
Tatry Karpaty Pyšný štít	Názov zemepisného celku.	vrchovina nížina štít	Všeobecné pomenovanie zemepisného celku.
Západné Tatry Malé Karpaty Malý Pyšný štít	Názov časti zemepisného celku.	Cerová vrchovina Záhorská nížina Kolový štít	Názov zemepisného celku.

VIETE, ŽE...?

Súhrnné pomenovanie príslušníkov jednej rodiny sa v spisovnej slovenčine tvorí pridaním prípony -ovci, napr. *Urban – Urbanovci, Kučera – Kučerovci*. V spojení s podstatným menom rodina je správna podoba *rodina Kučerovcov, Urbanovcov*. Pri priezviskách adjektívneho typu *Orlický, Jesenský* máme tvary *Orlickovci, Jesenskovic* (možné sú aj tvary *Orlickí, Jesenský*), rodina *Orlickovcov, Jesenskovic* (aj *rodina Orlických, Jesenských*). Ak však majú takéto priezviská len dve slabiky, napr. *Hollý, Tichý, Šťastný*, odporúčame vám uprednostniť podoby prídavného mena v množnom čísle *Hollí, rodina Hollých, Tichí, rodina Tichých*. Môžu byť aj tvary *Hollovci, rodina Hollovcov, Tichovci, rodina Tichovcov*. V spojení s podstatným menom bratia sa tvoria podoby priezvisk rovnako ako spoločné pomenovanie rodiny, teda *bratia Kučerovci, Urbanovci, Orlickovci* (aj *Orlickí*), *Hollí* (aj *Hollovci*), *Tichí* (aj *Tichovci*).

Jazyková poradňa JÚLŠ (skrátene)

Funkcia podstatného mena vo vete

Podstatné meno má široké vetnočlenské uplatnenie. Môže sa vyskytovať vo vete ako **podmet**, **súčasť slovesno-menného/neslovesného prísudku**, **prívlastok**, **predmet**, **príslovkové určenie**, **prístavok** i ako **vetný základ**. Spolu so slovesami tvorí podstatné súčasti výpovedí.

UKÁŽKA 6

Rodina môjho **strýka, Lukáša Láskavého**, ktorý **bol notárom**, si **pre** svojich **potomkov** písala **od konca vojny** každý **večer kroniku o** rodinných **udalostiach**. **Smola. Kronika** zhorela **pri požiari v roku 1990**.

Podstatné mená vo vete

podmet
prívlastok
prístavok
súčasť slovesno-menného prísudku (bol notárom)
predmet
príslovkové určenie
vetný základ

Zima! **Nemec** zamrzne! A učiteľ ešte vraví... – dedinčania sa nahli nad nedopité poháre, ale vraviaceho bolo počuť dobre – že **Nemec** vyhral všetky vojny v lete.

R. Jašík

VIETE, ŽE...?

V jazyku je zaužívaný aj tzv. generický rod: *Milí žiaci* (= *žiaci* + *žiačky*), ktorý v súčasnosti ustupuje pod vplyvom rodovej (gendrovej) rovnosti oboch pohlaví (*Milé žiačky a milí žiaci...*, *Vážené dámy, vážení páni...*).

Ste neústupčiví ako dvaja **barani**.

Dvanásť **sokoli**, sokolovia Tatier...
J. Botto

VIETE, ŽE...?

Nielen podľa jazykovej normy, ale aj podľa platného zákona o mene a priezvisku rešpektujúceho jazykovú normu vytvárame prechýľovaním aj cudzie ženské priezviská, napr. *Villas* – *Villasová*, *McIntyre* – *McIntyrová*, aby sme rozlíšili, kedy hovoríme o mužovi alebo žene. Výnimku tvoria mená populárnych osobností a umelecké mená, napr. na plagátoch (*Dnes MARIA CALLAS; Dara Rolins*). Pri ich skloňovaní sa však prechýľujú (*soprán podobný Callasovej*).

Zápalka smútku chytá potichučky.
M. Válek

Nemal ani **strechy** nad hlavou.
(Nemal ani **strechu** nad hlavou.)

VIETE, ŽE...?

V súčasnej slovenčine sa už vokatívne tvary netvorí. Tvary *Zuzi*, *Feri*, *Laci* sú utvorené podľa cudzích vzorov a oslovenie *šéfe* sa prevzalo z češtiny.

Jazyková poradňa JÚLŠ SAV

Štylistické využitie menných gramatických kategórií

Číslo

Kategóriu čísla (singulár namiesto plurálu) využíva (ako jednu z viacerých možností) umelecký výrazový prostriedok **synekdocha**. Synekdocha sa využíva aj vo vecných textoch vo všeobecných tvrdeniach. (*V jazerách žije štika, ostriež, kapor a sumec.*)

Číslom podstatného mena dokážeme identifikovať aj rozdielny význam niektorých abstraktných alebo látkových podstatných mien (metonymia). Porovnajte:

*Otec kúpil **víno**.* – *Otec kúpil dve **vína**.* (= 2 fľaše vína)

*Prekáža mi **sladkosť**.* (sladká chuť) – *Prekážajú mi **sladkosti**.* (koláče)

Rod

Rozdiel medzi **životnosťou** a **neživotnosťou** podstatných mien **mužského rodu** sa môže štylisticky využiť napr. v hovorovom štýle.

Ak zvieracím podstatným menom pomenujeme človeka, ktorého vlastnosť alebo správanie prirovnávame zvierafu, hovoríme o **zosobňovaní**.

Zmenou rodu podstatného mena (napr. pomocou prípon) môžeme docieľť napr. zjemnenie výrazu: *vták* – *vtáča*, *žena* – *žieňa* alebo naopak zveličenie: *dlaň* – *dlanisko*, *chalan* – *chalanisko*.

S kategóriou rodu sa spája aj **prechýľovanie** – odvodzovanie ženských podstatných mien od mužských podstatných mien. Je časté v administratívnom a hovorovom štýle. Napr. *hovorca* – *hovorkyňa*, *predseda* – *predsedníčka*, *kňažka* – *kňažná*, *kráľ* – *kráľovná*, *Baťko* – *Baťková*, *Bašťovanský* – *Bašťovanská*.

Pád

Nominatív (bezpríznačový pád) sa štylisticky využíva v literárnych, odborných a publicistických textoch, napr.:

- v názve diela, kapitoly;
- v záhlaviach tabuliek, webových stránok;
- v titulku, medzitulku.

Genitív nachádzame často v umeleckej literatúre ako **genitívnu metaforu**.

Ak namiesto **akuzatívu** použijeme **genitív**, text bude expresívnejší.

Ako oslovenie sa využíval v minulosti výhradne **vokatív**. Dnes má vokatív väčšinou rovnaký tvar ako nominatív, vokatívne tvary sa však stále vyskytujú:

- v hovorovom štýle (*synu*, *bratku*, *priateľu*, *šéfe*, *šéfko*);
- v umeleckých textoch („*Majstre, tvrdá reč to pre mňa.*“ – *Dante*);
- v náboženských textoch (*Ježišu Kriste*, *Hospodine*; *Matko Božia*);
- v zaužívaných zdvorilých osloveniach (*majstre* – oslovenie umelca; *otče* – oslovenie kňaza; *priateľu*), vokatív *páne* je štylisticky neutrálny;
- v teritoriálnom nárečí (*Mížu!* *Ančo!* *Pavle!*).

Prídavné mená (adjektíva)

ČO UŽ VIETE...

Prídavné mená sú plnovýznamový slovný druh. Pomenúvajú **vlastnosti** osôb (*dobré dievča*), zvierat (*poslušný pes*), vecí (*pevný plot*), prírodných a spoločenských javov (*prírodná katastrofa*, *ranné vstávanie*) a **príslušnosť** k nejakej osobe, zvieratú, veci alebo druhu (*otcov kabát*, *sobí záprah*) atď. Sú ohybný slovný druh (skloňujú sa). Gramatické kategórie prídavných mien v slovných spojeniach alebo vo vete určujeme podľa nadradeného podstatného mena (*zbadal unaveného človeka*).

Vo vete býva prídavné meno napr. zhodným prívlastkom (*staré lístie*, *otcovo rozhodnutie*) alebo časťou prísudku (*Synček je veľmi divný*, *nikdy nie veselý*, *hrdý*, *ukrutný*, *divý*, *hockde táisť smelý*. – J. Král).

Prídavné mená

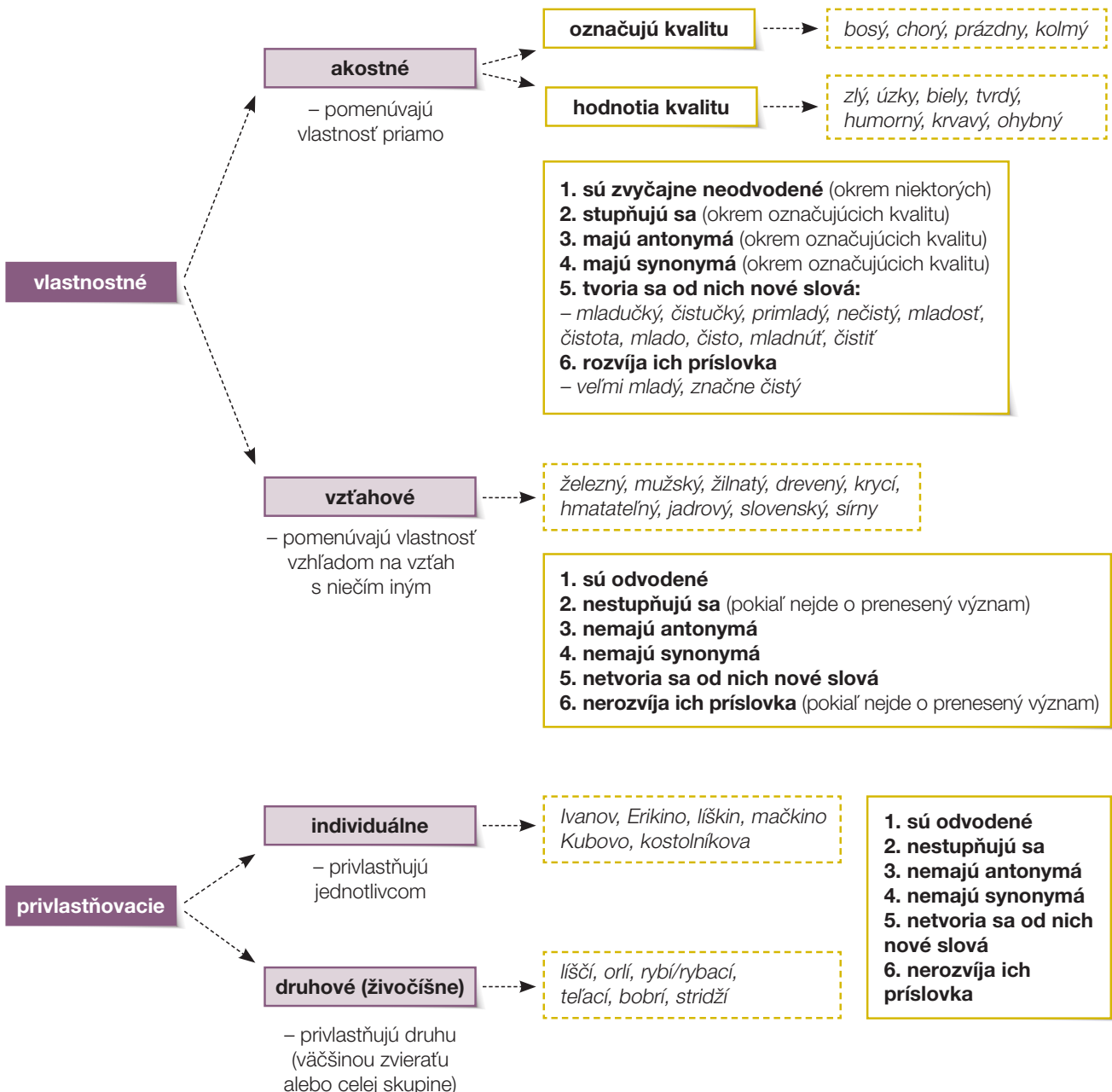
vlastnostné

- akostné
- vzťahové

prívlastňovacie

- individuálne
- druhové

Prídavné mená

Stupňovanie prídavných mien

	1. stupeň základný/pozitív	2. stupeň porovnávaci/komparatív	3. stupeň najvyšší/superlatív
Pravidelné	<i>dlhý</i>	<i>dlhší</i>	<i>najdlhší</i>
Nepravidelné	<i>dobrá</i>	<i>lepšia</i>	<i>najlepšia</i>
Analytické/ opisné	<i>prospešná</i>	<i>viac prospešná</i> <i>menej prospešné</i>	<i>najviac prospešná</i> <i>najmenej prospešné</i>

ÚLOHY

1. Pracujte v úlohách s ukázkou 7. Zistite, či je internetová stránka, odkiaľ pochádza článok, vierohodný zdroj. Podľa čoho ste tak usúdili?
2. Medzi vyznačeným slovami identifikujte aspoň jedno prídavné meno, ktoré vzniklo zo slovesa, zámena, príslovky a podstatného mena.
3. Ktoré z vyznačených slov sú akostné prídavné mená?
4. a) Ktoré zo zvýraznených slov môžu byť aj podstatnými menami?
b) Použite ich v krátkych vetách.
5. V prvom odseku sa v jednej vete nachádza viacnásobný aj postupne rozvíjajúci prívlastok. Vysvetlite rozdiel.
6. Ktorý druh prídavných mien sa v texte nevyskytuje?
7. Pracujte so slovníkom. Vytvárajte si sami hypotézy.
a) Tvorte zo zvýraznených slov v ukážke príslovky. Z ktorých slov sa nedá príslovka vytvoriť? Prečo?
b) Stupňujte zvýraznené slová. Pri ktorých to nejde? Prečo?
c) Ktoré zo zvýraznených prídavných mien možno považovať za primárne/za prídavné mená neodvedené od iných slovných druhov?
8. Pracujte v skupinách. Vlastnými slovami vysvetlite rozdiel vo význame nasledujúcich slov. Po diskusii si význam slov overte v slovníkoch.
I. skupina: a) *nakazený*
b) *nákazlivý* c) *nákazový*
II. skupina: a) *prenášajúci*
b) *prenosný* c) *prenosový*
III. skupina: a) *prenesený*
b) *prenesený*

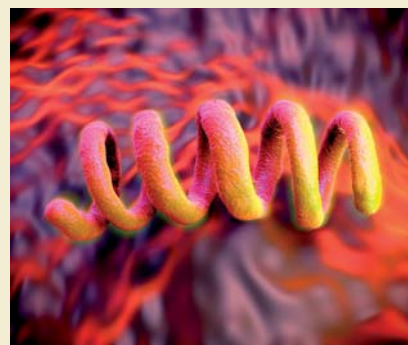
Akostné prídavné mená majú lexikálno-gramatickú kategóriu **stupňovania (1., 2., 3. stupeň – sladký, sladší, najsladší)**. Kategória stupňovania je založená na porovnávaní intenzity vlastnosti, ktorú vyjadruje akostné prídavné meno. Akostné prídavné mená označujúce dokonaly/konečný stupeň vlastnosti (ako *mŕtvy*, *bosý*, *slepý*) sa nestupňujú. Naopak, niektoré **vzťahové prídavné mená** (hlavne ak ich používame v prenesenom význame) možno stupňovať (napr. **drevená stolička – najdrevenejší tanečník; medový plást – ešte medovejšie reči**).

Stupňovanie prídavných mien

1. stupeň: **pozitív**
2. stupeň: **komparatív**
3. stupeň: **superlatív**

UKÁŽKA 7

*Syfilis alebo lues, ako sa zvykne označovať táto pohlavne **pre-nosná** choroba, je veľmi **životu-nebezpečná**. Infekciu vyvoláva spirochéta *Treponema pallidum*, ktorá bola objavená v roku 1905 Schaudinnom a Hoffmannom. Infikovať sa človek môže predovšetkým **nechráneným pohlavným** stykom. K nákaze je možné dôjsť aj pri kontakte so **syfilitickou** vyrážkou na tele **postihnutého**.*

*Syfilis sa môže preniesť z matky na plod počas **samotného** tehotenstva. Štvrtina **infikovaných** detí sa rodí **mŕtvych** alebo umiera krátko po narodení. Deti **nakazené** syfilisom rodí až polovica **neliečených** žien. Takéto deti majú vážne **poškodené** srdce, mozog a oči. Z tohto **vážneho** dôvodu sa každej jednej **tehotnej** minimálne jedenkrát počas tehotenstva odoberie krv a pošle sa na vyšetrenie syfilisu. Ak sa na infekciu príde včas, dá sa veľa zachrániť. Obyčajne sa lieči podaním antibiotík.*

*Syfilis je hrozbou pre **celý** svet. Bol považovaný za chorobu minulosti, ale, bohužiaľ, čísla **nakazených** v **posledných** rokoch stúpajú. Je veľmi **zaujímavé**, že v **prevažnej** väčšine postihuje viac mužov ako ženy. Šíri sa hlavne medzi **mladými**, sexuálne veľmi **aktívnymi** ľuďmi, ktorým slovo monogamia veľa nehovorí. Dodržiavanie zásad **bezpečného** sexu, používanie kondómu (prezervatívu), vzťah s jednou partnerkou/partnerom – to je pár dobrých rád, ako sa úspešne tejto pohlavne **prenosnej** chorobe vyhnúť. [...]*

***Neliečený** syfilis môže vážne postihnúť všetky orgány v tele. Najčastejšie napadá srdce, mozog, miechu a kožu. V **neskorších** štádiách môže viesť k **duševným** poruchám až k smrti.*

pohlavne-choroby.eu (upravené)

Prídavné meno sa v gramatických kategóriách **zhoduje** s podstatným menom, napr. N/A pl.: *dobrí chlapci/dobrych chlapcov* (pri životnom podstatnom mene), *pokojní psi/pokojných psov* (pri zosobnenom podstatnom mene mužského rodu), *pokojné psy/pokojné psy*; *vysoké duby/vysoké duby* (pri neživotných podstatných menách mužského rodu).

Z cudzích jazykov preberáme aj prídavné mená, ktoré v slovenčine oslanú **nesklonné**: *kaki* (bez príznaku), *šik*, *molet*, *plisé*, *blond*, *nóbl* (hovorové), *sexi/y* (hovorové), *senzi* (slangové). Iba niektoré z nich po čase prijímajú slovenskú príponu a dajú sa skloňovať, napr. *lila* – *lilavý*, *extra* – *extrovný* (hovorové). Domáce nesklonné prídavné mená sú zriedkavé – vznikajú napr. skrátením slova (*bezva* – z *bezvadný*; slangové) alebo patria do detskej reči (*kaka* = *kakaný*; *čača* = *čačaný*).

Z pravopisu prídavných mien

ČO UŽ VIETE...

Vzory skloňovania prídavných mien

pekný cudzí páví otcov (matkin)

Privlastňovacie prídavné mená (individuálne) vzoru **otcov** majú v N sg. a A sg. v strednom rode príponu **-o**: **otcovo** auto/**matkino** meno.

V N pl. a A pl. v strednom rode príponu **-e**: **otcove** autá/**matkine** autá.

V tvaroch privlastňovacích druhových prídavných mien (živočíšnych) skloňujúcich sa podľa **vzoru páví** okrem L sg. (o *krokodíľom*) neplatí rytmický zákon, napr. *krokodíľi/krokodílie*, *s krokodíľím/s krokodíľimi*... Mäkkosť v základnom tvare slova sa zachováva aj v ostatných jeho tvaroch (*orlí let* – o *orľom lete*, *krokodíľi stisk* – o *krokodíľom stisku*).

Výnimky z pravidla o rytmickom krátení

páví (okrem G, D, L, I sg. ženského rodu a L sg. mužského a stredného rodu)
delfíní, *komárí*, *krokodíľí*

Dodržiavanie pravidla o rytmickom krátení

pekný – **pekných**
biely – *bielych*
cudzí – **s cudzím**
svieži – *so sviežim*

Pravopis prídavných mien sa niekedy odlišuje od slov, z ktorých vznikli. Zmeny nastávajú aj v slovotvornom základe prídavného mena: **tematický** (téma), **slimačí** (*slimák*), **historický** (história), **muránsky** (Muráň), **habsburský** (Habsburg).

Pri hromadení prídavných mien vo vete je potrebné rozlišovať:

- postupne rozvíjaci prívlastok** (bez čiarky): *zrazu boli oblepení voňavým jabloňovým kvetom*;
- viacnásobný vetný člen** (s čiarkou): *Akýsi nízky, tučný muž obrátil k nemu tvár.*

Vzťahové prídavné mená sú odvodené, napr.

hrať – *hravý*
merať – *merateľný*
diera – *deravý*
sklo – *sklený*
ráno – *ranný*
stôl – *stolný/stolový*
svaly – *svalnatý*
modrý – *modrastý*
dnes – *dnešný*
tam – *tamojší*

ROZLIŠUJTE

privlastňovacie druhové

zajačí chvost (typické pre druh)

vzťahové zajačí paprikáš

(uvarený zo zajaca)

akostné zajačí úmysel

(prenesený význam = majúci úmysel ujsť)

VIETE, ŽE...?

V súčasnej spisovnej slovenčine sú už zriedkavé **krátke** (menné/zme-ravené) tvary prídavných mien, ktoré bývajú súčasťou slovesno-menného/neslovesného prísudku (napr. *hoden*, *dlžen*, *vinen*), najčastejšie sa vyskytuje prídavné meno **rád** (sg. *rád*, *rada*, *rado*; pl. *radi*, *rady*, *radý*), napr. *Muži sú radi*. *Ženy sú rady*. *Deti sú rady*. *Psy sú rady*. *Psi sú radi*. *Kvety sú rady*. Prídavné meno **rád** sa stupňuje (je *rád/radšej/najradšej*).

ROZLIŠUJTE

sklo – **sklený**
okno – **okenný**
čas – **súčasný**
vysoký – **vyšší**
Francúz – **francúzsky**
Švéd – **švédsky**
dieťa – **detský**

1. Gramatická prípona s ú sa nachádza len vo vzore pekný:

zelený rybník
s dravým vtákom
z pravých uhlov

Výnimku tvorí N pl. muž. r. životných prídavných mien:

prísni horári
smelí sokoli (zosobnené)

2. Vo vzore cudzí a páví sa v gramatickej prípone píše i/i:

svieži vzduch, krokodíl zub,
s vydrím mláďaťom

3. Zhoda príd. mena s nadradeným podst. menom:

pod bielou dekou
s bielymi dekami
zo zelených stromov

4. I pl. má na konci gramatických prípon -i:

drsnými, bobrími, sviežimi

5. Stredný rod privlastňovacích prídavných mien:

Stanovo lietadlo (singulár)
Stanove lietadlá (plurál)

6. Spojenie so životným podstatným menom muž. rodu ohlasuje gramatická prípona -i/-í:

TIE
hladné psy
zúrivé vlky
rady
(zvieratá,
ženy, deti)

TÍ
hladní psi
zúriví vlcí
radi
(mužské
životné)

7. Zložené prídavné mená:

česko-slovenský
(rovnocenný vzťah národov);
zeleno-modrý
(prúžkovaný, farby sú oddelené);
zelenomodrý (zmiešané farby);
literárnovedný (literárna veda).

8. Písanie veľkých písmen

Slovensko – slovenský rok (Aký?)
Janko – Jankov kloúbúk (Čí?)
Štúr – Štúrov pravopis (Čí?)
Štúr – štúrovský pravopis (Aký?)
Tatry – tatranský vzduch (Aký?)
Tatry – Tatranská Štrba (názov obce)

VIETE, ŽE...?

Podľa vzorov prídavných mien skloňujeme aj iné slovné druhy: podstatné mená (Oslovil ma **vedúci** oddelenia.), **trpné a činné prídavné** (kosený, zabíjajúci), **číslovky** (prvý, tretí, dvanásť), **zámená** (ktorý, nejaký).

ROZLIŠUJTE

[e]: **stále** počasie,
náhle zmeny (Aké?)

[ʔe]: chodil k nej **stále**
náhle sa vyčasil (Kedy?)

[li]: **stáli** zákazníci (Akí?)

[ʔi]: **stáli** na ulici (Čo robili?)

UKÁŽKA 8

Tolkienov • fanúšikovia mohli sláviť Vianoce už v novembri. Práve vtedy tvorcovia druh • **Hobita** v spolupráci s Google Chrome sprístupnili cez web **nov • aplikáciu**. Do svojho tabletu, mobilu či počítača si môžete stiahnuť niečo medzi **minihrou, interaktívne • cestopisom z fiktívne • sveta** a ponáškou na **znám • službu** Google Earth.

M. Krekovič

ÚLOHY

- Prečítajte ukážku 8 so správnymi pádovými príponami.
 - V ktorých tvaroch prídavných mien sa uplatnilo rytmické krátenie?
 - Vyznačeným tvarom zmeňte kategóriu čísla a prispôbte tomu celý text.
 - Napište základové slová, z ktorých boli odvodené podčiarknuté prídavné mená.
- Konkretizujte, v ktorej komunikačnej situácii by ste nasledujúce slovné spojenie nepoužili.
 - Utvorte od všetkých slov v nasledujúcich slovných spojeniach plurál. Diskutujte, prečo sa nedá plurál vždy vytvoriť.
sexi koš, disciplinovanému pracovníkovi, s inovatívnymi riešením, Damoklov meč, Elektrin komplex, vtáčieho/vtačieho spevu, zo sovieho letu, kaki farbou, kyselinou dihydrogénfosforečnou, o Ludolfovom čísle, vestfálsky mier, bylinkového čaju

ROZLIŠUJTE

vypraviť + **-ca**
výpravca + **-yňa**
výpravkyňa + **-in**
výpravkynin + **-i**
od výpravkynin + **-ých**

výpravca
výpravkyňa
výpravkynin syn
výpravkynini synovia
od výpravkyniných synov

matka + **-in**
matkin + **-i**
matkin + **-ých**

ODVODZOVANIE
ODVODZOVANIE
ODVODZOVANIE
SKLOŇOVANIE
SKLOŇOVANIE

ROZLIŠUJTE

Kto? Čo?
matka
kolegyňa

Čí?
matkin
kolegynin

Od koho?
od matky
od kolegyne

Od čích?
od matkiných
od kolegyniných

S kým?
s matkou
s kolegyňou

S čími?
s matkinými
s kolegyninými

Funkcia prídavného mena vo vete

Prídavné meno sa nachádza vo vete ako **podmet**, **predmet**, **zhodný prívlastok** (viacnásobný, postupne rozvíjajúci), súčasť **slovesno-menného/neslovesného prísudku**.

UKÁŽKA 9

V **novej bratislavskej** nemocnici **je neprehliadnuteľný vstupný** pries-tor. Pre mňa **je** však príliš **studený**. **Chorým** to asi nevyhovuje. Ani **tehotné** a rodičky sa tomu nepotešia. **Mladé a neskúsené** pacientky sa môžu vylakať.

Prídavné mená vo vete

prívlastok
postupne rozvíjajúci prívlastok
viacnásobný prívlastok
predmet
súčasť slovesno-menného prísudku (je studený)
podmet

Štylistické využitie prídavných mien

Prídavné mená bližšie určujú podstatné meno alebo charakterizujú nejakú vec/jav. V umeleckej literatúre (ale aj v odbornej) často tvoria bohaté **synonymické rady**: Táto **krásna, svieža, čistá a pôvabná** dievčina... (hromadením synonymím vytvárame umelecký výrazový prostriedok – **pleonazmus**, napr. *Tá urážka mu ostala navždy **pribitá, prilepená, prischnutá**...*)

V pracovnej komunikácii sa s prídavnými menami stretávame v posudkoch, v motivačných listoch (**zodpovedný, flexibilný tímový kolega**...). V publicistike ich nájdeme napr. v reklame a v opisoch výrobkov (**Využite bombastickú ponuku**..., **bezkonkurenčných cien**...).

Stupňovanie prídavných mien možno efektne využiť v nepriamom opise (*Nebol to **najlepší** študent. Nie je to **najlepšie**. **Lepšieho** nenájdeš*); v pracovnej komunikácii, napr. v posudkoch (*žiak mal v druhom polroku **zodpovednejší** prístup k riešeniu projektov* = v 1. polroku nemal, ale zlepšil sa) alebo v komerčnej publicistike – v reklame (**najlacnejšie** volania, **lacnejšieho** nenájdete...).

Prídavné mená niekedy stoja aj za podstatným menom, napr.:

- ako súčasť odborného názvu: prvosenka **jarná**, kyselina **chlórovodíková**;
- ako epitetá (básnické prívlastky): čas **hrdzavý**, vody **krvavé**.

ÚLOHY

1. a) Diskutujte. Akú úlohu majú prídavné mená v ukážke 10?
 b) Vyhľadajte v prvej strofe ukážky 10 prídavné mená.
 c) Pomocou ktorých prídavných mien vytvára básnik v ukážke 10 kontrast?
 d) Vypíšte z druhej strofy ukážky 10 prídavné.
 e) Vyjadrite vlastnými slovami, aký je rozdiel medzi tým, čo pomenúva prídavné meno a prídavné v ukážke 10.
2. a) Nájdite v nasledujúcej vete zhodný prívlastok, ktorý nie je vyjadrený prídavným menom.
Ponúkame pracovné miesto v modernej, dynamickej, neustále napredujúcej banke, ktorá je jednou z najväčších medzinárodných finančných inštitúcií.
 b) Nájdite vo vete z bodu a) postupne rozvíjajúci prívlastok.

UKÁŽKA 10

Tam niekde v dialke
 v čierňavých horách
 dedinka biela
 túli sa k zemi
 pokojná, tichá.
 V nej starodávne
 vážneho vzhľadu
 si domy čušia.

Z tých v jednom
 iste ustarostená
 matička moja
 samotná sedí
 pri starom stole.
 Kostnatou rukou
 podopiera čelo
 vráskami zryté
 – starostí tiene
 vždy sedia na ňom:
 tak som ho vídal
 od mala svojho – –
 [...]

I. Krasko

Zámená (pronominá)

Zámená

rodové on, ona, naša, tí, jej...

bezrodové my, vy, ich, ja, Kto?

ohybné on, taký

neohybné jej, Kam?

VIETE, ŽE...?

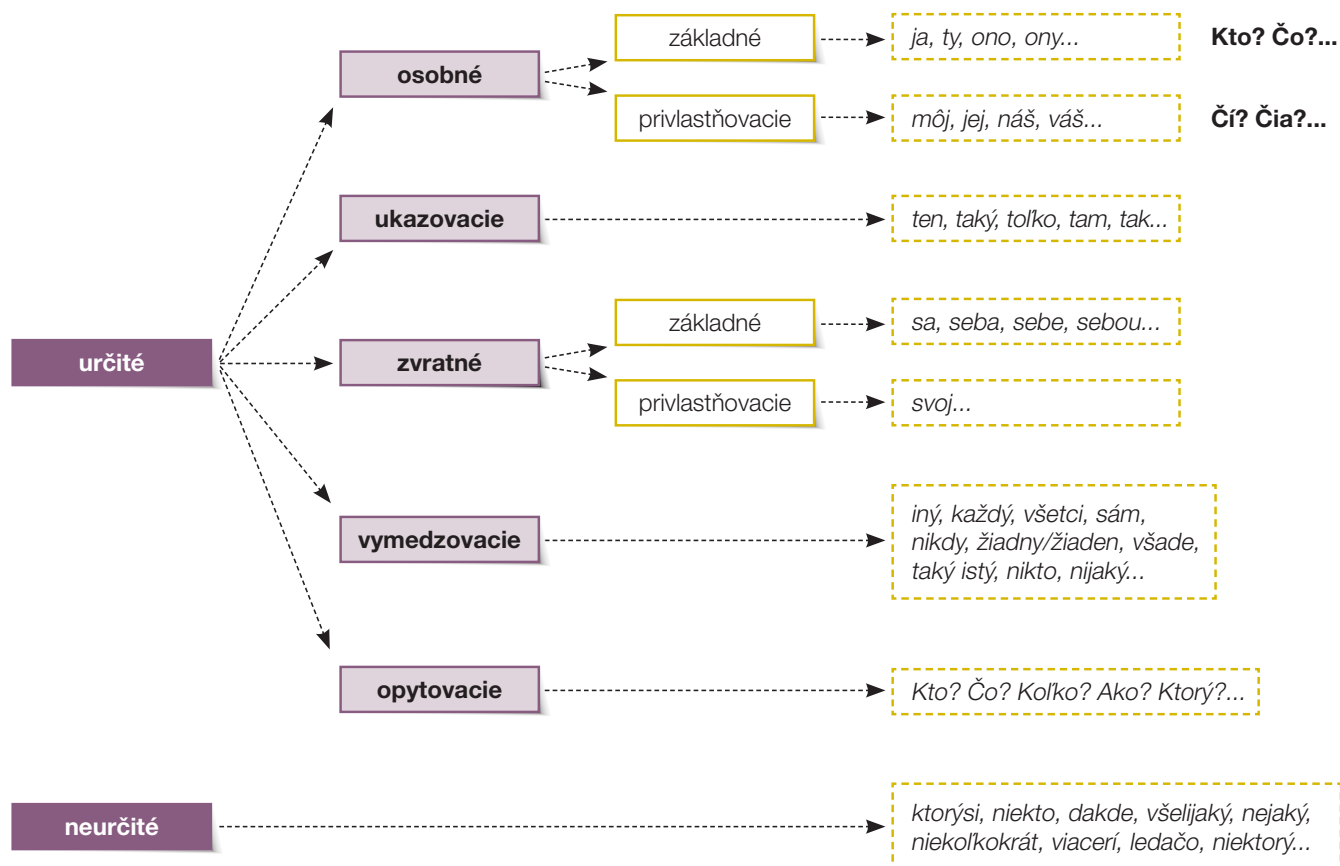
V súvetiach sa **opytovacie zámená** stávajú spájacími výrazmi – nazývame ich **vzťažné slová**, napr. *Nech hľadá tam, kde stratil. Strom, ktorý stál pri dome, dávno vyťali. Nevedel, kto ho volá. Viem, čo to je.*

ČO UŽ VIETE...

Zámená sú plnovýznamový ohybný slovný druh. Poukazujú/odkazujú na osoby, zvieratá, veci a javy. Majú schopnosť zastupovať iný slovný druh („za mená“), najčastejšie podstatné mená (*otec píše – on píše*) a prídavné mená (*on je sebavedomý – on je taký*), číslovky (*štyrikrát – toľkokrát*), príslovky (*včera – vtedy*). V slovníkoch sa okrem druhu zámena (napr. osobné, vzratné) dozvieme, ktorý slovný druh zastupujú – majú podobu: substantívnu (*tento*), adjektívnu (*taký*), číslovkovú (*niekoľko*) alebo príslovkovú (*nikdy*).

Základné osobné a vzratné zámená majú dlhšie a kratšie tvary (*vidím ho/jeho – Julia; vidím cezeň – cez chlieb; nevidím cez neho – cez Miša; v zrkadle sa vidím/vidím seba*; spojením predložky a zámena vzniká **zlúčený tvar**). Zámená zastupujúce mená a číslovky majú menné gramatické kategórie (**nejak/nejaký/nejakí, niejakého, niejaká, niejaké**). Niektoré zámená sú neohybné (*kde, ich, kam, je*).

Zámená

ROZLIŠUJTE

osobné základné zámeno

Videl som **ich** v práci.
Jeho to zaujíma.

osobné privlastňovacie zámeno

Videl som **ich** práce.
Zaujíma sa o **jeho** prácu.

Základné zvrtné zámeno sa (si) odkazuje na osobu alebo vec, ktorá je podmetom vety. Možno ho nahradiť dlhším tvarom zámena *seba, sebe* alebo *svoj, svoja, svoje*, pričom sa význam slovného spojenia alebo vety nezmení (napr. *buchnúť sa – seba, svoju ruku; kúpiť si zmrzlinu – kúpiť sebe...*). Ak sa táto zmena nedá realizovať, nejde o zvrtné zámeno, ale o tzv. **gramatické slovo** (morfému). Gramatické slovo/morfému týmto spôsobom nemožno nahradiť (napr. *smiať sa – ~~smiať seba~~, kosí sa – ~~kosí seba~~*).

Základné zvrtné zámeno sa sa vzťahuje na všetky osoby, rody a obe čísla, má osobitné skloňovanie.

Skloňovanie zámena sa

N	Ø
G	seba
D	sebe, si
A	seba, sa
L	(o) sebe
I	sebou

ROZLIŠUJTE

SA, SI

1. zvrtné zámeno

- odkazuje na vykonávateľa deja: *holiť sa – seba, dopriať si – sebe*
- odkazuje na vzájomnosť deja: *bozkávať sa, objímať sa – vzájomne*

2. samostatná gramatická prípona, ktorá je súčasťou tvaru slova (iba 3. osoba)

- trpný rod: *dom sa postaví (= bude stavany), tráva sa kosí (= tráva je kosená)*
- neosobný tvar sloviac: *hovorí sa, dá sa, šepká sa*

3. súčasť slova/odvodzovacia prípona, ktorá je súčasťou tvaru slova

- čisto zvrtné slovesá (súčasť slova): *báť sa, všímať si, smiať sa*
- zvrtné sloveso (odvodzovanie): *tešiť → tešiť sa, hnevať → hnevať sa*
- malá miera deja (odvodzovanie): *zdríemnuť si, zahrať si, zajesť si*

4. častica

- pobáda, vyzýva na činnosť: *Sem sa! Nože sa do toho!*

Otec zas rozpráva **svoju** historku.
Historka je otcova.

Otec rozpráva **jeho** historku.
Historku nezažil otec, ale niekto iný, napr. syn...

Prívlastňovacie zámeno svoj vyjadruje vlastníctvo alebo vzťah k osobe, zvieratú, veci a pod., ktorá je podmetom vety: *Jano myslí na **svojho** otca. **Svojho** psa má na vôdzke. Uprac si **svoje** veci.* Skloňuje sa podľa vzoru **môj**.

Neurčité zámená nepresne, približne, odkazujú alebo ukazujú na osobu, vlastnosť či okolnosť: *niekto, nejaký, dačo...* Tvoríme ich z opytovacích zámen, napr. pomocou predpon **nie-, ne-, kde-, všeli-, sotva-, leda-, bárs-, bár-**... a prípon **-si, -koľvek**. Skloňujú sa ako zámeno, z ktorého sú utvorené, napr. *akýsi/akísi/akýchsi; ledajaký/ledajakí/ledajakých, sotvačo/sotvačoho/so sotvačím.*

Vymedzovacie zámená nielen ukazujú a odkazujú na osoby, predmety, okolnosti, vlastnosti, množstvá, ale ich aj v rámci skupiny **vymedzujú**:

- označujú totožnosť dvoch osôb či vecí (*taký istý, tamže*);
- odlišnosť (*iný, inde*);
- úplnosť/súhrn (*všetok, všetci; vždy, každý* – má iba singulár);
- neexistenciu (*nikto, nič, žiaden, nijako*);
- výlučnosť (*sám – sama, samo, sami, samy, samy* – označuje napr. jedinú, opustenú, osamotenú osobu; vo vete stojí bez podstatného mena);
- hojnosť predmetov rovnakého druhu (*samý – samá, samé, samí, samé, samé* – vo vete stojí pred podstatným menom ako prívlastok, skloňuje sa podľa vzoru *pekný*).

Vymedzovacie zámená v slovenčine nefungujú ako prostriedok záporu (**Nikdy som sa nikoho ani len nedotkol.**) na rozdiel od iných jazykov.

ROZLIŠUJTE

neurčité

nejaký, akýsi, všelijaký...
niekto, ktosi, sotvako...
niekde, kdesi, kdekoľvek...
niekedy, bárstedy, hocikedy...

vymedzovacie

nijaký, žiadny/žiaden...
nikto, všetci, žiadny/žiaden...
nikde, všade, inde...
nikdy, vždy, inokedy...

VIETE, ŽE...?

Vymedzovacie zámená, popierajúce existenciu, nevytvárajú v slovenčine, na rozdiel od iných jazykov, zápor. Porovnajme:

Nikdy nepíše. – Nikdy píše. – He never writes. (angl.) – He doesn't write anytime. (Nepíš hocikedy! – už má iný význam);

Nič nepíš! – Nič píš. – Write nothing! Don't write anything! (Nepíš hocičo! – už má iný význam).

ÚLOHY

- Vysvetlite (pomocou prívlastňovacieho prídavného mena), komu patria podčiarknuté veci. Ak to nevyplýva z výpovede, domyslite si to.
 - Mama využíva **sojve** kuchárske skúsenosti.
 - Mama využíva **jej** kuchárske skúsenosti.
 - Jano si obliekol **svoj** obľúbený pulóver.
 - Jano si obliekol **jeho** obľúbený pulóver.
- Vytvorte čo najviac neurčitých zámen pomocou predpony da-.
- Zaradte tvary vymedzovacích zámen z nasledujúceho textu k zámenám sám alebo samý. *Obaja lezci sa odvážili vystúpiť na štít sami. Južná strana štítu bola samý kvet, ale žlab bol samá plastová fľaša. Ich spolulezkyne zostali samy v údolí. Na samotného človeka dolahne v horách úzkosť. Jeho život závisí od neho samého.*

Zámená sú často prostriedkami súdržnosti textu (nadväznosti obsahových častí textu), sú prostriedkami textovej syntaxe – **konektormi** (pozri Slovenský jazyk pre stredné školy 3).

UKÁŽKA 11

Nikdy v živote som nevidel nikoho v takom zlom stave ako Zitu v to ráno, keď jej zomrel otec. Vždy pôsobila veselo a príjemne. Odvtedy žiaden úsmev. Sama so sebou zvädzala boj so samými výčitkami svedomia a samými keby, ktoré prerástli do depresí. Iní by to už vzdali. Ona sa však vďaka podpore mamy nepoddala. Samy sa dlho do noci rozprávali a snažili sa nájsť riešenie. Zite rozhovory vždy pomohli. Všetci boli prekvapení, keď zistili, čím si prešla. Nikto by nikdy nepredpokladal, žiaden spolužiak, nijaký náš kamarát, že by sa mohla po smrti otca ešte roky každý deň trápiť.

ÚLOHY

- Pracujte s ukážkou 11. V texte nájdite všetky vymedzovacie zámená.
- Určte vzory, podľa ktorých sa nájdene vymedzovacie zámená skloňujú. Zdôvodnite.
- Vysvetlite lexikálny význam slov: *každý* – *všetci*, *žiaden* – *nijaký*, *inokedy* – *niekedy*.
- Vypíšte z ukážky 11 zámená, ktoré majú vo vete spájaciu funkciu (vzťažné slová).
- Máte vo svojom okolí človeka, ktorému sa dokážete zdôveriť? Prečo je vašim dôverníkom?

ROZLIŠUJTE

Kam kráčaš? (smer)	Kde ste boli? (miesto)
Polož to sem! (smer)	Som tu. (miesto)
Ktorý typ rozprávača autor využil? (Vyberáme jednu vec z viacerých.)	Aký rozprávač sa ti páči? (Pýtame sa na vlastnosť, napr. mladý, starý...)
Polož to zaň. (= za krčah)	Polož to za neho/zaňho/zaň. (= za Jana)
Myslím naň. (= na dieťa)	Myslím na neho/naňho/naň. (= na otca)

ROZLIŠUJTE

VHODNÉ	NEVHODNÉ
Je to tak.	Je tomu tak.
Nechápem to.	Nechápem tomu.
Nerozumiem tomu.	Nerozumiem to.
Vidím ju.	Vidím ňu. (nárečie)
taký krásny	tak krásny
budte taký dobrý	budte tak dobrý
adjektívne zámeno taký + prídavné meno	
tak dobre	tak dobré
príslovkové zámeno tak + príslovka	
Čí je to klobúk?/ Komu patrí ten klobúk?	Koho je to klobúk?
S čou manželkou tam pôjdeš?	S koho manželkou tam pôjdeš?
o to lepší, o to skôr	tým lepší, tým skôr
Mal to spracovať o to skôr , že mal podklady.	Mal to spracovať tým skôr , že mal podklady.
tým činom/týmto činom, a tým, a tak, a preto	tým pádom
Neprišli včas, a tým činom nesplnili podmienku.	Neprišli včas, tým pádom nesplnili podmienku.

UKÁŽKA 12

Prorok Rak

Šelma sedliak nemal už nič na svojom bydle, kremä jednu kravu. Pri jeho hlúpej žene bolo prešlo sa mu všetko, čo kedy mal. Pomyslel si:

„Predám aj tú kravu; – načo mi je? Jednak moja žena neopatrnica skoro naučila by mi ju nič nejst' a za kožu neviem, čo by som dostal. Hm, ale čo, keď ani tej kravičky nebude? Eh, čo mám veľa hútať, nájde sa, hádam, aj pre mňa voliake remeslo na svete, z ktorého vyžijem.“

Ako si zamyslel, tak urobil; hnal kravu do trhu. Ako to jeho žena vidí, volá za ním:

„Aleže ak ju predáš, kúp mi sukňu – trebárs akú úzku!“

„Dobre, dobre; aj sám som na tej myslí, že voľač donesiem pod zuby,“ volal jej naspäť a s tým už bol voľakdesi až hen na konci dediny.

Na trhu predal kravu hneď. Kúpil kalendár; no i pečenú húsku. To strčil do kapsy a ostatné peniaze prepil na víne. Sedel pri ňom až do druhého dňa.

Jeho žena tu doma zakúrila si pec, a keď takto pred pecou zohriala sa, pomyslela si, že keď jej už teplo, načo by jej bola stará sukňa i dovedy, kým muž dôjde s novou. Zvliekla teda starú haraburdu a hodila do pece. V peci nielen sukňa stlela, potle aj všetok oheň, vychladla aj pec, aj izba, kým muž tam kdesi pri tom víne sedel. Nuž táto tuná triasla sa od zimy v tej voliakej, i to dosť biednej košelici, čo ešte ostala na nej. Raz už potom došiel milý muž, a len čo dvere otváral, už táto volala spoza tej pece:

„Mužiček **môj**, dajže **mi** skoro **tú** sukňu.“

„**Akú** sukňu? Veď som **ti** ja sukňu nekúpil.“

„I bodajže **fa**, a veď som **ti** volala, žebys **mi** kúpil už trebárs **akú** úzku.“

„A veď húsku som kúpil; aj **tebe** dám z **nej**, len čuš!“

A veru bolo jej len čušať tam pod kochom, bo takto ako bola, o tej biednej košelici, nemohla ľuďom na oči. Dobre, že ešte hodil jej muž tam voľač pod zuby.

A muž len to chcel, aby žena dakde čušala, keď on raz mal tú zázračnú knihu, v ktorej ide znamä na znamä, čiar-y-čary, haky-baky jesú na všetko. Najsamprv dal vyhlásiť sa po dedine, že on všetko uhádne, čo komu kde skapalo, aby len išli k nemu, ako k dákemu prorokovi. A tú zázračnú knihu, to jest kalendár, obrátil pred seba hore nohami a dolu hlavou, bo literky nepoznal; ale hľadel do toho, akoby vedel všetky knihy a všetku múdrosť ľvžicou bol pochlípal do seba. Dlho mu nik neprichodil...

P. Dobšinský

ÚLOHY

1. Pracujte v úlohách s ukážkou 12. Vysvetlite všetky archaizmy, príp. zastarané slová v texte.
2. a) Ako sa volala priezviskom hlavná postava?
b) Pomenujte spôsob komunikácie (verbálnej i neverbálnej), ktorú voči žene zvolila postava muža. Nájdite aspoň tri príklady.
c) Prečítajte tie časti ukážky, ktoré dosvedčujú, že žena mužovi dôverovala.
d) Pomocou piatich prídavných mien charakterizujte postavy.
e) Sformulujte autorský zámer úryvku rozprávky. Pred čím nás chce varovať?
3. V dvoch najdlhších odsekoch určte druh všetkých zámen.
4. Nahradte boldom vyznačené zámená v podfarbenej časti konkrétnym slovom alebo javom. Je to možné pri všetkých zámenách?
5. Pre jazykový štýl v rozprávke sú typické hovorové prvky. Nájdite aspoň päť príkladov.
6. Priradte k podčiarknutým slovám a slovným spojeniam vhodnú charakteristiku: neodvodené slovo, odvodené slovo, zložené slovo, obrazné pomenovanie (metafora, prirôvanie, metonymia), ustálené slovné spojenie, frazeologizmus, združené pomenovanie, skrátene slovo.
7. Vypátrajte pôvod slova kalendár.
8. Spoločne prepíšte rozprávku do súčasnej slovenčiny a vytvorte jej súčasnú verziu.

Funkcia zámena vo vete

Zámená sú vo vete ako plnovýznamový slovný druh vo funkcii rôznych vetných členov. Vyskytujú sa aj ich homonymá, ktoré nie sú zámenami (častice, morfémy), a preto ani vetnými členmi. (Hoviem **si**. Hor **sa**! Nože **sa**!).

UKÁŽKA 13

Zaspať? **Nikdy** sa **to** **mojim** rodičom nestalo. **Sú** jednoducho **takí**. Zodpovední **za nás** v každej situácii. Nech sú **tu** alebo **tam**.

Zámená vo vete

príslovkové určenie
podmet
prívlastok
súčasť slovesno-menného
prísudku (sú takí)
predmet

Z pravopisu s výslovnosti zámen

1. Osobné základné zámená majú mnoho tvarov:

ja, mňa, ma, mne, mi, on, ho, -ň, neho, jeho, -ňho, nej, ju, ony, im...

2. Písanie i/y:

my (N plurálu)

mi (D singuláru zámena **ja**)

3. Privlastňovacie osobné zámená skloňujeme podľa vzoru môj:

so svojím, s vaším... (I singuláru)

k svojím, k vaším... (D plurálu)

so svojimi, s vašimi... (I plurálu)

4. Zámená sa skloňujú aj podľa vzorov pekný, cudzí.

žiadny úrad

o niektorých vnukoch

Koľkí z vás prídu?

Koľký skončil Sagan?

so samými mužmi

v akýchsi dierach

s ktorýmisi modelmi

týmto ľuďom

s čím svetom

s čou vládou

s niečím svetom

o čej knihe

s čou vládou

5. Odkazovanie na životné podstatné mená muž. rodu ohlasuje gramatická prípona -i/-í:

Ostali doma **sami**. (chlapci, muži...)

Ostali doma **samy**. (ženy, deti, zvieratá...)

6. Niektoré tvary osobných zámen sa píšú spolu s predložkou:

naň – **naňho** – na neho

podeň – pod neho

zaň – **zaňho** – za neho

doň – **doňho** – do neho

V zámenách Ty, Tvoj, Vy, Váš sa na znak úcty píše veľké začiatkové písmeno:

a) v úradných a súkromných listoch, v e-mailoch: *Dovoľ mi, Milka, aby som*

Ti zažerala veľa šťastia. Zasielam **Vám** svoj životopis...;

b) v oficiálnych listoch v akademických tituloch a osloveniach (**Vaša** Magnificencia – rektor); v panovníckych a šľachtických tituloch (**Vaša** Excelencia); v tituloch cirkevných hodnostárov (**Vaša** Eminencia – kardinál);

c) veľké písmená **nepíšeme** v príhovore, novinovom článku, návode, recepte, inzeráte, reklamnom článku ap.: *Ak **vás** naša ponuka zaujala... Želáme **vám** dobrú chuť...*

môj		
Pád	Singulár (muž. rod)	Plurál (muž. rod živ.)
N	môj	moj- i
G	môj- ho	moj- ich
D	môj- mu	moj- im
A	môj- ho	moj- ich
L	moj- om	moj- ich
I	moj- ím	moj- imi

Výnimky z pravidla o rytmickom krátení

▪ **neurčité zámená** s predponou **nie-**, **bár-**, **bárs-**, **bohvie-**, **čertvie-**, **neviem-**:

s niekým

s niečím

niečí

s bárčím

s bárským

s čertviakým

s neviemčím

Výslovnosť zámen

▪ **osobné základné zámená**

so mnou [so_mnoŭ]

s tebou [s_ťeboŭ]

s ňou [s_ňoŭ]

s ním [s_ňím]

s nami [s_nami]

s vami [s_vami]

s nimi [s_ňimi]

ku mne [ku_mňe]

k tebe [k_ťebe]

k nej [ňeí]

k nemu [k_ňemu]

k nám [k_nám]

k vám [k_vám]

k nim [k_ňim]

Výslovnosť zámen

▪ **ukazovacie zámená**

tie [tie] nie [ťie]

títo [ťíto] nie [ťíto]

ten [ten]

▪ **opytovacie zámená**

čia [čča] nie [čija]

čie [čče] nie [čije]

čieho [ččeho] nie [čijeho]

▪ **predložka + osobné zámeno**

podeň [podeň] nie [podeň]

nadeň [nadeň] nie [nadeň]

ROZLIŠUJTE

TÍ

kráčali **sami**

všetci sa zišli

Všade boli **samí** kuchári.

– muž. rod životné

TIE

kráčali **samy**

všetky sa zišli

Všade boli **samé** kuchárky.

– žen. rod, stred. rod, mužský rod neživ.

Štylistické využitie zámen

Zámená v texte pociťujeme ako **expresívny prvok** zdôrazňujúci vetu alebo jej časť:

- a) ak ich vysunieme na začiatok vety (**Mňa** budeš poučovať?);
- b) ak ich použijeme vtedy, keď ich prítomnosť nie je nevyhnutná (**Ja** viem. **Ty** máš toho veľa. Uvidíš, že **ja** sa polepším. **Ja ti** už neviem...);
- c) ak poukazujú na netradične umiestnený (vytýčený) vetný člen (O **Janke**, o **tej** som nehovoril.).

Pomocou **kategórie čísla** zámen a sloviac vykáme (**vy** ste vykopalí, **vy** ste rada, **vy** ste spokojná...), ale aj vytvárame **autorský plurál** (plurál skromnosti). Využíva sa hlavne v náučnom štýle ako bezpríznačkový tvar – autor napr. vedeckej, seminárnej, diplomovej práce sa vyjadruje v 1. osobe množného čísla (napr. v tejto práci sme sa sústredili na..., dokázali sme pri opakovanom kuse, že..., vychádzali sme z predpokladu...). V ukážke 14 autor paroduje **slávnostný plurál** (pluralis majestaticus), ktorý bol typický pre jazyk kráľov. V súčasnosti sa od neho upúšťa.

Hromadenie **ukazovacích** alebo **vzťažných zámen** sa vyskytuje najmä v hovorovom prejave bežnej komunikácie (ukážka 15). Za štylistickú chybu sa považuje **bezdôvodné hromadenie** ukazovacích alebo vzťažných zámen napr. v publicistickom či náučnom štýle. V umeleckom texte však môže hromadenie zámen slúžiť ako **charakterizačný prostriedok** (ukážka 16).

UKÁŽKA 16

„Začína sa **to**, keď sú ešte mladí a tak a keď rodičia **toho** dievčata nechcú, aby sa vydala za **toho** chlapca, ale ona sa napriek **tomu** zaňho vydá.“

J. D. Salinger

UKÁŽKA 17

Tieto typy fréz sa vzhľadom na **svoju** výkonnosť používajú hlavne pri výstavbe ciest a menších dopravných plôch. Pri výstavbe stabilizovaných vrstiev na diaľničných stavbách alebo veľkých plochách sú vhodné ťažké, vysokovýkonné frézy, **ktoré** dnes vyrábajú viacerí svetoví výrobcovia, napr. firma Wirtgen... [...] Pretože sa **tieto** vysokovýkonné a účinné stroje uplatňujú aj na našich stavbách, pravdepodobne sa prehodnotí v súčasnosti platný zákaz použitia technológie stabilizácie na mieste na diaľničných stavbách.

Ľ. Polakovič

UKÁŽKA 18

Len čo sa najete a **váš** tráviaci systém začne aktívnejšie pracovať, stúpa aj hladina cukru v krvi. Zaznamenajú **to** endokrinné bunky v Langerhansových ostrovcích a reagujú zvýšenou produkciou inzulínu. **Ten** spôsobuje, že teľové bunky absorbujú glukózu pre svoje potreby a **tak** znižujú jej hladinu v krvi opäť na normálnu úroveň. Avšak nie celé množstvo absorbovanej glukózy možno vylúčiť hneď. Nadbytok treba uložiť pre budúcnosť. V záujme **toho** bunky konvertujú nadbytočnú glukózu na glukogén, **ktorý sa** ukladá v pečeni a vo svaloch.

Ludské telo

Štylisticky príznačkový plurál

- autorský plurál
- slávnostný plurál (pluralis majestaticus)

UKÁŽKA 14

Román, ktorý napíšeme **my**, R. S., bude komorný, a aby bolo zjavné, aký **sme** majster, urobíme z neho dve verzie, kratšiu a dlhšiu. Také niečo nedokáže urobiť nijaký figliar.

R. Sloboda

UKÁŽKA 15

Inak, ty si do tej rany po tom vytrhnutom zube nebabri. Mala by sa tam na druhý/tretí deň vytvoriť taká biela zrazenina či čo, to sú zoxidované červené krvinky, to tam sa potom bude vytvárať základ pre nové dasno, takže to netreba ničím čistiť. A ješ' musíš na tej druhej strane!

zdravie.sk (upravené)

ÚLOHY

1. Nahlas prečítajte text ukážky 17. Dodržiavajte spisovnú výslovnosť. Overte si ju v slovníku.
2. V ktorej z ukážok 17 a 18 je výraznejšie menné vyjadrovanie?
3. Určte druh vyznačených zámen v ukážke 17.
4. Nájdite v texte ukážky 17 príklad na neosobné vyjadrovanie.
5. Zdôvodnite, prečo pred podčiarknutými slovami v ukážke 18 nie je čiarka.
6. V odbornom texte sú zámená prostriedkom súdržnosti textu. Ktoré slovo/slovné spojenie by sme museli v texte zopakovať, ak by sme v ukážke 18 nepoužili zvýraznené zámeno: *to*, *ten*, *toho*?

Číslovky (numerálie)

Číslovky

- základné
- radové
- skupinové
- násobné
- druhové

určité – presný počet/poradie
sto detí, druhé dievča, dvojaký druh

neurčité – nepresný počet
málo detí, n-té dievča,
mnohoraký druh

ČO UŽ VIETE...

Číslovky sú plnovýznamový ohybný slovný druh. Označujú počet osôb (**dve dievčata**), vecí (**dva trne**), dejov (**dve vojny**); ich poradie (**druhé dievča/2. dievča**), násobnosť (**dvakrát meraj**; **5-násobný víťaz**) a členenie (**dvojaký druh**). Číslovky majú menné gramatické kategórie (okrem nesklonných čísloviek).

V slovníkoch sa okrem číselného významu číslovky (základná, násobná, druhová, radová, skupinová) dozvieme jej významovo-gramatickú stránku – má podobu: substantívnu (*štvrt', desatina, milión*), adjektívnu (*prví, druhý, desať-násobných*) alebo adverbiálnu – príslovkovú (*dvakrát, mnohorako*).

VIETE, ŽE...?

Slová **polovica/polovina** (matematický termín), **štvrtina**, **dve triadvadsatiny**, **desiatka**, **štvorka** (otázka: **aká časť celku?**) sa v odborných prameňoch označujú pojmom **zlomkové číslovky** i **zlomkové výrazy**. Podľa významu alebo gramatických kategórií sa zaraďujú k príslušným slovným druhom (napr. k podstatným menám).

Číslovky

		určité	neurčité
základné	Koľko?/Koľkí?	jeden, štyri, päť, deväťdesiatdeväť	veľa, málo, mnohí, viac
radové	Koľký v poradí?	tretí, stý, tridsiaty ôsmy	posledný, ostatný, ďalší
skupinové	Koľko?	dvoje, štvoro, päťoro	viacero
násobné	Koľkokrát?/Koľkýkrát? Koľko rás?/Koľký rás? Koľkonásobne?/Koľkonásobný?	prvýkrát, päťnásobný, tri rasy	málokrát, mnohonásobný
druhové	Koľkoraký?/Koľkorako?	dvojaký, päťoraký	mnohoraký, mnohorako

ÚLOHY

- a) Spomedzi zvýraznených slov v ukážke 19 vylúčte slová, ktoré nepatria k číslovkám.

b) Zaraďte číslovky k príslušnému druhu.
- a) Koľko neurčitých čísloviek je v texte ukážky 19?
A. tri, B. dve, C. jedna, D. žiadna.

b) Napíšte, koľko dverí zavrel sprievodca v ukážke 19. V odpovedi použite aj podstatné meno.
- Pomenujte jazykový útvar, slohový postup a jazykový štýl z ukážky 19.

UKÁŽKA 19

Vážťania bývali veľmi silní ľudia. **Raz** sa stalo, že osobný vlak prišiel do Važca. Tam nastúpilo do vlaku **niekoľko** Važťanov a pred odchodom sprievodca zatváral dvere. Zavrel **jedny**, zavrel **druhé**, **tretie**. **Štvrté** tiež zasotil, ale tie sa **hneď** otvorili. Vlak sa už pohýnal a sprievodca stále nemohol zatvoriť dvere. **Niekoľkokrát** ich silne zabuchol, ale **zakaždým** sa ako na potvoru otvorili. – Čerta zavrieš do tých čias, kým ja tam držím **tri** prsty! – zvolal **jeden** z Važťanov, čo práve nastúpili do vlaku.

Š. Moravčík

VIETE, ŽE...?

Medzi násobné číslovky zaraďujeme aj **trojmo** (vidím **trojmo**), **trojitý** (**trojitá zmrzlina**), **trojný** (**trojný integrál** – odborný názov).

Skupinové číslovky

Označujú počet ako súhrn osôb, vecí, okolností atď. (*sedmoro detí*) alebo súhrn skutočností rozličného druhu (*troje jablák – druhov jablák*). Často sa používajú pri pomnožných podstatných menách alebo podstatných menách, ktoré pomenúvajú predmety v páre/v skupine (**jedny** nohavice/**jedni** cestujúci; **troje** nožníc; **päťoro** zápaliek). Podobne ako základné číslovky odpovedajú na otázku **Koľko?** Okrem číslovky *jedni/jedny* **sú nesklonné**. Neurčitá číslovka *viacero* je nesklonná; tvary *viacery/viacerí* sa skloňujú podľa vzoru *pekný*.

Číslovky sú ohybné a majú rozmanité skloňovanie:

- základné číslovky **jeden, dva, tri, štyri** majú osobitné skloňovanie; **päť – deväťdesiatdeväť** sa skloňujú podľa **vzoru päť**;
- základné číslovky **sto, tisíc, milión, miliarda** stojace samostatne sa skloňujú podľa príslušných vzorov podstatných mien: **sto** – mesto (*násobiť stom*); **tisíc** – stroj (*deliť tisícom*); **milión** – dub (*z milónov*); **miliarda** – žena (*do miliárd*);
- číslovky **sto, tisíc, milión, miliarda** stojace pri podstatnom mene sú nesklonné: *od sto eur vyššie, prišiel s tisíc eurami, bez milión korún*;
- číslovky **sto, tisíc** ako súčasť zloženej číslovky sa nesklonujú: *s deväťtisíc eurami, so štyristo latkami*;
- číslovky **milión, miliarda, bilión** sa v zložených číslovkách skloňujú a píšú osobitne: *tri miliardy, sedem miliónov*;
- radové, násobné a druhové číslovky (**prv**í bežci, **tisíc**i nákup, **viacnásobní** vífazi a **dvojakí** ľudia) sa skloňujú podľa vzorov prídavných mien.

Vyššie zložené číslovky:

- vnútri slova sa väčšinou nesklonujú: *o dvadsaťtisícdivestodvadsaťdva deťoch/dvadsaťtisíc dvesto dvadsaťdva deťoch; s dvestotridsaťpäť športovcami/s dvesto tridsaťpäť športovcami*;
- vnútri slova sa môžu skloňovať: *o dvadsaťtisícdivestodvadsiatich dvoch deťoch/dvadsaťtisíc dvesto dvadsiatich dvoch deťoch, s dvestotridsiatimi piatimi športovcami/s dvesto tridsiatimi piatimi športovcami*;
- čísllovak dvadsaťjeden, tridsaťjeden... sa nesklonujú:** *medzi dvadsaťjeden vojakmi, pod tridsaťjeden postelami...*

ROZLIŠUJTE

štyria plavci	so štyrmi plavcami	od štyroch plavcov
sedem eur	so siedmimi eurami	zo siedmich eur
sto mužov	so sto mužmi/so stovkou mužov	zo sto/stovky mužov

Neohybné číslovky sú skupinové číslovky (s **dvoje** dverami, bez **sedmoro** nožníc), neurčité – **pár**, násobné číslovky – **dvakrát**, druhové – **dvojako**).

Skupinová číslovka

jedny/jedni + N pl.

jedni dôstojníci, jedny nožnice

dvoje, troje + N pl. alebo G pl.

dvoje topánky/dvoje topánok

štvoro, päťoro... + G pl.

päťoro detí, sedmoro nohavíc

VIETE, ŽE...?

Pri pomnožných podstatných menách a pri podstatných menách označujúcich páry alebo viazané množstvo sa namiesto základnej číslovky *dva* používa skupinová číslovka *dvoje*, ktorá sa viaže s genitívom, napríklad *dvoje novín, dvoje dverí (aj dvoje dvier), dvoje očí, dvoje nových číziem* (t. j. dva páry nových číziem). Pri vyšších počtoch sa používajú skupinové číslovky *troje, štvoro, päťoro, šestoro, sedmoro* atď.

Jazyková poradňa, JÚLŠ

ROZLIŠUJTE

Naber mi **trocha** zemiakov.
(čísllovka)

Posuň sa **trocha**. (príslovka)

Tá **trocha** ťa nezabije.
(podstatné meno)

1. Základné číslovky majú v gramatickej prípone -i:

piatí pretekári
siedmi pretekári
pri ôsmich stĺpoch

2. Radové číslovky sa skloňujú podľa vzoru pekný (okrem tretí):

piaty pretekár
umiestnil sa siedmy
skončili siedmi, dobehli prví

3. Základné číslovky sa píšú v základnom tvare dovedna:

tritisícvestoosemdesiattri

*4. Tisíciky a stovky základných čísloviek sa pre prehľadnosť môžu písať osobitne:

dva milióny tritisíc dvesto osemdesiattri

*5. Milióny, miliardy a bilióny stoja vždy osobitne:

dve miliardy štyristotisíc

6. Pri skloňovaní základných čísloviek (21<) a pri radových číslovkách jednotky oddeľujeme od desiatok (gramatické prípony stoja na konci):

o dva milióny tritisícvestoosemdesiatich troch s tritisícvestotridsiatymi ôsmimi stĺpmi tritisícvestotridsiaty ôsmy stĺp v dvetisícôsmom roku

7. Násobné číslovky sa píšú

- **osobitne:** dva razy, päť ráz, desiaty raz, mnoho ráz
- **dovedna:** dvojnásobný, päťkrát, desiatykrát, viackrát

8. Spojovník v číslovkách:

- v zloženom slove: 3-ročné deti, 30-ročná vojna, 5-tisíc; dvoj- až štvorizbové byty/2- až 4-izbové byty
- v značke: tank T-35, lietadlo IL-18

9. Bodka za číslicou:

- základná číslovka: **15 rokov = pätnásť rokov**
- radová číslovka **15. rok = pätnásty rok**
- násobná číslovka: **15.-krát = pätnásťkrát**

Z pravopisu čísloviek

Číslovky **dva** (obidva, oba), **tri** majú v I pl. tvary: dvoma/-mi (obidvoma/-mi, oboma/-mi); troma/-mi: Prišiel s **dvomi/dvoma** priateľmi. Prešiel **tromi/troma** testami.

Výnimky z pravidla o rytmickom krátení
prvýkrát, viacnásobný, stýkrát

Čítanie zápisu s číslovkou

4/8 → štyri **lomené** ôsmimi
4 : 3 → štyri **delené** tromi/troma
4/2 → štyri **lomené** dvomi/dvoma
1 + 1 = 2 → jeden plus jeden **je/rovná sa/sú** dva
1., 2. → **po** prvé, **po** druhé
7,45 → sedem **celých** štyridsaťpäť stotín
2,2 → dve **celé** dve desatiny
1,3 → jedna **celá** tri desatiny
0,5 → nula **celých** päť desatín
Rozdeľte sa po 2. → Rozdeľte sa **po dvaja**.
Bol tam s 3. výberom. → Bol tam **s tretím** výberom.
Vyhrali 1 : 0 → Vyhrali sme **jeden/jedna – nula**.

ROZLIŠUJTE

základná číslovka	<p>Prepustili ôsmich manažérov. (bolo ich osem) → Kolko/Koľkých ich prepustili? Nakoniec ostali iba piati kresliči. [-tí] (bolo ich päť) → Koľkých kresličov si nechali? Oženil sa v tridsiatich rokoch. [-tich] (mal tridsať) → Kolko mal rokov? Blahoželali mu k deväťdesiatinám. [-tínám] (mal deväťdesiat) → Kolko mal rokov?</p>
radová číslovka	<p>Nakoniec skončil na olympiáde piaty. [-ti] (bol piaty v poradí) → Koľký v poradí skončil? Naši plavci na MS doplávali siedmi. (boli na siedmom mieste) → Koľkí v poradí doplávali? Oženil sa v tridsiatych rokoch. [-tich] (oženil sa v období 1930 – 1939) → V ktorých rokoch v poradí? Dožil sa deväťdesiatych narodenín. [-tich] (boli deväťdesiate v poradí) → Koľké narodeniny v poradí?</p>

ÚLOHY

1. Vyslovte správne číslovky.
Narodil sa v roku 1991. Mám 16 rokov, stará mama takmer 60. Chcel by som byť 20-ročný. Má v klasifikačnom dve 4. Ide na výlet s 3-4 kamarátmi. V deň svojich 20. narodenín vystúpim na Gerlach. V 30. rokoch 20. storočia sa dostal k moci Hitler. Rozdeľte sa do skupín po 4. Voda mala 4,35 °C. Vyhrali 3 : 1. S 5 822 utečencami sme sa rozdelili so susednou krajinou. V 2008 roku sa začala hospodárska kríza. Sagan obhájil 3.-krát titul majstra sveta, keď skončil v nórskom Bergene opäť 1.

* V poštovom peňažnom poukaze alebo v kúpnopredajnej zmluve sa vypisuje suma dovedna ako jedno slovo.

Funkcia číslovky vo vete

Vo vete bývajú číslovky napr. **prívlastkom**, **podmetom**, **predmetom**, **súčasťou slovesno-menného/neslovesného prísudku** i **príslovkovým určením**.

UKÁŽKA 20

V **poslednom** sete **tri** body pred koncom si **traja** zo základnej zostavy narazili prsty. **Štyrom** z náhradníkov sa umožnilo hrať a aj napriek tomu sa podarilo vyhrať **25 : 21**. Priebežne **sú** na turnaji **piati**. Už oklamali **troch**.

Číslovky vo vete

prívlastok
podmet
súčasť slovesno-menného prísudku (sú piati)
predmet
príslovkové určenie

Štylistické využitie čísloviek

Určité číslovky sú frekventované v administratívnom, publicistickom a náučnom štýle (štatistiky, presné údaje). **Neurčité číslovky** sa častejšie vyskytujú v hovorovom a rečníckom štýle (*O pomoc Európy žiadalo mnoho utečencov*). Neurčitosť sa dá dosiahnuť aj využitím častice (*Mám asi 100 eur*) alebo číselného podstatného mena (**Desiatky** ľudí prišli o svoje úspory).

Mágia čísel sa využíva v umeleckom a rečníckom štýle. Magickými číslami je číslo 3 a jeho násobky, biblickými napr. čísla 7, 12, 40 (*Tri vlasy deda Vševeda*; **Sedem** zhavranených bratov; **dvanásť** apoštolov ap.).

Pomocou číslovky vytvárame napr.:

- **antonymá**: prvý a posledný;
- **gradáciu**: ani prvý-, ani druhý- a ani tretíkrát sa im to nepodarilo urobiť;
- **zveličujeme (hyperbola)**: Už som ti to povedala **tisíckrát**.

UKÁŽKA 21

Somálski piráti si za 10 rokov „zarobili“ takmer pol miliardy dolárov

02. 11. 2013 19:39 | zdroj: TASR | zdroj foto: SITA

Piráti v oblasti **Afrického rohu** získali v rokoch 2005 – 2012 na výkupnom približne 413 miliónov dolárov. Vyplýva to zo štúdie **Interpolu**, OSN a Svetovej banky, zverejnenej v piatok vo Washingtone.

Za obdobie ôsmich rokov piráti uniesli pri pobreží Somálska a v oblasti Afrického rohu 179 lodí, pričom 85 percent z nich prepustili za výkupné. Väčšina z neho (30 – 50 percent) sa však dostala k **bossom** stojacim v zákulisí, ktorí tieto peniaze investovali do drog, obchodu so zbraňami a ľuďmi, prostitúcie, ale aj do financovania milícií, vojenského vybavenia a nehnuteľností.

Samotní **piráti**, ktorí robia **špinavú prácu** na mori, sú podľa štúdie odmeňovaní skôr skromne. Za jednu zajatú loď dostanú 30 000 – 75 000 dolárov. Každý, kto vstúpi na palubu ako prvý, dostanete bonus 10 000 dolárov.

Pirátsvo stojí svetovú ekonomiku podľa štúdie osemnásť miliárd dolárov ročne. Súvisí to s vyššími obchodnými nákladmi, nižšou hustotou lodnej dopravy v rizikových vodách a stratami v oblasti cestovného ruchu.

Pirátske útoky v regióne Afrického rohu dosiahli vrchol v roku 2011 a od tej doby ich počet klesá. Štúdia to pripisuje okrem iného vojenskej operácii **EÚ Atlant**.

ROZLIŠUJTE

Z radu vystúpilo len **jedno** dieťa.
(základná číslovka – 1)

Z radu zrazu vystúpilo **jedno** dieťa.
(blíži sa k neurčitému zámenu – nejaké)

Súrodenci sa vrátili v **jeden** deň.
(blíži sa k významu vymedzovacieho zámena – v ten istý)

Súrodenci prišli **jedného** dňa.
(blíži sa k významu prídavného mena)

Jedno mu nemožno uprieť – je čestný.
(blíži sa k významu podstatného mena)

Ty špekulant **jeden!**
(dodáva pomenovaniu negatívny príznak – zdôraznenie nadávky)

ÚLOHY

1. a) Zhodnotte, či je ukážka 21 dôveryhodnou informáciou. Ako by ste si overili jej pravdivosť?
b) Vymenujte číselné údaje, ktoré nie sú presné (sú len odhadom).
2. a) Prečítajte z ukážky 21 len zložené číslovky.
b) Vyhľadajte v texte radovú číslovku.
c) Zaradte vyznačené slová do systému slovnej zásoby.
d) Vysvetlite použitie úvodzoviek v titulku ukážky.

Slovesá (verbá)

Slovesá

plnovýznamové

- činnostné
- stavové

neplnovýznamové

- sponové
- modálne
- fázové
- limitné

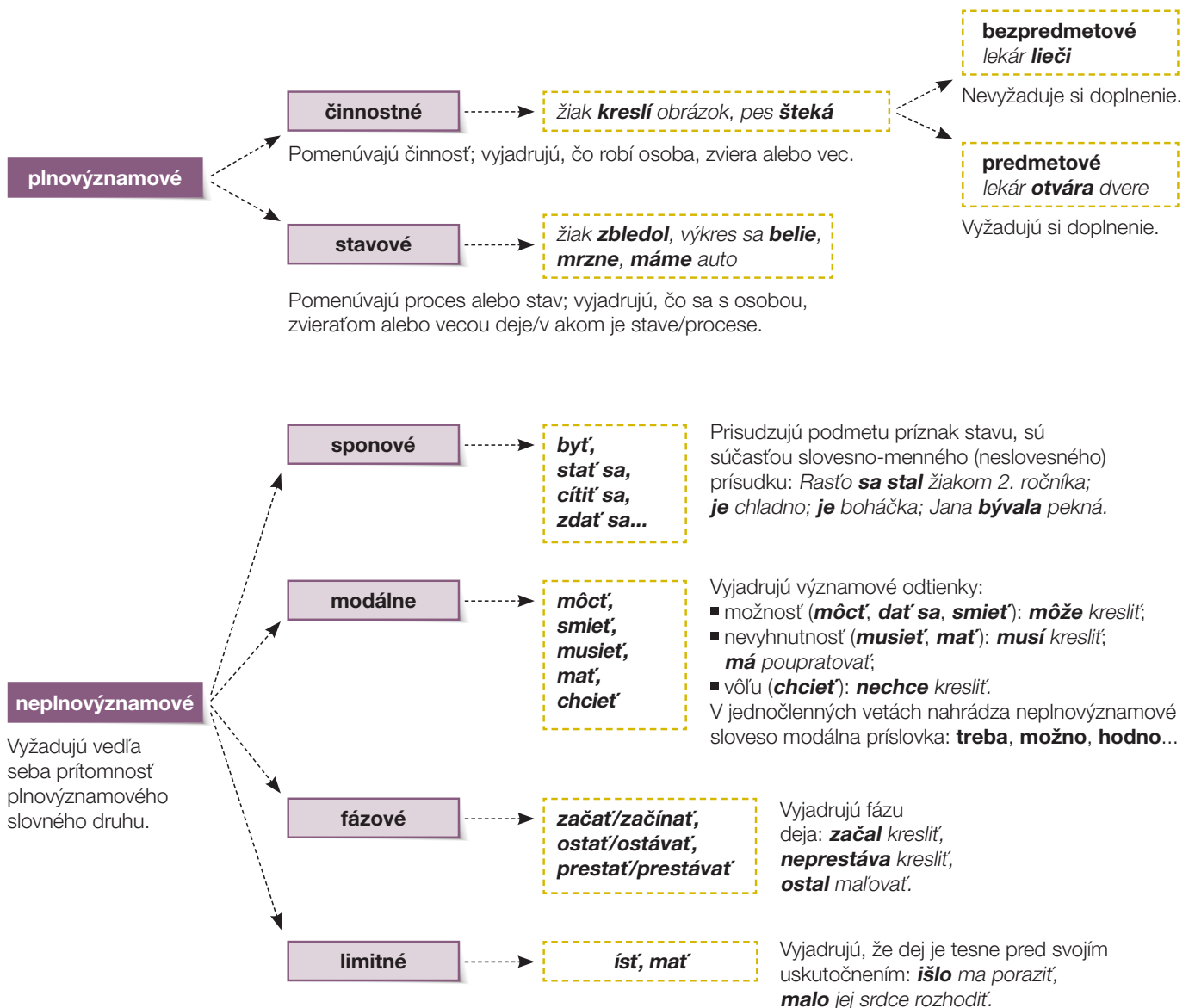
ČO UŽ VIETE...

Slovesá sú plnovýznamový, ohybný slovný druh (časujú sa). Pomenúvajú **činnosť** (*robí*) alebo **stav** (*omladol*) osôb, zvierat a vecí. Podľa lexikálneho významu rozdeľujeme slovesá na **plnovýznamové** (majú vlastný lexikálny význam, vo vete majú funkciu prísudku: *žiak kreslí*) a na **neplnovýznamové/pomocné** (vo vete musia stáť pri plnovýznamovom slovese alebo napr. pri mene, aby mohli byť súčasťou prísudku: *žiak je nadaný*). Vo vete býva sloveso najčastejšie **prísudkom** alebo **vetným základom**. Neurčitok môže byť podmetom, predmetom, ale aj prívlastkom.

VIETE, ŽE...?

Plnovýznamové slovesá sa podľa teórie M. Sokolovej delia na akčné (*bojovať*), procesné (*blednúť*) a statické (*skladať sa*).

Slovesá

Zvratné slovesá

Pri slovesách sa často vyskytuje slovo *sa, si*. Obyčajne ide o **zvratné sloveso** (*všimáť si, tešiť sa, najesť sa, hodiť sa*) alebo o **zvratnú podobu nezvratného slovesa** (*najať – najať si, umývať – umývať sa*), alebo o **tvár slovesa v trpnom rode**, resp. **neosobný tvar slovesa** (*ide sa, stavia sa*). Sloveso je **zvratné**, ak:

- po odstránení *sa, si* stráca význam (*báť sa*);
- po odstránení *sa, si* zmení svoj význam (*hodiť sa*);
- *sa* nedá *sa, si* nahradiť dlhým tvarom zámena *seba/sebe* (*pospať si*);
- má aj iné tvary ako 3. os. sg. (*sedí sa dobre – ~~sedíme sa dobre~~*).

Zvratné slovesá obsahujú **sa** ako svoju súčasť (*plaziť sa*) alebo boli odvodené pomocou odvodzovacej prípony a zmenili význam pôvodného slovesa (*hádať – hádať sa*).

Slovesá

zvratné	<i>kúpať sa</i> <i>tešiť sa</i> <i>rozmyslieť si</i>
nezvratné	<i>spievať</i>

ROZLIŠUJTE

Zvratné sloveso	Zvratná podoba nezvratného slovesa	Zložený slovesný tvar
<i>SA</i> – súčasť slova/odvodzovacia morféma	<i>SA</i> – zvratné zámeno	Gramatický tvar slovesa – trpný rod/ neosobný tvar slovesa <i>SA</i> – gramatická prípona (tvarotvorná prípona)
<i>smiať sa</i> (<i>smiať</i> – neexistuje) <i>rozmyslieť si</i> (<i>rozmyslieť</i> – neexistuje) <i>tešiť sa</i> (<i>tešiť</i> – iný lexikálny význam) <i>hodiť sa</i> (<i>hodiť</i> – iný lexikálny význam) <i>zdriemnuť si</i> (malá miera deja)	<i>holiť – holiť sa</i> (= seba) <i>padnúť – padnúť si do oka</i> (= navzájom) <i>kúpiť – kúpiť si</i> (= sebe)	Hovorí sa , že klameš! (neosobný tvar slovesa) Sedí sa ti dobre? (neosobný tvar slovesa) Budova sa maľuje. (trpný rod = <i>Budova je maľovaná.</i>)

ÚLOHY

- a) Identifikujte autorský zámer ukážky 22. Ktorú tému ukážka nastoľuje?
b) Ktoré jazykové prostriedky signalizujú, že autor aj uvažuje, nielen opisuje a rozpráva?
- Gramatické slovo/morféma *si* v slovese *chlipnú si* naznačuje
A. že kokakolu si turisti navzájom podávali.
B. že činnosť turistov nebola intenzívna.
- a) V ktorom prípade slovo *si* je štylistickým prostriedkom na vyjadrenie vzťahu autora k povedanému?
b) V ktorom prípade slovo *si* je vyjadrením vzájomnosti?
- Ktorú gramatickú kategóriu by sme museli zmeniť, ak by sme chceli pridať v ukážke 22 *si* k slovesám *klajú, vzdychajú*.
- Ktoré zo slovík v ukážke 22 je len zvratné?
- a) Vypíšte z ukážky 22 príklad na neosobné vyjadrovanie.
b) *Sa* z vypísaného príkladu je
A. odvodzovacia morféma. B. gramatická prípona. C. zvratné zámeno.
- a) Porovnajete významy viet a vysvetlite rozdiely.
Auto ráno umyje Štefan. – *Auto sa ráno umyje.*
Drevo do zajtra napíľite. – *Drevo sa do zajtra napíľi.*
Peter hovorí, že kradla. – *Hovorí sa, že kradla.*
Zajedz si šunku. – *Zjedz tú šunku.*
Náš dom stavia otec už rok. – *Náš dom sa stavia už rok.*
Kuchár pripravil jedlo. – *Jedlo sa pripravilo.*
Nedodržel sa termín. – *Nedodržel si termín.*
Keby sme to pokosili až potiaľ? – *Keby sa to pokosilo až potiaľ?*
Stále to odkladám. – *Stále sa to odkladalo.*
Vypilo sa... – *Vypili sme...*
b) Tam, kde je to možné, zmeňte zvratný trpný rod na opisný.

UKÁŽKA 22

Masy sa vydali na túru. Dychčia, rozprávajú si veselé historky, aby sa im lepšie šliapalo, poniektorí klajú. Keď vylezú hore, na rázcestie, zaľúbene sa pozerajú okolo seba a nadšene vzdychajú. Kolká krása! Zjedia chlebič so salámou, chlipnú si kokakoly a idú ďalej. Kdesi vysoko nad nimi, tá drobná bodka pod hrebeňom, sa pasie kamzík. A nech! Veď nikomu neprekáža! Nikomu však ani na um nezíde, že by sme mali prekážať jemu. To je kacírka myšlienka, však? To je drzosť! Keď sa mu nepáči, nech si ide. Ale kam?

P. Kubínyi, upravené

Slovesné gramatické kategórie

osoba	1. ja/my 2. ty/vy 3. on, ona, ono/oni, ony
číslo	jednotné množné
čas	prítomný minulý budúci
spôsob	oznamovací rozkazovací podmieňovací
vid	dokonavý nedokonavý
slovesný rod	činný trpný

ROZLIŠUJTE

NEDOKONAVÝ VID proces neukončená aktivita	DOKONAVÝ VID výsledok jednorazová aktivita	NEDOKONAVÝ VID proces opakovaná aktivita
(bude) menovať (bude) mazať (bude) variť (bude) vzlietať (bude) vlievať	vymenovať (vymenuje) vymazať (vymaže) zavariť (zavari) vzlietne (vzlietať) vliť (vleje)	(bude) vymenúvať (bude) vymazávať (bude) zavárať
Obojvidové slovesá:		
(budem) venovať (budem) akceptovať	venovať (venujem) akceptovať (akceptujem)	
Jednovidové slovesá:		
smieť, musieť, môcť, hodiť sa, zaliečať sa, dobiedzať, dať sa...		

Slovesný rod

Stavebná firma **prerába** školu.

Škola **je prerábaná** stavebnou firmou. Škola **sa prerába**.

Teroristi **zastreli** nevinných turistov.

Nevinní turisti **boli zastrelení** (teroristami).

Šéfkuchár **pripraví** špecialitu.

Špecialita **bude pripravená/sa pripraví** šéfkuchárom.

Slovesný rod

■ činný (aktívum)

Mama **kosí** trávnik.
Mama **pokosila** trávnik.
Mama **bude kosíť** trávnik.

■ trpný (pasívum)

a) zvratný

3. osoba sg. slovesa + **sa**

Trávnik **sa kosí**.
Trávnik **sa pokosil**.
Trávnik **sa bude kosíť**.

b) opisný

byť + **trpné prídastie**

Trávnik **je kosený**.
Trávnik **bol pokosený**.
Trávnik **bude kosený**.

Podľa gramatickej kategórie **slovesný rod** sa dozvieme, či podmet vety vykonáva činnosť slovesa alebo ju nevykonáva. **Činný rod** majú tie tvary sloves, ktorých činnosť vykonáva podmet vety: *Reprezentanti **plávajú**. Učiteľ **by chcel** vyskúšať žiakov. [my] **Budeme organizovať** olympiádu.*

Trpný rod majú tie tvary sloves, ktorých činnosť nevykonáva podmet (podmet je zasiahnutý činnosťou, ktorú pomenúva sloveso). **Trpný rod** sa môže vyjadriť dvoma spôsobmi:

1. zvratný tvar: tvar **slovesa v 3. osobe sg.** a gramatická (tvarotvorná) prípona **sa**: *Dom **sa** postaví. Diplomová práca **sa** píše dlhšie. Budova **sa** vypratala.*

2. opisný tvar: sponové sloveso byť s trpným prídastím:

*Žiak **bol skúšaný 20 minút**. V 1843 **bola uzákonená** spisovná slovenčina.*

Trpný rod môžeme zmeniť na činný a význam vety ostáva nezmenený (*Park **sa kontroluje**. – Polícia kontroluje park./Park kontrolujú.*). Ak to nejde, nie je to trpný rod: *Hodí sa ti to na piatok? – Páči sa ti tá sedačka? – Pospí si ešte pol hodiny.*

ÚLOHY

- Ktoré vety sa mohli vyskytnúť v hovorovom, administratívnom a ktoré v náučnom štýle? Všimajte si aj použité slovesné tvary a stylistickú vhodnosť ich použitia.
 - V čase požiaru učebňa už bola opustená žiakmi.
 - Ale žiaci už, žiaľ, opustili učebňu.
 - Učebne sú zvyčajne situované vo východnom trakte školskej budovy.
 - Au, práve ma pichla ma osa!
 - Po bodnutí osou je miesto vpichu začervenané a svrbí.
 - Nižšie uvádzam, že pokrm nebol prikrytý, a preto som bol pichnutý osou.
 - Veď ma ten pes pohryzol...
 - Svedok potvrdzuje, že som bol dotýčným psom pohryzený.
 - Až dva obrovské stĺpy podpierajú bránu toho barbakanu.
 - Brána barbakanu je podopieraná dvomi mohutnými stĺpmi.
- Pracujte so slovníkom. Napíšte čo najviac synonym k slovesám *túžiť* a *hovoríť*.
 - Nájdite v ukážke 23 slovesá, ktoré majú nedokonavý vid.
- Nájdite v ukážke 24 príklady na zvrtný a opisný trpný rod.
- Vysvetlite rozdiel v nasledujúcich vetách. Zistite, ktorá gramatická kategória sa podieľa na odlišnom význame.
 - Budova bola postavená v roku 1926.
Budova bola stavaná v roku 1926.
 - Vyberalo sa po 20 EUR. Vybralo sa po 20 EUR.
 - Bude otvorená dvakrát týždenne. Bude sa otvárať dvakrát týždenne.

UKÁŽKA 23

Všetci, čo chcete svoje duše krásnymi uzrieť, a všetci po radosti túžiaci, túžiaci temno hriechu navždy zapuďiť a sveta tohto hniloby sa pozbaviť a rajskej život pre seba zas objaviť a horiacemu ohňu navždy uniknúť, nuž čujte, čo vám vlastný rozum hovorí, nuž dobre počuj, celý národ sloviensky...

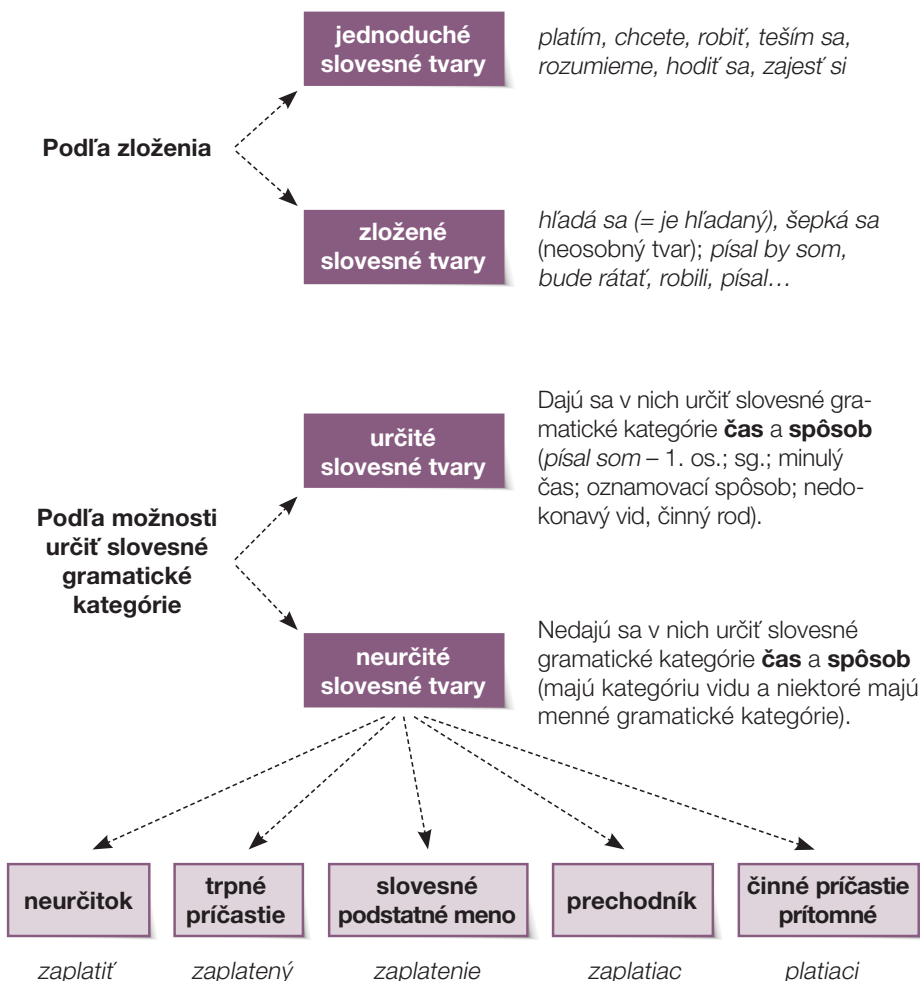
Konštantín

UKÁŽKA 24

Heslové slovo stojí na začiatku heslovej state a je vysádzané farebne tučným typom písma. Uvádza sa v základnom pomenovacom tvare. Takýmto spôsobom sa uvádzajú všetky ďalšie heslové slová, ktoré sa združujú (hniezdujú) v jednej heslovej stati.

Slovník súčasného slovenského jazyka A – G

Slovesné tvary

Slovesný tvar

- jednoduchý
- zložený
- určitý
- neurčitý

VIETE, ŽE...?

Zloženosť tvaru *robil, robili* pochopíme pri časovaní: (*robil som, robil si, robil-Ø, robili sme, robili ste, robili-Ø*). V minulosti sa k tomu tvaru pridávala gramatická morféma *je/sú* (podobne ako v 1. a 2. osobe), preto tvar 3. osoby minulého času považujeme za zložený.

VIETE, ŽE...?

Slovesné tvary majú okrem základného významu aj iné, ktoré si osvojujeme v konkrétnych situáciách a ktoré sa menia, príp. sa používajú len v istých situáciách, napr. *Zabijete sa.* (prítomný čas – upozornenie do budúcnosti); *Budeš obedovať?* (budúci čas – zdvorilá ponuka); *Pst! To bude Vojtech.* (budúci čas – neistota); *Voláme si.* (hovor., nedok. vid, prít. čas – o budúcnosti); *Bolo by sa rozhybať.* (neosobné sloveso, neurčitok – výzva na čin)...

Neurčité slovesné tvary

UKÁŽKA 25

„Teraz **mohla by** ho i **zabiť!**“
myslí, nad ním **stojac**, a **pozrie**
po izbe na ostatných **driemajú-**
cich. Zrazu, **vidiac** ho v blízkosti,
vzbúrila sa jej zasa všetka hor-
kosť. Aspoň ten pohár keby mu
mohla **hodiť** do hlavy, lebo **zdá**
sa jej, že mu **je** dlžná jedno zau-
cho, ktoré i **musí** mu **dať**.

„Bodaj **by** tá viac nikdy **ne-**
milovali!“ šepce aspoň kliatbu,
dvíhajúc pohár k ústam, ktorého
obsah **chutí** jej ako otrava. „As-
poň takou láskou veľkou ani jed-
na viac!“

B. Slančíková-Timrava:
Bez hrdosti

ÚLOHY

- Spoločne analyzujte ukážku 25 a riešte úlohy. Porovnajcie frekvenciu podstatných a prídavných mien a slovíes. Zdôvodnite výsledok.
- Porovnajcie čas realizácie deja v slovesách z ukážky. Konajú sa súčasne alebo jeden po druhom?
a) *myslí, nad ním stojac, a pozrie*
b) *vidiac ho, vzbúrila sa jej horkosť*
c) *šepce, dvíhajúc pohár*
- O koľkých osobách je v ukážke reč? Pomenujte ich osobnými zámenami.
- Čo robí muž z ukážky?
A. stojí B. spí. C. šepce D. pije
- Vyhľadajte slovné spojenie, ktoré vyjadruje:
a) možnosť, b) želanie, c) nutnosť.
- Pomenujte druh vyznačených slovíes a zaradte ich k slovesným tvarom.
- Nahradte neurčité slovesné tvary určitými. Modifikujte text. Ako sa zmenil?
- Akú funkciu plnia neurčité slovesné tvary?
- Nájdeme neurčité tvary v živom prehovore alebo je to skôr prejav knižnosti?
- Utvorte všetky neurčité slovesné tvary od tvaru slovesa *četujem*.

Neurčitok

púšťať
prijať
pochopiť

Trpné prídavné

púšťaný
prijatý
pochopený

ROZLIŠUJTE

prídavné meno

usmiaty, varený, zničený, ohnutý,
zodpovedný, platený, milovaný,
liaty...

trpné prídavné

rozliaty, vylúčený, potvrdený,
spievaný, nalievaný...

1. NEURČITOK/INFINITÍV

Základný tvar slovesa bez slovesných gramatických kategórií okrem kategórie vid (je to aj slovníkový tvar slovesa), napr. *pla-
tiť, zaplatiť, chodiť, chodievať*. Spája sa s neplnovýznamovými
slovesami a má vetnočlenskú platnosť (*Prestal fajčiť. Nedporú-
čam mu fajčiť. Fajčiť je zakázané. Fajčiť má zakázané.*).

-ť

2. TRPNÉ PRÍČASTIE

Pomenúva činnosť/stav v priebehu (je **platený**) alebo výse-
dok činnosti (je **zaplatený**). Je súčasťou opisného **trpného**
rodu (úloha **je napísaná**). Má kategóriu slovesný vid (*plate-
ný/zaplatený*) a menné kategórie, skloňuje sa podľa menné-
ho vzoru *pekný*. V tvaroch trpného prídavného platí rytmický
zákon, napr. *usmiaty*, (nie: *usmiatý*).

-ný
-tý
-ený

Tvorí sa z neurčitku odtrhnutím koncovky -ť. Najčastejšie sa v súčasnej slovenčine tvorí pomocou prípony **-ný**, menej často pomocou predpony **-tý** a najzriedkavejšia je prípona **-ený**. Netvorí sa od všetkých slovíes, napr. od neosobných slovíes (*hovorí sa*), stavových slovíes (*páliť, černieť*), sponových slovíes (*byť, zdať sa*), zvratných slovíes (*smiať sa*), slovíes pohybu (*utekať*) ap. Mnohé trpné prídavné dnes už považujeme za prídavné mená, pretože stratili dejovosť.

spieva-ť

spieva- + -ný

spievaný

vybra-ť

vybra- + -ný/-tý

vybraný/vybratý

trie-ť

tre- + -ný

trený/natretý

zomrie-ť

zomre- + tý

zomretý

prija-ť

prija- + -tý

prijatý

plat-i-ť

plat- + -ený

platený

nies-ť

nes- + ený

nesený

3. SLOVESNÉ PODSTATNÉ MENO

Pomenúva činnosť alebo stav (*plánovanie, vädnutie*). Pri slovesnom podstatnom mene nie je vždy jasné, kto je vykonávateľom deja alebo koho/čo dej zasahuje. (Porovnaj: **prenasledovanie** úplatkárov – 1. úplatkári prenasledujú; 2. úplatkári sú prenasledovaní.)

Tvorí sa z tvaru **trpného prídavného** odrhnutím poslednej hlásky z koncovky trpného prídavného (**-ný, -ený, -tý**) a pridaním prípony **-ie**: *platen-* + **-ý** → *platen-* + **-ie**

Má slovesnú kategóriu vid (*platenie/zaplatenie*) a menné kategórie (rod, číslo, pád) – skloňuje sa podľa vzoru vysvedčenie.

-nie

-tie

-enie

Slovesné podstatné meno

*púšťanie**prijatie**pochopenie*

4. PRECHODNÍK

Vyjadruje sprievodný dej k inému deju, má gramatickú kategóriu slovesný vid a neohýba sa:

išiel spievajúc → vyjadruje **súčasnosť**/paralelnosť deja

zaspievajúc odišiel → vyjadruje **predčasnosť** deja

Tvorí sa z tvaru 3. osoby pl. prítomného času (z tvarotvorného základu) tak, že sa k nemu pridá prípona: **-úc, -uc, -iac**.

spievaj-ú spievaj- + -úc *spievajúc*

píš-u píš- + -uc *píšuc* (platí rytmický zákon)

tráv-ia tráv- + -iac *tráviac* (výnimka z rytmického zákona)

boj-a sa boj- + -ac sa *bojac sa*

-úc

-uc

-iac

Prechodník

*púšťajúc**prijímúc**pochopiac*

Prechodník môže byť **nerozvitý** (neoddeľuje sa čiarkou) alebo **rozvitý** (oddeľuje sa čiarkou). Prechodníky často **prechádzajú k inému slovnému druhu**, napr. **začínajúc** februárom... (druhotná predložka), **nechtiac** sa prezradia (príslovka).

ROZLIŠUJTE

Išiel po ulici spievajúc. (nerozvitý)
Išiel po ulici, spievajúc pieseň. (rozvitý)

5. ČINNÉ PRÍČASTIE PRÍTOMNÉ

Dokáže vyjadriť sprievodný dej k deju, ktorý vyjadruje podmet alebo predmet vety, s ktorými sa zhoduje (napr. **Spievajúci** muž sa usmieval. = Muž spieval a zároveň sa usmieval. *Stretol som muža usmievajúceho* sa na svet. = Stretol som muža a ten sa usmieval.). Má slovesnú kategóriu vid a menné gramatické kategórie – skloňuje sa podľa vzoru *cudzí*. Niektoré z prídavných sa už považujú za podstatné mená (*vedúci, účinkujúci, prísediaci*...).

Tvorí sa od **nedokonavých slovičiek** tak, že sa k tvaru 3. os. pl. prítomného času pridá -ci (celá prípona: **-úci, -uci, -iaci, -aci**), napr.:

platia platia- + -ci *platiaci*

spievajú spievajú- + -ci *spievajúci*

viažu viažu- + -ci *viažuci* (platí rytmický zákon)

-úci

-uci

-iaci

-aci

Činné prídavné prítomné

*púšťajúci**prijímajúci* – *prijímúci**chápagajúci* – *pochopiaci**platiaci*

ROZLIŠUJTE

prídavné meno

plávaci (určený na plávanie)

*prací**písací**visací**bicí**plniaci**hrací*

prídavné prítomné

plávajúci (= pláva)

*perúci**píšuci**visiaci**bijúci**plniaci**hrajúci*

VIETE, ŽE...?

V starších textoch bol frekventovaný neurčitý slovesný tvar **činné prídavné minulé** dokonavých slovičiek (*zaživilší, prečítavší*), v súčasnej slovenčine je to už neproduktívny slovesný tvar. Slovo *žiaduci* nie je činné prídavné, je to prídavné meno s významom *želaťelný, potrebný, požadovaný* alebo *vzbudzujúci túžbu, žiadostivý*.

Smerovanie slovesného deja

1. A – D – P

Upratovač umýva podlahu.

Sestra píše esemesku otcovi.

2. A – D

Brat beží. Otec šedivie.

Pes šteká. Babka cestuje.

3. D – P

Zabilo ho. Vríta mu v hlave.

Smáďí ho. Tak mu treba.

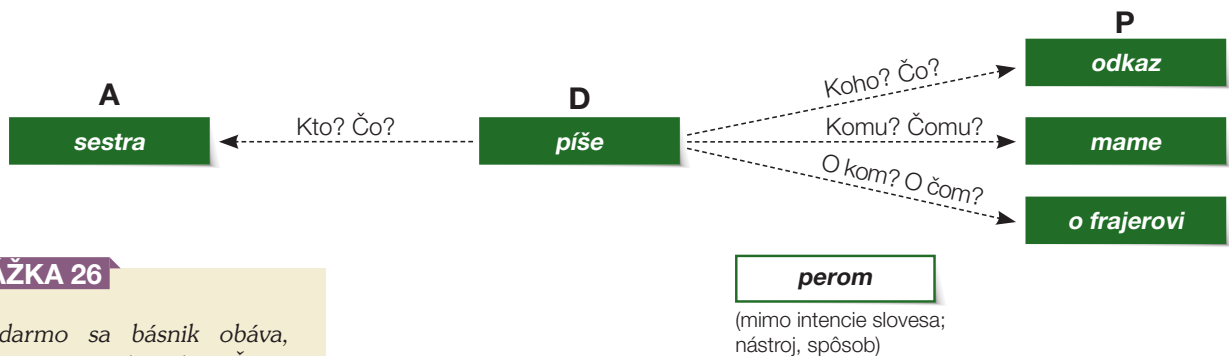
4. D

Sneží. Hrmí.

Je teplo. Zmráka sa.

Intencia slovesa

Špeciálnou kategóriou sloves je **intencia slovesného deja** – možnosť slovesa utvárať rozličné vzťahy s osobami, vecami ap. – **smerovanie deja (D)** na podstatné mená (*vidím **otca**, **otec** vidí*). Samo sloveso svojím významom napr. vyžaduje doplnenie vykonávateľa deja (**agens, A** – *ľudia sa **smejú***) alebo si ho nevyžaduje, lebo je obsiahnuté v jeho význame (**D** – *hrmí*). Alebo si sloveso vyžaduje objekt, ktorý dej zasahuje (**paciens, P** – *rozprávajú si **historiky***). Nie všetky doplnenia deja musia byť v jednej vete vyjadrené. Intencia sa realizuje napr. pomocou zhody s vykonávateľom deja (***Mačka** bežala.*) a pomocou väzby s podstatným menom zasiahnutým dejom (*Kúpil som **mlieko***). Väzba môže byť bez predložky alebo s predložkou (*hodiť **niečo po niekom***). V cudzom jazyku sa intenciu učíme v podobe predložkových väzieb pri konkrétnych slovesách: *to think **of** someone/something* (= myslieť **na niekoho/niečo**), *écrire quelque chose à **quelqu'un*** (= písať **niečo niekomu**), *sich bewerben **um** etwas* (uchádzať sa **o niečo**)... Znalosť intencie nám pomôže rozlíšiť predmet a príslovkové určenie.

UKÁŽKA 26

Nenadarmo sa básnik obáva, či nežijeme na úkor detí. Či im zanecháme dosť dýchatelného vzduchu, pitnej vody, dosť pôdy, lesov i dosť pamiatok. Pod čiernu zem sa prepadli čisté rieky a potoky s hojnosťou rýb. Zmizli čarovné lúky, háje, ostrovy blaženosti, kde ste mohli stúpiť na spiaceho zajačika, pozrieť sa na mrviace sa mláďatá v hniezde, vyplašiť srnku či sojku. Záružlie sa zahrúžilo do zabudnutia, v skleníkoch sa dorábajú nezábudky...

Š. Moravčík

UKÁŽKA 27

Osem riadkov

– O láske aspoň osem riadkov napíšte ešte! – šepľa mi a, krásna, usmiala sa sladko mnohosľubnými perami.
– Ste asi zalúbená... – Veľmi!
– To som chcel vedieť, ďakujem!
Tu máte riadok, nesmrteľný:
Máš ma rád? Ja ťa milujem!

J. Smrek

ÚLOHY

- Z textu ukážky 26 vyberte slová, v ktorých platí rytmický zákon.
- a) Autor v texte ukážky 26 zobrazuje stav krajiny A. v súčasnosti. B. v budúcnosti.
b) Ktorými slovesami priamo alebo obrazne autor vyjadril, že niečo už nie je?
c) V štvrtej vete ukážky 26 zmeňte v slovesách spôsoby na podmieňovacie.
d) V ukážke 26 nájdite neplnovýznamové sloveso a zaraďte ho do príslušného druhu pomocných sloves.
- a) Nájdite v ukážke 27 príklad na zložený tvar slovesa.
b) Nachádza sa v ukážke 27 sloveso v neurčitom tvare? Vypíšte ho.
c) V ktorej možnosti sa nachádza trpný rod?
A. *Zalúbili ste sa?* B. *Ste zalúbená?* C. *Ľúbite sa?* D. *Ľúbia sa pozerat'.*
d) Je slovo *ďakujem* z ukážky 27 sloveso alebo citoslovce?
e) Vyhľadajte v ukážke 27 výraz, ktorý vyjadruje stav.
f) Pracujte spoločne. Ktoré dva deje z ukážky 26 by ste mohli vyjadriť pomocou slovesa v určitom tvare a tvare prechodníka?
- Určte druh zvýrazneného slovesa z hľadiska významu.
a) **Chcem** zarábať veľa peňazí. c) *Ona za to predsa **nemôže**.*
b) **Chcem** dobrý plat. d) **Môžem** si to pozrieť.
- Posúďte správnosť tvaru:
a) *Od zajtra **sa budem sústrediť** len na štúdium.*
b) *Od zajtra **sa sústredím** len na štúdium.*
c) *Tu často **odbáča** dol'ava.*
d) *Tu často **odbočuje** dol'ava.*
e) *Musíš to **spresniť**.*
f) *Musíš to **upresniť**.*
- Napište všetky tvary sloves *česať* a *pochopiť*, ktoré ste schopní vytvoriť.
- Niektoré slovesá už nepovažujeme za slovesá: *hádám, počnúc, prosím, vitaj, unavený, ohromujúci, varený*. Určte, ku ktorým slovným druhom prešli. Zdôvodnite.

Funkcia slovesa vo vete

Sloveso je vo vete kľúčovým slovným druhom. Vo vete funguje ako **slovesný prísudok**, súčasť **slovesno-menného/neslovesného prísudku** alebo ako **vetný základ**. Môže byť aj **podmetom**, **predmetom**, **prívlastkom**, **príslovkovým určením**.

UKÁŽKA 28

Zotmelo sa. Sprievodca **pobehuje** po nástupišti. **Mohol ostať** radšej doma. Nápad **prebehnúť** cez kolaje **nebol šťastný**. **Pohybovať** sa po kolajisku **je** preda **zakázané**. Odmietol **opustiť** kolajisko. **Spomalujúci** vlak vošiel do stanice **pískajúc**.

Sloveso vo vete

slovesný prísudok
slovesno-menný/neslovesný prísudok (nebol šťastný)
vetný základ
podmet
predmet
prívlastok
príslovkové určenie

Z pravopisu sloviess

Všetky slovesné tvary majú v gramatickej **prípone -i/-í**: *robí, kreslí, dotkni sa! volili*. Výnimku tvoria tvary **trpného prídavia** (napr. v N sg. *pečený*; G pl. *od pečených*; D pl. *k pečeným*, A pl. *vidím pečených*, L pl. *o pečených*, I pl. *s pečenými*, N pl. *chlapci boli u nich varení-pečení*). Trpné prídavia sa skloňujú podľa **vzoru pekný**, napr. *Nebudte pripečení! Si najedený? Rád vidím zamestnancov pripravených*.

Výnimky z pravidla o rytmickej krátení

3. osoba pl. prítomného času sloviess typu chváliť:
vážia – vážiac – vážiaci
chvália – chváliac – chváliaci

Dodržiavanie pravidla o rytmickej krátení

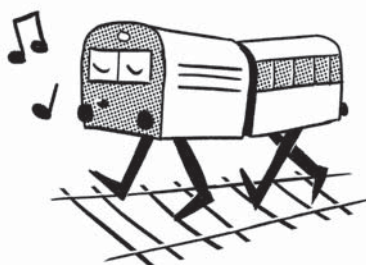
Činné prídavia a prechodník sloviess typu vládnuť, písať:
vládnú – vládnuce – vládnuce
píšu – píšuc – píšuci

V slovesách s y alebo i v koreni slova ostáva **-y** alebo **-i** aj v **tvare rozkazovacieho spôsobu**, ktorý sa tvorí z **3. os. pl. prítomného času** (gramatická prípona + morféma **-j-** vypadáva):

kry-j-ú, umy-j-ú → kry-Ø! kryme! kryte! umy-Ø! umyeme! umyte!
bi-j-ú → bi-Ø! bime! bite!

Ak po odstránení gramatickej prípony 3. osoby plurálu ostane na konci ťažko vysloviteľná skupina spoluhlások, pridáva sa gramatická prípona **-i**:

potr-ú → potri-Ø! potrieme! potrite!
urč-ia → urč-Ø!/urči-Ø! určme!/určime!
určte!/určíte!
vezm-ú → vezmi-Ø! vezmime! vezmite!

ROZLIŠUJTE

začať

neplnovýznamové fázové sloveso
začali premieňať, **začali** konať

začať sa, končiť sa

plnovýznamové slovesá
 festival **sa začal**, dovolenka **sa končí**

1. V slovesách sa v 3. osobe sg. píše -í/-i (vzor robiť):
robí, vozí, varí, vábi

2. V minulom čase sloviess v pluráli sa píše -i:
robili, česali sme, krútili ste

3. V rozkazovacom spôsobe sloviess píšeme -i okrem prípadov, keď je -y- v koreni slova:
tri! (trieť), **pozri!** (pozrieť),
umy! (umyť), **kryte sa!** (kryť)

4. Prídavia sa skloňujú podľa vzorov prídavných mien:
podpísaný – podpísaní (pekný)
žiaduci – žiaduci (cudzí)

5. Morféma by v podmienovacom spôsobe:
robili by sme (samostatná)
keby sme robili (súčasť spojky)
žeby sme robili (súčasť spojky)
akoby sme robili (súčasť spojky)
kiežby bol robil (súčasť častice)

6. Mäkkosť sa zachováva pri zmenách gramatických tvarov:
dovoliť – dovoľ!
mlieť – meľ!

ROZLIŠUJTE

Tykanie 2. osoba sg.

Babička, kam **pôjdeš** takto proti noci?

Babička, kam **by si šla** takto **sama**?

Onikanie (na znak úcty) 3. osoba pl.

Babička, kam **pôjdu** takto proti noci?

Babička, kam **by šli** takto **sama**?

Vykanie 2. osoba pl.

Babička, kam **pôjdete** takto proti noci?

Babička, kam **by ste šli** takto **sama**?

Na znak úcty sa v slovenčine používa **vykanie** – tvar slovesa v 2. osobe plurálu. **Pri vykaní sa iba určité sloveso (videli ste) vo funkcii prísudku zhoduje so zámenom (vy) vo funkcii podmetu** (často zamlčaným). Osobu, ktorej vykáme, identifikujeme pomocou kontextu. Pri vykaní sa so zámenom v 2. osobe plurálu (vy) **nezhoduje** menná časť prísudku, prídavné mená ani ďalšie zámená. Tie sa už zhodujú s pomenovaným adresátom:

Vy sa **rada** prechádzate **bosá**, pani Nováková?

Vy by ste sa **rada** nechali operovať, pani Nováková?

Vy sa **rád** prechádzate **bosý**, pán Novák?

Vy by ste boli **rád operovaný**, pán Novák?

ROZLIŠUJTE

Správne:

Vy ste to tiež **videli**, pani Malá?

Vy ste to tiež **videli**, pán Novák?

Nesprávne:

Vy ste to tiež **videla**, pani Malá?

Vy ste to tiež **videl**, pán Novák?

Vy sa **radi** prechádzate **bosí**, Novákovci? (adresátom sa tyká/vyká)

Vy by ste sa **radi** nechali operovať, Novákovci? (adresátom sa tyká/vyká)

Vy sa **rady** prechádzate **bosé**, sestry Novákové? (adresátkam sa tyká/vyká)

Vy by ste boli **rady operované**, sestry Novákové? (adresátkam sa tyká/vyká)

VIETE, ŽE...?

Honoratív je odborný termín označujúci spôsob vyjadrovania sociálnych vzťahov. V súčasnosti preukazujeme úctu staršiemu **vykaním**, v minulosti sme aj onikali.

Štylistické využitie slovies a slovesných gramatických kategórií

Osoba

V objektívne ladených **náučných textoch** sa dáva prednosť **autorskému plurálu**, tzv. plurálu skromnosti. V súčasnosti ustupuje 1. osobe singuláru.

V náučnom a často aj v publicistickom štýle sa využíva **neosobný tvar slovies** v 3. osobe sg. (*Uvádza sa..., Zhodnotilo sa...*), ktorý nekladie dôraz na pôvodcu činnosti. Neosobnosť sa vyjadruje aj v 3. osobe pl. (*V televízii vysielajú dokument. Na súdoch riešia politické spory.*)

V rečníckych prejavoch a publicistických textoch sa použitie **1. osoby plurálu** využíva na efektívne vťahnutie/zahrnutie prijímateľov do názorov autora (agitačný prejav) alebo priamo do deja (reportáž, umelecký dejový opis).

VIETE, ŽE...?

V súčasnosti sa zmena slovesnej osoby alebo čísla využíva expresívne v ironických výpovediach (hovorový a umelecký text):

– *Drahá, pôjdeš so mnou na výlet?*

– *Nie, nemám náladu!*

– *Ak sa drahej nechce...*

– *Nerob si srandu...!*

– *Ako len oni povedia...!!!*

(onikanie partnerke)

Pán riaditeľ to predsa neurobí.

(použitie 3. osoby na označenie osoby, s ktorou sa rozprávam).

V minulosti sa napr. používal slávnostný plurál (*pluralis majestaticus*) na znak dôležitosti autora (*My Ondrej II., kráľ uhorský... ustanovujeme...*).

Ako druhý a tretí príznak skladby uvedeného diela **sme uviedli** nápadné striedanie dlhých a krátkych výpovedí...

Vstupujeme do miestnosti plnej starých bábok a rekvizít. **Nebudeme prekvapení**, keď tu **nájdeme** predmety z čias monarchie...

Slovesný čas

V umeleckom rozprávaní zohráva dôležitú úlohu **historický prítom**, ktorý mení tempo rozprávania, aktualizuje dej a vytvára zdanie, že sa minulý dej odohráva pred očami čitateľa.

*Petrovi sa v podnikaní nedarilo. **Robí** od rána do večera a zisk **neprichádza**. Nakoniec musel podnikanie ukončiť.*

Slovesný spôsob

Podmieňovací spôsob je prostriedkom zdvorilostného princípu komunikácie, zmierňuje príkaz.

Vynes smeti!** → **Vyniesol by si smeti?

Slovesný rod

Autor použije trpný rod, ak sa chce vyjadriť vecne – presne a stroho. V rozprávaní, v umeleckom opise a v úvahe je trpný rod zriedkavý (časté a nefunkčné využívanie trpného rodu sa považuje za nešikovnosť či štylistickú chybu). **Trpný rod** sa využíva hlavne v **náučných textoch** a niektorých žánroch **administratívneho a publicistického štýlu**. V cudzích jazykoch je oveľa frekventovanejší (latinčina, angličtina, nemčina).

*O stredoveku **sa** mylne **hovorí** ako o období temna... **Ministri zahraničných vecí boli dohodnutí** už pred rokovaním s britskými predstaviteľmi.*

Druhy sloviess

Sponové slovesá sa štylisticky využívajú na spomaľovanie rozprávania, v texte vtedy dominuje menné vyjadrovanie (*byť, stať sa*).

***Obnovili fasádu.** – Fasáda **bola obnovená**.*

Modálne slovesá zmierňujú príkazy: ***Nechcela by si umyť balkón? Môžeš dnes upratať kuchyňu?*** Pomocou modálnych sloviess, príp. pomocou ich tvaru v podmieňovacom spôsobe uplatňujeme zdvorilostný princíp komunikácie.

***Smiem** prosiť, slečna? **Môžem** otvoriť okno, prosím? **Mohli by sme** postaviť plot, pán sused.*

Limitné slovesá sa spájajú s plnovýznamovým slovesom a vyjadrujú stav pred uskutočnením deja (málo chýbalo a dej by sa bol uskutočnil...). Uplatňujú sa v subjektívne ladených prejavoch, text dynamizujú.

*Od zlosti ju **išlo** rozpučiť. **Malo** jej srdce rozhodiť. **Išiel** sa od hanby prepadnúť!*

Slovesný tvar

Neurčité slovesné tvary nachádzame v hojnom počte v **staršej literatúre**. V súčasnosti ich nachádzame hlavne v náučnom a administratívnom štýle, napr. *V splodinách **bol dokázaný** výskyt olova*. Neurčité tvary **ekonomizujú (kondenzujú) text** (*Generálny prokurátor, reagujúc na vyhlásenia premiéra, uviedol...*) a navodzujú **nezaujatost** a **všeobecnú platnosť**, resp. sa zastiera vykonávateľ deja a upriamuje sa pozornosť na dej a jeho dôsledky.

*V tlačovej správe **je uvedený**/sa uvádza...; Roztoky by mali **byť filtrované**...; V okrese Zvolen **bolo** v roku 2016 **zaznamenaných** 277 dopravných nehôd...*

Neurčitok sa využíva:

- v poveloch: **Pripraviť sa! Zastaviť! Stať!**;
- na vyjadrenie rozkazu/zákazu: **Zákaz vodiť psov! Zákaz fajčiť! Nefajčiť! Nenašýnať sa z okien!**;
- v titulkoch, napr. publicistických: **Hovoriť pravdu**;
- pri expresívnom vyjadrovaní: **Ešte s vami pobudnúť!** – želanie; **Nebyť tam...** (= Keby som tam nebol/-a...).

Dvojitý zápor

Nositelom záporu v slovenčine je morféma **ne-**. Ak použijeme vo vete dvojitý zápor sloviess, výsledkom je kladné vyjadrenie, ktoré zmierňuje výpoveď alebo ju ozvlášťuje.

*To **nemôžeš nepochopiť**. (= to pochopíš/to musíš pochopiť...) Singel **nebol nepopulárny**. (= bol populárny).*

Príslovky (adverbiá)

Príslovky

■ vlastnostné prísllovky

(odvodené od prídavných mien)

hlavne, múdro, bielo

uvažuje **múdro** → **múdra** úvaha

■ okolnostné prísllovky

dnes, von, nahlas, idúcky, bokom

uvažuje **nahlas** → úvaha **nahlas**

ÚLOHY

- Ktoré z vyznačených slov z ukážky 29 sú prísllovky?
- a) Overte si v slovníku, či ste slovo zas určili v tomto kontexte správne.
b) Použite slovo zas ako prísllovku a ako časticu.
- Pomenujte v ukážke 29 funkciu prísllovky v konkrétnej vete vzhľadom na sloveso (prísudok).
- Doplňte ústne do ukážky 29 ďalšie prísllovky na upresnenie okolností a vlastností deja.
- Porovnajte významy viet.
 - Spievaš krásne!*
Spievaš krajšie!
 - Si pekný chlap.*
Si mimoriadne pekný chlap.
 - Poznáme sa dobre.*
Poznáme sa pridobre.
 - Dobre si to pozri.*
Pozri si to lepšie.
 - Bleskurýchle vypadni!*
Hneď vypadni!
Ihneď vypadni!
 - Určite budeš v škole najlepší!
Určite budeš v škole lepší!
Určite budeš v škole dobrý!
- Nájdite v texte ukážky 18 (s. 51 - glukózu) vetné (obsahové) prísllovky. Pracujte s lingvistikou literatúrou.

ČO UŽ VIETE...

Príslovky sú plnovýznamový neohybný slovný druh. Vyjadrujú rozličné **okolnosti** a **vlastnosti** deja: miesto, čas, spôsob a príčinu. Príslovky utvorené z akostných prídavných mien môžeme stupňovať.

Príslovky			
miesta – Kde?	času – Kedy?	spôsobu – Ako?	príčiny – Prečo?
Kam?	Odkedy?	Akým spôsobom?	Načo?
Odkiaľ?	Dokedy?	Nakoľko?	Napriek čomu?
Dokiaľ?...	Ako dlho?...	Do akej miery?...	Za akým účelom?...
<i>vpravo</i>	<i>ráno</i>	<i>dobre</i>	<i>omylom</i>
<i>okolo</i>	<i>zo dňa na deň</i>	<i>rýchlo/rýchle*</i>	<i>nevedomky</i>
<i>doma</i>	<i>raz</i>	<i>smutne/smutno*</i>	<i>bez dôvodu</i>
<i>zhora</i>	<i>akurát</i>	<i>po rusky/rusky</i>	<i>právom</i>

* Slovtvorná prípona -e v dvojtvoroch príslviek spôsobu v súčasnosti ustupuje.

VIETE, ŽE...?

Príslovky **spôsobu** členíme na prísllovky:

- vlastného spôsobu** (Akým spôsobom?): *múdro, dobre, koňmo, nahlas...*
- miery** (Do akej miery? Nakoľko?): *veľa, silno, vôbec, trocha/trochu...*
- zreteľa** (Z akého hľadiska/aspektu?): *vcelku, navzájom, ekonomicky...*

Príslovky **príčiny** členíme na prísllovky:

- vlastnej príčiny** (Prečo? Z akej príčiny?): *náhodou, bez dôvodu, omylom...*
- účelu** (Načo? S akým účelom?): *naschvál, služobne, pracovne...*
- účinku** (S akým účinkom?): *navnivoč, vhod, úspešne, zbytočne...*
- pripustky** (Napriek čomu?): *chtiac-nechtiac, nevdojak, nechceme...*

Modálne (obsahové/vetné) prísllovky *treba, možno, hodno...* v jednočlenných vetách nahrádzajú neplnovýznamové sloveso. Napr. *Už sa môže stavať./Už možno stavať.*

UKÁŽKA 29

Bola teplá májová **noc**. Na oblohe žiarili hviezdy. **Len** mesiac sa **práve** zakryl jedným zatúlaným obláčikom. I ten je **na** mojej strane, pomyslel si Ludovít a posmial sa. Ako **tí** Modrania! Ukazuje sa, že **dňom** i **nocou** bdeli nad mojou bezpečnosťou. **Včera** som dostal odkaz od Ondreja Minicha, **že** do Modry prišlo jazdecké vojsko, predvčerom **zas** odkázali od Emresov, bratových svokrovcov, že sa **na mňa** gardisti pypytovali. A **dnes** pribehla tá drobná, neznáma ženička. **Nikdy** jej to nezabudnem. Národ **teda** stojí za mnou a za mojimi druhmi.

J. Rezník

Stupňovanie príslviek

Stupňovanie	1. stupeň základný/pozitív	2. stupeň porovnávací/komparatív	3. stupeň najvyšší/superlatív
Pravidelné	<i>tuho</i>	<i>tuhšie</i>	<i>najtuhšie</i>
Nepravidelné	<i>dobre</i> <i>veľmi</i>	<i>lepšie</i> <i>väčšmi</i>	<i>najlepšie</i> <i>najväčšmi</i>
Opisom	<i>pekne</i>	<i>menej pekne</i>	<i>najmenej pekne</i>

Z pravopisu prísloviak

Príslovky, ktoré vznikli z **predložkových spojení**, sa väčšinou píše dovedna, napr. *doneďavna, nahlas, na-pravo* (ale **po slovensky**); porovnaj: *Hovoril nahlas.* – *Sťažoval sa na hlas.* Zložitejšie prípady sa píše osobitne: *zo dňa na deň, krok za krokom, po slovensky.* Pri písaní predpôň *s-/z-* zohľadňujeme výslovnosť: *zriedkakedy, spredu, spriama, zhora, zďaleka.*

Príslovky vyjadrujúce **farbu** a **čas** sa píše aj **dovedna**, aj **osobitne**.
Zafarbila si šatku načerveno. *Zafarbila si šatku na červeno.*
Býval tam od malička. *Býval tam od malička.*
Pracovala len za slobodna. *Pracovala len zaslobodna.*

Zložené príslovky píšeme:

- **dovedna:** *Stretávame sa dennodenne (málokedy). Upaľoval ostošesť.*
- **so spojovníkom:** *Musel ísť vol'ky-nevol'ky. Musel ísť chtiac-nechtiac.*

Funkcia príslovky vo vete

Príslovky rozvíjajú vo vete **najčastejšie sloveso** (stoja „pri slovese“), prídavné meno, inú príslovku i podstatné meno. Vo vete majú teda príslovky funkciu **príslovkového určenia** (*pekne spieva*), zriedkavejšie sú časťou **slovesno-menného/neslovesného prísudku**, resp. **vetného základu** (*bolo dobre, treba hovoriť*), alebo sú nezhodným **prívlastkom** (*cesta nahor*). Mnohé príslovky prechádzajú k iným slovným druhom – menia svoju funkciu a význam. Závisí to od ich pozície a funkcie vo vete.

Príslovka	Iný slovný druh	
<i>Polož to hore.</i>	predložka	<i>Kráčal hore dedinou.</i>
<i>Vstal som veľmi skoro.</i>	časť	<i>Skoro som ho zrazil.</i>
<i>Urobil si to super.</i>	prídavné meno	<i>Mal si super nápad.</i>
<i>Nerob mu napriek.</i>	súčasť spojky	<i>Napriek tomu, že si už ohlásil koniec, píšeš.</i>
<i>Rýľuješ senzačne!</i>	citoslovce	<i>Senzačne!</i>
<i>Hovoril málo.</i>	číslovka (neurčitá)	<i>málo peňazí</i>
<i>Mlčal veľa.</i>		<i>veľa odvahy</i>
<i>Má toho dosť.</i>		<i>dosť detí</i>

Príslovky vo vete

príslovkové určenie
prívlastok
vetný základ (je dobre)

UKÁŽKA 30

Veľmi pomalé cvičenie *pole-žiačky* mám *najradšej* zo všetkých. *Je* mi pri ňom *dobre* a cítim sa *vždy* uvoľnená.

ROZLIŠUJTE

Obsahová/vetná príslovka **treba**

Správne

Treba o tom hovoriť.
Bude treba o tom hovoriť.
Bolo treba o tom hovoriť.

Nesprávne

Je treba o tom hovoriť.

Trebalo o tom hovoriť.

ROZLIŠUJTE

predložka + prídavné meno

z prednej časti z ľavej časti
 z pravej časti zo zadnej časti

príslovka

spredu zľava
 sprava zozadu

VIETE, ŽE...?

V hovorových expresívnych textoch sa často používajú príslovky *strašne, hrozne* v spojení s prídavným menom, aj keď sa spája s pozitívnym vnemom alebo javom, napr. **strašne** krásny chalan, **hrozne** dobré šaty, **strašne** vydarený večer. V oficiálnej komunikácii sú vhodnejšie príslovky *veľmi, úžasne, ohromne, náramne* ap.

Tvorenie prísloviak

- **z prídavných mien (-o, -e, -y)**
snaživo, pekne, bleskovo/ bleskove, isto-iste, anglicky/po anglicky, nabielo/na bielo
- **z podstatných mien**
ráno, náhodou, šeptom, pamäti, zaradom, zrána
- **zo slovesa**
ležiačky, ležmo, ukradomky, vol'ky-nevol'ky
- **z príslovy**
zdola, dodnes, odteraz, pomimo
- **zo zámena**
navždy, nanič, zakaždým

Slovné druhy	Príklad	Funkcia príslovky vo vete
príslovka + sloveso	<i>bolo dobre</i>	súčasť prísudku
	<i>bolo treba vystreliť</i>	súčasť vetného základu
	<i>pekne spieva spieva nahlas</i>	príslovkové určenie
príslovka + prídavné meno	<i>zdravo vyzerajúci</i>	
príslovka + príslovka	<i>veľmi dobrý, pastelovo ladený</i>	
príslovka + podstatné meno	<i>veľmi dobre</i>	nezhodný prívlastok
	<i>cvičenie poležiačky</i>	

Štylistické využitie prísloviak

ROZLIŠUJTE

Správne

*Dávno som s ním nikde nebola.
Prišiel **sem**.
Idem **von**.*

Nesprávne

*Dlho som s ním nikde nebola.
Prišiel **tu**.
Idem **vonku**.*

Príslovky miesta a **času** využívame najmä v rozprávacích častiach epického textu, patria medzi **nepríznačné jazykové prostriedky**. Sú **prvkami kompozície a súdržnosti textu (konektormi)**, hlavne pri rozprávaní (a potom, vtom..., včera – dnes – zajtra).

Príslovky spôsobu dodávajú textu subjektivnosť, keď **hodnotia povedané: Neochotne** vstal od stola, **nesmelo** sa usmial a **pomalý** zamieril k východu. Bol **neskutočne** múdry.

Príslovky sú aj prostriedkom na vyjadrenie **expresivity**. Expresivitu textu zvýšime, ak k príslovke pridáme predponu **pra-, pre-, pri-**, napr. **pra**obyčajne podvádza, poznám ho **pridobre**, spieva **prekrásne/preveľmi krásne**.

ÚLOHY

- Nájdite v ukážke 31 príslovky a zaradte ich do príslušného druhu.
- V ukážke 32 je príslovka **ťažko** súčasťou:
 - opakovacej figúry,
 - refrénu,
 - dvojitého záporu,
 - protikladu.
- a) Prečítajte ukážku 31 bez prísloviak. Zostal obsah textu nezmenený?
b) Všimajte si funkciu prísloviak v texte 31 a efekt, ktorý vyvolávajú.
- a) Vymenujte tie jazykové štýly a ich slohové útvary/žánre, v ktorých sa najčastejšie vyskytujú príslovky miesta a času.
b) Napíšte dva príklady na príslovky, ktoré rozvíjajú prídavné meno.

UKÁŽKA 31

Londýn bol známy ako „horúčková škvrna“. Bol prvým veľkým priemyselným mestom sveta a bol mimoriadne znečistený a nezdravý.

Choroby sa rýchlo šírili. Počas Dickensovho života zachvátili mesto štyri epidémie cholery a pravidelne sa objavovali týfus, šarlach či iné infekčné choroby. Po rieke Temži sa plavilo veľa lodí, a preto bola veľmi znečistená a nepríjemne zapáchala. Vyúsťovalo do nej dvesto otvorených stôk, a pritom polovica londýnskeho obyvateľstva čerpala vodu na varenie, umývanie i pitie priamo z nej.

S. McKellarová

UKÁŽKA 32

Ako ťažko...

*Ako ťažko nemilovať,
keď sŕa kvietok k čiernej zemi,
na prsia sa tvoje kloní
dievča – kvietok utešený.
Verí tebe, ako Bohu,
všetky skvosty, čo má z neba, tebe dáva.
Ako ťažko nemilovať vtedy – seba.*

J. Jesenský

Predložky (prepozície)

Podľa zvukovej podoby (slabičnosti)

neslabičné	slabičné
s, z, v, k	na, pod, do, od – vokalizované: ku mne, nado mnou, bezo mňa

Podľa zloženia

jednoduché	zložené
z, s, nad, pod	spopod, ponad, spoza, kvôli

Podľa pôvodu

prvotné (primárne)	druhotné (sekundárne)
cez, k, od, s, ponad, poza, spoza	vd'aka, uprostred, v súvislosti s, vyše, pozdĺž, počas, odhľadnuc od, namiesto, na úkor, ohľadom, v dôsledku...

Vo vete sa niektoré slovesá viažu s podstatným menom v istom páde **pomocou predložky (predložková väzba)** alebo **bez predložky (bezpredložková väzba)**. Napr.:

spojil som sa **s** Tomášom

je závislý **od** drog-Ø

myslím **na** kamaráta

spamätal sa **z** nehody

piť **vodu**

hovoril **mi to**

spojiť sa + s + I

závisieť + od + G

myslieť + na + A

spamätať sa + z + G

piť + A

hovoriť + D + A

Z pravopisu a výslovnosti predložiek

Náš jazyk je dômyselný systém, prirodzene sa po sebe nevyskytujú ťažko vysloviteľné hlásky. Dôkazom je **vokalizácia predložiek** – pripojenie samohlásky (vokálu) k neslabičným **predložkám k, s, v, z** a ich následná premena na slabičné (výslovnostne ľahšie) predložky **ku, so, vo, zo**.

Neslabičné predložky sa vokalizujú, ak sa spájajú so slovom, ktoré sa začína:

– na rovnakú spoluhlásku ako predložka: **so sebou, zo záznamu, vo vcho-de, ku kraju...**

– na skupinu spoluhlások, z ktorých jedna (na druhom alebo treťom mieste) spoluhláska je totožná alebo párová z hľadiska znelosti so spoluhláskou v predložke: **vo svojom, vo štvrtok, so psom, vo sfanatizovanom...**

– na párovú spoluhlásku z hľadiska znelosti (s/z, z/s, k/g, v/f): **so zveda-vosťou, zo stodoly, ku gramatike, vo filozofii...**

– na párovú spoluhlásku z hľadiska mäkkosti (pri predložkách **s/z**): **so šťa-vou, zo šťavy, so želaním, zo Žarnovice...**

Vokalizujú sa aj **jednoslabičné predložky od, pod, pred, nad, cez, bez** pred osobným zámenom **ja: odo mňa, podo mnou, nado mnou, bezo mňa...** V niektorých spojeniach sú správne obe podoby predložky (vokalizovaná aj nevokalizovaná): **v dni/vo dne, z dňa/zo dňa, v sne/vo sne, v dverách/vo dverách, v svojom/vo svojom, v dvojici/vo dvojici...**

ČO UŽ VIETE...

Predložky sú neplnovýznamový, neohybný slovný druh. Nemajú gramatické kategórie. Spolu s gramatickou koncovkou slova, pred ktorým stoja, vyjadrujú vzťahy medzi slovami. Vo vete stoja vždy v spojení s iným slovom (**k otcovi, voči matke, k chorému, za štyroch, pre krásu**). Niektoré predložky sa viažu s viacerými pádmami, napr. **za rána** (G), **za dom** (A), **za domom** (I). Môžu byť jednoduché (**z, k**) alebo zložené z viacerých predložiek (**spopod, ponad**). Prechodom z iného slovného druhu vznikli druhotné predložky, napr. **začínajúc** – pôvodne slovesný tvar; **vd'aka** – pôvodne podstatné meno. Nemajú vetnočlenskú platnosť.

ROZLIŠUJTE

s, so sa viaže → s instrumentálom (**s otcom, so sestrou, s bratmi, so sestrami**)

z, zo sa viaže → s genitívom (**z povaly, z dvora, z obchodov, zo škôl**)

VIETE, ŽE...?

Jediným prípadom, keď predložka nestojí samostatne (a stále je predložkou), sú spojenia s nesamostatnými tvarmi zámen: **podeň, nadeň, poň, poňho...** Predložka si tu zachováva svoju pôvodnú výslovnosť [podeň, nadeň].

ROZLIŠUJTE

predložka
zo stromu, po škole, okolo domu

častica
zo desať, po dvaja, okolo päť

UKÁŽKA 33

Vianočná koleda je rozvitím príbehu, ktorý Dickens prvýkrát opísal vo svojom prvom románe Klub Pickwickovcov. Vo väčšine duchárskych príbehov neprinášajú duchovia ľuďom šťastie. V tomto príbehu prichádzajú v čase Vianoc preto, aby Scroogea naučili milovať ľudí a pomáhať im v nešťastí.

ÚLOHY

1. a) Vysvetlite použitie predložky *v/vo* v ukážke 33.
b) V ktorom prípade nastáva v texte spodobovanie predložky?
2. Výrazne prečítajte ukážku 26. V ktorých predložkách nastáva spodobovanie?
3. Vyhľadajte, čo je správne: štúdium *na/v* strednej škole, špeciálne triedy *na/v* základnej škole.

Spodobovanie predložiek *s, so, z, zo, k, ku*

Predložka	Príklad	Výnimka
s + samohláska	s otcom [z_o>com]	s + osobné zámeno
s + znelá spoluhláska	s Braňom [z_braňom]	s ním [s_ňím], s nami [s_vamí]...
so	so švagrinou [zo_švagri-noŭ]	so + osobné zámeno: so mnou [so_mnoŭ]
z + neznelá spoluhláska	z povaly [s_povalí]	
zo	zo stromu [zo_stromu]	
k + samohláska	k uchu [g_uchu]	
k + znelá spoluhláska	k dvoru [gdvoru]	k + osobné zámeno: k nim [k_ňim]...
ku	ku kapuste [gu_kapuste]	ku + osobné zámeno: ku mne [ku_mňe]...

Štylistické využitie predložiek

Prvotné predložky patria k nepríznačným jazykovým prostriedkom. **Druhotné predložky** umocňujú odbornosť textu, dodávajú mu charakter knižnosti alebo odbornosti, nachádzajú sa v náučných a administratívnych textoch (ale aj v publicistike).

VIETE, ŽE...?

Slabičné predložky v spojení s krátkymi slovami preberajú slovný prízvuk celého slovného spojenia: *dnes* → *na dnes*, *mesto* → *do mesta*... Pri viacslabičných slovách už predložka funguje neprízvučne: *predpoludnie* → *na predpoludnie*. **Vetný dôraz** (z významového hľadiska) môže ovplyvniť aj slovný prízvuk v slovných spojeniach so spojkou: nie na **piatok**, ale na **sobotu**.

UKÁŽKA 34

Pri všetkých týchto činnostiach treba postupovať v zmysle súboru noriem EN 932.

Vzhľadom na to, že v Slovenskej republike v súčasnosti prebieha proces začleňovania európskych noriem do sústavy STN, uvádzame zoznam európskych skúšobných noriem pre kamenivo...

L. Polakovič

ROZLIŠUJTE

Predložka (druhotná)

Na rozdiel od krajín východnej Európy naša krajina prosperuje.

Môžeme si to dovoliť **so zreteľom na** získanú prax.

V súvislosti s твоjim stavom dnes necestujeme.

Podstatné meno

Na rozdiel medzi jednotlivými regiónmi upozornili už občania.

Maj predovšetkým na zreteli svoje zdravie.

Zorientoval sa rýchlo v tejto súvislosti.

ÚLOHY

1. Vyhľadajte v ukážke 34 druhotné predložky.
2. a) Povedzte čo najviac (nezložených) prvotných predložiek.
b) Použite nasledujúce druhotné predložky vo vetách: *v zmysle*, *v záujme*, *v dôsledku*, *so zreteľom na*, *odhliadnuc od*, *s ohľadom na*.
3. a) Vyhľadajte vo výkladovom slovníku významy predložiek: *bez*, *okrem*, *do*, *na*, *podľa*, *mimo*. Pozorujte množstvo významov, s ktorými sa spájajú.
b) Vysvetlite etymológiu predložiek z úlohy a). Použite slovník.
4. Vysvetlite rozdiel medzi slovnými spojeniami a predložkami v nich.
a) *žiak triedy* – *žiak z triedy*
b) *po práci spím* – *prechádzam sa po triede* – *voniam po hubách*
c) *išiel na gymnázium* – *išiel do gymnázia*
d) *prišiel pre prácu* – *prišiel kvôli práci*

Spojky (konjunkcie)

Spojky podľa funkcie

prirad'ovacie				podrad'ovacie
zlučovacie	stupňovacie	odporovacie	vylučovacie	
<i>a</i>	<i>ba</i>	<i>ale</i>	<i>alebo</i>	<i>že</i>
<i>aj</i>	<i>ba aj</i>	<i>iba</i>	<i>či</i>	<i>čo</i>
<i>ani</i>	<i>nielen – ale aj</i>	<i>no</i>	<i>bud' – alebo</i>	<i>ako</i>
<i>alebo</i>	<i>nielenže – ale aj</i>	<i>lež</i>	<i>bud' – bud'</i>	<i>aby</i>
<i>či</i>		<i>lenže</i>	<i>či – či</i>	<i>či</i>
<i>ako i</i>		<i>a predsa</i>		<i>keď</i>
<i>ako aj</i>		<i>ibaže</i>		<i>lebo</i>
<i>najprv – potom</i>		<i>iba ak</i>		<i>kde</i>
				<i>pretože</i>

ČO UŽ VIETE...

Spojky sú neplnovýznamový slovný druh. Spájajú slová (*krásny, a predsa nudný*) alebo vety (*Pršalo, ale nič sa neudialo*). Nemajú vetnočlenskú platnosť.

Prirad'ovacie spojky spájajú rovnocenné slová alebo vety, ktoré môžu existovať aj samostatne (*interiér a kapota; Čistí interiér a leští kapotu*). Najčastejšie spájajú dva javy, ktoré existujú popri sebe, tesne po sebe alebo si protirečia, vylučujú sa alebo sa stupňuje ich intenzita.

VIETE, ŽE...?

Okrem základných vzťahov (zlučovacích, stupňovacích, odporovacích a vylučovacích vzťahov) prirad'ovacie spojky spájajú dva vetné členy/vety, ktoré sú:

- v dôsledkovom vzťahu (*Lenivý, a preto neúspešný*),
- vo vysvetľovacom (príčinnom) vzťahu (*Zarezali zajaca, ved' boli hladní*),
- v prípustkovom vzťahu (*Môžeš držať diétu, aj tak priberieš*).

Podrad'ovacie spojky spájajú významovo nerovnocenné vety (hlavnú a vedľajšiu vetu) do súvetia. Hlavná veta bez vedľajšej vety nemá komplexný obsah a vedľajšia veta nemôže stať v texte osamotená. Vedľajšia veta uvádzaná podrad'ovacou spojkou je od hlavnej vety závislá – nahrádza v nej vetný člen (*Umýva, lebo všade zatieklo. Povedal, že príde*).

VIETE, ŽE...?

Aj podrad'ovacie spojky spájajú vety v rozličných významoch, napr.:

- čas (*Kým prídeš po most, ja to pripravím*);
- príčina (*Nemôžem si ťa vziať, keďže si už vydatá*);
- podmienka (*Nezabili by ju, keby si nebola kýchla*);
- účel (*Potras ním, aby sa spamätal*);
- prípustka (*Hoci si nespemý, musíš to povedať*);
- účinok (*Pracovali sme tak, aby to bolo hotové čo najskôr*);
- zreteľ (*Nakoľko si pamätám, nik z domu nevyšiel*).

Okrem spojok spájajú vety v súvetí aj **spájacie výrazy (vzťažné slová)**, napr. *aký/akí, ktorý/ktorí, kto, kedy, pokiaľ, koľko, najprv – potom...*

Spojky

prirad'ovacie

hovorí, **ale** **zabúda**

podrad'ovacie

hovorí, **že** **zabúda**

jednoduché

ale, a, aj, ani, keď...

– zdvojené: *aj – aj, ani – ani, keď – tak...*

zložené

a predsa; a teda; a tak;

no jednako; vzhľadom na to, že; hneď ako...

Z pravopisu spojok

1. Priradovacie spojky **a, i, aj, ani, alebo, či**■ **zlučovací význam: čiarka sa nepíše:**

Vložil tam peniaze **ani** brvou nepohol.

Vážne mu zavolaš **či** ho navštíviš?

■ **iný ako zlučovací význam: čiarka sa môže písať**

(upresňuje význam vety):

Naháňali ho **a** nechytily. = zlučovací vzťah

Naháňali ho, **a** nechytily. = odporovací vzťah

Čaká doma **alebo** na dvore. = zlučovací vzťah

Vyber si pomaranč, **alebo** banán. = vylučovací vzťah

■ **opakujúce sa spojky (i – i – i; ani – ani; alebo – alebo):****čiarka sa píše pred druhou z nich:**

Či sa ozve v zime, **či** v lete.

Alebo sa ozve v zime, **alebo** v lete.

Ozve sa **aj** v zime, **aj** v lete.

Alebo ber, **alebo** nechaj!

O zvieratá sa starám celý rok: na jar **i** v lete, **i** na jeseň,

i v zime.

2. Priradovacie spojky okrem **a, i, aj, ani, alebo, či**■ **čiarka sa píše:**

Ozve sa každý rok, **a preto** má zabezpečenú rezerváciu.

Sľúbil, **a predsa** neprišiel.

Príde, **ved'** to sľúbil.

Sú mladí, **ale** skúsení.

3. Dvojice spojok **nielen – ale aj, buď – alebo, ak – tak...**■ **čiarku píšeme pred druhou z nich:**

Nielenže prišiel neskoro, **ale** sa ani neospravedlnil.

4. Podradovacie spojky **že, keby, aby, ako, lebo, keď, pretože...**■ **čiarka sa píše:**

Vie, **že** ťa ľúbim.

Ukázal sa, **aby** sa pochválil.

5. Vzťažné slová **aký, ktorý, kde, ako, kto, čo...**■ **čiarka sa píše:**

To je môj strýko, **ktorý** klamal.

Nevedel, **ako** ďalej dýchať.

6. Vzťažné slová **aký, ktorý, kol'ký, či...**■ **sa skloňujú podľa vzorov pekný a cudzí:**

Nasmiali sa na tom, **akí** boli naivní.

Ludí, **ktorých** poznám, ti dohodím.

Tí majitelia, **ktorí** nepredali akcie, zarobili.

Tí páni, **ktorých** sme stretli ráno sú slušní

ROZLIŠUJTE

Je modrá **ako** obloha.

Lepšie sedieť **ako** stáť.

spojka **ako** (jednoduchá veta)

Písal, **ako** najlepšie vedel.

Už viem, **ako** ti odpovedať.

spojka **ako** (podradovacie súvetie)

Môže žiť **tak ako** predtým.

Nebolo **také ako** pred chvíľou.

spojka **ako** (jednoduchá veta)

Nájdeš ho v krvi, pečeni, **ako** i v žalúdku.

spojka **ako** (pripojený viacnásobný
vetný člen; jednoduchá veta)

Každý je dôležitý, **tak** ty, **ako aj** on.

spojka **tak – ako aj/i**

(priradovacie súvetie)

Tak ako ich obrali, ich aj predali.

Prejde ho to, **tak ako** iných. spojka

tak ako (podradovacie súvetie)

Rozdelím to **tak, ako** si želaš.

Email napíš **tak, ako** to chce ona.

odkazovací výraz **tak + spojka
ako** (podradovacie súvetie)

Neviem, **ako** sa to skončí.

podradovacie súvetie

Príde Peter **či** Štefan?

spojka **či = alebo** (prirad. súvetie)

Povedz, **či** budeš jesť.

podradovací vzťah

Vyzerá tak, **akoby** nespal.

akoby = ako keby (podrad. súvetie)

Už vieš, **ako** by si sa tam dostal?

spojka **ako** (podradovacie súvetie)
+ tvar slovesa v podm. spôsobe

Prišiel neskoro, **a to** mu ani

nemeškalo autobus.

spojka **a to** (vysvetlenie)

Priniesla bonboniéru **a** to mi

neurobilo dobre.

spojka **a + zámeno to**

ROZLIŠUJTE

Vhodné	Nevhodné
Bolo to vtedy, keď žili ufóni. V tom čase, keď už mal príznaky.	Bolo to vtedy, <u>kedy</u> žili ufóni. V tom čase, <u>kedy</u> už mal príznaky. (zámena spojok)
Pýtal sa, kedy prídem.	Pýtal sa, že <u>kedy</u> prídem. (nadbytočné spájanie spojok)
Keby som mal peniaze, išiel by som rád.	<u>Kebyže</u> mám peniaze, pôjdem rád. (hovorová expresívna častica)
Hneď ako/Len čo prídeš domov, zavolaj mi.	<u>Akonáhle</u> prídeš domov, zavolaj mi. (menej vhodná spojka)
Nevládze, pretože ochorel.	Neprišiel, <u>nakolko</u> ochorel. (zámena spojok)

Štylistické využitie spojok

Spojky sú slová, ktoré v texte plnia gramatickú funkciu. Samy osebe sú bezpríznakové, ale môžu pôsobiť expresívne, keď ich:

- nadmerne v texte opakujeme – štylistická figúra **polysyndeton** (ukážka 35);
- vôbec nepoužijeme tam, kde ich čitateľ očakáva – štylistická figúra **asyndeton** (ukážka 36).

Bezspojkové spájanie viet (ukážka 37) je nielen expresívnym prvkom, ale aj zdrojom **dynamizácie textu**. Spojku nahradí čiarka alebo pomlčka. *Nechcel to, ale dovolil to./Nechcel to, dovolil to./Nechcel to – dovolil to.*

UKÁŽKA 35

A drumble dievčej žiaľ a spevavé pole,
a jarú družinu, a nebové hole,
a voľnú svetlú diaľ, a mohutné sily,
a tichú dedinu by sme nelúbili?

A. Sládkovič

UKÁŽKA 36

Po jednej októbrovej noci
všetky nádherly zemegule
sa pochytili za ruky, rozbehli sa
cez vršky, kopce, cez lúky
do parkov, záhrad,
do lesa a zvolali:
maliari sveta, spojte sa!

J. Smrek

Spojky plnia významnú úlohu v odborných textoch z matematiky, práva a filozofie. Sú napr. súčasťou zložených výrokov, hypotéz, dôkazov, definícií, úsudkov, argumentácie ap. Výber spojok je v tomto prípade zaužívaný a podlieha pravidlám logiky (napr. konjunkcia: *a/alebo*; implikácia: *ak – tak, len ak – len vtedy*; ekvivalencia: *alebo/bud' – alebo*; podmienka: *ak – tak, keby – tak, keď – tak*; pripúšťanie: *aj keď, hoci...*).

UKÁŽKA 38

Toto mesto nemohlo tu nestáť – priam sa žiada zvolať každému, **kto** sa naň zadáva z **ktoréhokolvek** z okolitých nahusto stojacich vrchov. Akoby sa zgúľalo z nich do kolísky, **ktorú** mu od vekov prichystával svojimi vodami Jeho Veličenstvo Váh.

Mesto si tu slastne hovie, natahuje údy, vystiera driek. Z výšky hôr silueta je to prenáramná, až prechádza zrak. V zime či v lete, za rana či navečer ponúka očiam scenériu, **ktorej** ťažko hľadať podobnú.

Š. Moravčík

Spájanie slov a viet

- bezspojkové
- spojkové

UKÁŽKA 37

Nuž rýchlo po komisárov, drábov,
žalárnikov, sudcov, po mučidlá,
šibenice, katov!

Molière

ÚLOHY

1. a) Nájdite v texte ukážky 38 príklady na spojkové a bezspojkové spájanie viet.
b) Nájdite v ukážke 38 spojky, ktoré spájajú vety, a roztriedte ich na priradovacie a podradovacie.
2. Určte skloňovacie vzory označených slov v ukážke 38.
3. Vyberte z dvoch možností správnu.
 - a) *Nemusím ísť do školy, pretože je dnes sviatok.*
Nemusím ísť do školy, nakolko je dnes sviatok.
 - b) *Príde môj zástupca, a to môj otec.*
Príde môj zástupca, a síce môj otec.
 - c) *Vrtí sa jak kolotoč.*
Vrtí sa ako kolotoč.
 - d) *Bol som tam v čase, kedy sa to stalo.*
Bol som tam v čase, keď sa to stalo.
4. Medzi dve prídavné mená vkladajte spojky. Diskutujte o zmene významu slov a o písaní čiarky. *nekuľtívovaný povrchný*

Častice (partikuly)

Častice

■ uvádzacie

- pripájacie
- pobádacie

■ vytyčovacie

- vysvetľovacie
- hodnotiace
- zdôrazňovacie

ČO UŽ VIETE...

Častice sú neplnovýznamový neohybný slovný druh. Majú vlastnosti slov – morfém, vyjadrujú osobný postoj hovoriaceho k obsahu výpovede, dodávajú slovu alebo vete významové odtienky (Vždy máš pravdu **len** ty! Nastupovať, **prosím!** Daj **aj** mne!), alebo napr. uvádzajú vetu (**A** on do večera prišiel...). Nemajú vetnočlenskú platnosť. Hodnotiace častice často tvoria neslovesné jednočlenné vety: *Možno... Samozrejme. Áno! Asi.*

VIETE, ŽE...?

Častice sa v časoch A. Bernoláka a L. Štúra zaraďovali k iným slovným druhom. Ako samostatný slovný druh ich po prvýkrát definoval slovenský jazykovedec Eugen Jóna až v 50. rokoch 20. storočia.

Častice

uvádzacie		vytyčovacie		
pripájacie (uvádzajú oznamovacie vety)	pobádacie (uvádzajú iné ako oznamovacie vety)	vysvetľovacie (spresňujú predchádzajúce slovo/výraz)	hodnotiace (hodnotia na osi áno – nie)	zdôrazňovacie (vyzdvihujú nasledujúce slovo/výraz)
<i>a, ostatne, no, teda, napokon, nuž, i, ale...</i>	<i>však, nech, bodaj, azda, veď, hádam, kiež...</i>	<i>ešte, reku, vôbec, najmä, respektíve, povedzme...</i>	<i>možno, pravdaže, áno, zaiste – sotva, nie, ťažko...</i>	<i>iba, až, práve, priam, len, just, už, jedine...</i>
A potom sa zastavia.	Aby z teba nebudlo...!	<i>Ten je údajne mŕtvy.</i>	Pochopiteľne!	Vôbec nikto sa nezastavil.

Pôvod častíc

- podstatné meno: *figu, pravda, doslova*
- zámeno: *to, čo, ono*
- číslovka: *viac-menej, raz*
- sloveso: *prosím, hádam*
- príslovka: *určite, dobre, zrejme*
- predložka: *zo (asi) dvadsať*
- spojka: *nuž, veď, ale*

VIETE, ŽE...?

V slovenčine je okolo 200 častíc...

J. Mistrík

ROZLIŠUJTE

Už je **raz** darmo.
Žil **raz** starček so starenkou.
Stačí mi **raz** povedať!

častica
príslovka
číslovka

ÚLOHY

- Porovnajte funkciu označených slov a podľa toho ich zaraďte do príslušných slovných druhov.
 - Len **aby** nezabudol.*
 - Bojí sa, **aby** nezabudol.*
 - Nemám **ani** jednu.*
 - Neodišiel Patrik **ani** Dano.*
 - Samozrejme**, ty máš prednosť!*
 - Prijala to tak **samozrejme**...*
 - A** máš 100 eur?*
 - Mám ubytovanie **a** 100 eur navyše.*
- Aký osobný postoj vyjadril komunikant pomocou častíc?
 - Mám **asi** 100 eur.
 - Mám **možno** 100 eur.
 - Mám **pravdepodobne** 100 eur.
 - Mám **chvalabohu** 100 eur.
 - Mám **až** 100 eur.
 - Mám **dokonca** 100 eur.
 - Mám **nanajvýš** 100 eur.
 - Mám **iba/len** 100 eur.
 - Mám **sotva** 100 eur.
 - Mám, **samozrejme**, 100 eur.
 - Nuž**, mám 100 eur.
 - Bodaj** by si mal 100 eur!
 - Mám **aspoň** 100 eur.

UKÁŽKA 39

A.

VOJNICKIJ: **No, no**, prepáč. (*Ukáže na Jelenu Andrejevnu.*) Pozrite, aká kráska: chodí tak lenivo, že sa **až** tacká. Rozkošné! Roztomilé!

JELENA ANDREJEVNA: Celý deň šomrete, vždy **len** šomrete – **že** sa vám to nezunuje! (*Zronene.*) Umieram nudou, **raz** neviem, čo robiť.

SOŇA (*pokrčí plecami*): Roboty dost. **Len** keby sa ti chcelo.

JELENA ANDREJEVNA: **Napríklad?**

SOŇA: Staraj sa o hospodárstvo, vyučuj, lieč. Roboty dost. Kým ste ty a otec neboli tu, chodievali sme s ujom Váňom sami na jarmok predávať múku.

JELENA ANDREJEVNA: Nevieť to robiť. **Ani** by ma to nezaujímalo. To **iba** v tendenčných románoch ženy učia a liečia sedliakov, ale akože sa ja nič po nič odrazu vychytím a pôjdem liečiť alebo učiť?

SOŇA: **A** ja **zas** nechápem, ako môžeš nejst' a neučiť. Počkaj, **však** uvidíš. (*Objíme ju.*) Nebuď taká zunovaná, milá. (*So smiechom.*) Nudíš sa, nikde si nenachádzaš miesta a nuda, a záhaľka sú chytľavé. Pozri: ujo Váňa nič nerobí a **len** chodí za tebou ako tôňa, ja som nechala svoju robotu a pribehla som za tebou pohovárať sa. Zlenivela som **až** strach!

B.

SOŇA: [...] Ach, aké je to hrozné, že som škaredá! Aké je to hrozné! **A** ja viem, že som škaredá, viem to, viem... Predošlú nedel'ú, keď som vychádzala z kostola, počula som, ako ľudia hovorili o mne, a jedna žena povedala: „Je dobrá, láskavá, **len** škoda, že je taká škaredá...“ Škaredá...

A. P. Čechov: Ujo Váňa

ÚLOHY

- Pracujte s ukážkou 39.
 - Nájdite v ukážke citoslovce vyjadrujúce povzdychnutie pri citovom pohnutí.
 - Vypíšte časticu, pomocou ktorej hovoriaci niekoho chlácholí.
 - Výrazne ju prečítajte.
- Prečítajte repliku, kde je slovo **že** podradovacou spojkou.
- V ktorej replike slovo **že** uvádza zvolaci vetu? Prečítajte ju.
- a) Slovo **raz** v replike J. Andrejevny
 - vyjadruje číselný údaj.
 - uzaviera naznačenú situáciu.
 - zvýrazňuje negatívny výraz.
 - vyjadruje istý čas.
- V ktorej replike častica **až** vyjadruje vysokú/maximálnu mieru deja?
- Vypíšte ustálené slovné spojenie s časticou **až**.
- V ktorej možnosti má častica *len/iba* odlišnú funkciu?
 - Celý deň šomrete, vždy len šomrete.*
 - Roboty dost. Len keby sa ti chcelo.*
 - To iba v tendenčných románoch ženy učia a liečia sedliakov...*
 - ... Váňa nič nerobí a len chodí za tebou ako tôňa.*
- Na základe kontextu môžeme tvrdiť, že slovo **však** je
 - odporovacia spojka – protirečí textu (synonymum ale).
 - častica – nadväzuje na situáciu a vysvetľuje.
 - častica – nadväzuje na text a pripája vyhrážku.
 - spojka – vysvetľuje text (synonymum ved).
- Použite časticu *napríklad* v druhej Soninej replike. Ako sa zmení význam repliky?
 - Prečítajte ukážku bez častíc. Diskutujte o dojmach.
 - Prečo je v ukážke veľa častíc?

1. Častice píšeme

- osobitne: *bodaj by, priam tak*
- dovedna: *chvalabohu, akoby*
- so spojovníkom: *už-už, len-len*

2. Hodnotiace a vysvetľovacie častice platné pre celú vetu sa odčleňujú čiarkou.

To mi prišlo, samozrejme, čudné.

Z pravopisu častíc

Písanie častíc dovedna alebo osobitne

- Ak sa častica skladá z viacerých slov, pokladáme ju za jednu jazykovú jednotku: *asi sotva, akože by, nie a nie, len a len, priam tak*; niektoré 2-slovné a 3-slovné častice píšeme osobitne: *bodaj by; čo i len; ba čo aj...*
- Väčšinu častíc píšeme dovedna: *akiste, bezpochyby, čoby, čožeby, akoby, napríklad, takisto...*
- Dovedna píšeme aj zmeravené tvary: *božechráň, chvalabohu, bodaj...*
- Častice, v ktorých sa opakuje to isté slovo, píšeme so spojovníkom: *tak-tak, len-len, už-už...*

Hodnotiacu a vysvetľovaciu časticu:

- oddeľujeme čiarkou**, ak má platnosť pre celú vetu:
*Chcel sa, **zrejme**, vrátiť domov. **Slovom**, bude to tak! **Veru**, už je tak.*
- neoddeľujeme čiarkou**, ak má vzťah iba k jednému slovu:
*Bolo už **veru** neskoro. **Lúbi** **zrejme** Zuzu.*

Ak sa na začiatku vety stretnú dve častice alebo častica a citoslovce, oddeľujeme ich od vety iba jednou čiarkou:

- napr. citoslovce + hodnotiacia častica: **No veru**, dnes sa ti nedarilo.
- napr. citoslovce + uvádzacia častica: **Ach, či si zabudol!**

Ak sa na začiatku vety stretnú dve rôzne častice (pripájacia a pobádacia), čiarku nepíšeme: **A nech si hneď nazad!**

Ak sa **častica spojí s oslovením**, čiarku píšeme až po oslovení: **No Jano**, to sa ti podarilo! (Nesprávne: *No, Jano, to sa ti teda podarilo!*)

Štylistické využitie častíc

ROZLIŠUJTE

Bože, chráň nás! chvála Bohu na nebi Pán Boh daj na môj názor/vieru pred všetkými ostatnými	božechráň chvalabohu bodaj namojveru predovšetkým
---	---

VIETE, ŽE...?

Nadmerným používaním uvádzacej častice **no** dostáva text príznak hovorovosti, preto je chybou používať ju vo výkladových textoch. Ako závažná štylistická chyba sa pociťuje bezdôvodné používanie uvádzacej častice **takže** v hovorovom prejave. V umeleckom texte môže jej použitie slúžiť ako charakterizačný prostriedok (napr. postavy s menej kultivovaným jazykovým prejavom).

ROZLIŠUJTE

Nevhodné	Vhodné
snáď	azda
ovšem	pravdaže
Ani jeden nejde.	Obaja nejdú.
Ani on nejde.	Aj on nejde.

ÚLOHY

1. Vysvetlite cudzie slová *influencer*, *follower*, *voyersky*, *subtilnejšia*.
2. Stretli ste sa s javom, o ktorom sa v ukážke 40 hovorí? Podliehate skrytej reklame? Uvedomujete si ju?
3. Zaradte podčiarknuté slová v ukážke 40 k slovným druhom.
4. Dokážte, že výraz *aj keď* z prvej vety ukážky 40 je spojka a nie častica.
5. Vysvetlite rozdiel v písaní interpunkcie pri časticiach *samozrejme* a *napríklad* z ukážky 40.
6. Vysvetlite jednoducho funkcie slov *samozrejme* a *poriadne* z ukážky 40.
7. a) Prepíšte podfarbený odsek ukážky 40 bez častíc.
b) Diskutujte. Ktorá podoba odseku viac vyhovuje jazykovému štýlu, do ktorého ukážka patrí? Prečo?
8. Vyhľadajte častice vo výkladovom texte témy Častice. Ktorý jazykový štýl reprezentuje tento text? Akú frekvenciu v ňom majú častice? Akú úlohu majú?

Častice sa využívajú najmä v subjektívnych a subjektívno-objektívnych štýloch. V objektívnych štýloch sa takmer nenachádzajú. Veľmi časté sú v textoch hovorového štýlu, najmä v dialógoch. Významne **sa podieľajú na výstavbe textu** (prostriedky výstavby a súdržnosti textu – **konektory**).

Publicistický (aj umelecký) **štýl** využíva **častice** na zvýraznenie subjektívnosti textu, alebo aj pri neoverených informáciách (**údajne podplatil, vraj najvyšší most...**), čo treba zohľadniť pri jej interpretácii (ukážka 40).

UKÁŽKA 40

Aj keď to tak na prvý pohľad možno nevyzerá, kariéra na sociálnych sieťach dá zabrať. Obsah treba pridávať pravidelne, musí vyzeráť dostatočne profesionálne, aby získal uznanie. **No** zároveň musí pôsobiť prirodzene a spontánne, aby ponúkol voyersky pohľad do súkromia influencera.

Tí, čo sociálne siete zobrali vážne a začali sa im venovať naplno, získali obrovské publiká mladých, ktorí sa inde ako na Instagrame či YouTube pomaly **ani** nedajú zasiahnúť. Followerov nasledoval, **samozrejme, aj** záujem firiem.

Reklamné a PR agentúry ich začali, podobne ako kedysi blogerov, využívať na to, aby dostali svoje produkty cez bežných ľudí medzi **ešte** bežnejších zákazníkov.

No kým v klasických médiách fungujú väčšinou dodržiavané pravidlá na delenie obsahu od reklamy (**a** niekedy **aj nie**), blogeri, vlogeri a spol. sú neriadené strely. Nikomu sa nezodpovedajú a nikto ich **ani** poriadne nekontroluje.

Keď sa im začala núkať možnosť bezplatného testovania produktov, kto by nebral výlet na tlačovku v zahraničí či bezplatný balíček kozmetiky, ak za to stačí zverejniť fotku na sociálnej sieti.

Že v týchto prípadoch ide o reklamu, nie je ťažké sa dovípiť. **No** priznaná slovíčkom „inercia“ nie je nikde. Komerčná spolupráca býva **aj** subtilnejšia. **Napríklad** vo forme spomenutia hotela na dovolenkovej fotke či názvu mobilu pri peknej snímke. [...]

etrend.sk

Náučný štýl (jeden z objektívnych štýlov) využíva **častice** iba sporadicky. Sú však prípady, kedy sú kľúčové (*V skúmavke musí byť **aspoň** 5 mm³ HCl. V rade musí zasadať **práve** 5 sudcov.*) (ukážka 41).

UKÁŽKA 41

VZ OSN vtedy vyzvalo štáty, aby tento deň venovali konkrétnym aktivitám, ktoré podporia informovanosť verejnosti o nenahraditeľnom význame vody – **napríklad** organizovaním konferencií, okrúhlych stolov, seminárov a výstav zameraných na ochranu tejto tekutiny a jej zdrojov a uplatňovanie odporúčaní Agendy 21 – Akčný program UNCED – na Konferencii OSN k životnému prostrediu a rozvoju z júna 1992 v Riu de Janeiro.

D. Hulínek

Citoslovca (interjekcie)

ČO UŽ VIETE...

Citoslovce sú neplnovýznamový neohybný slovný druh. Vyjadrujú cit (*aj*), vôľu (*heš*) alebo napodobňujú zvuky (*cingi-lingi*). Ak nezastupujú vo vete iný slovný druh, nemajú vetnočlenskú platnosť. Citoslovca sa výnimočne môžu využiť ako vetný člen napr. vo funkcii slovesa v prísudku vety (*Ale o tom nikto ani muk!* *Žaba čľup do vody.*). Citoslovca môžu fungovať ako samostatné vety: *Ach!*

Citoslovca

- **vlastné**
- **citové**
- **vôľové**
- **zvukomalebne**

Citoslovca

- **prvotné**
 - nie sú a neboli iným slovným druhom:
 - ach, heš, kikirikí*
- **druhotné**
 - sú odvodené z iného slovného druhu:
 - beda, pomoc, hybaj*

Citoslovca		
vlastné		zvukomalebne
citové	vôľové	<i>buch, cířř, hú-hú</i>
<i>ach, joj, ó, fuj</i>	<i>heš, haló, ahoj, hybaj, ideš</i>	

Citoslovca sa rozdeľujú podľa významu na **vlastné** (*fuj*) a **zvukomalebne** (*píp*) a podľa pôvodu na **prvotné** (*bzzz, hopy-hop*) a **druhotné** (*šmyk*). K citoslovciam patria aj zdvorilostné výrazy (*vitajte, nech sa páči*), pozdravy (*ahoj, dovidenia, zbohom*), ale aj kľatie/zahrešenie (*bistu, dočerta, do...*), ktoré v systéme slovnej zásoby zaraďujeme k vulgarizmom. **Citoslovca sú samostatné vety**, a preto sú od viet a súvetí **oddelené čiarkami**. *Ha, už som ťa našla!*

UKÁŽKA 42

DEJSTVO TRETIE VÝSTUP ŠIESTY

Grófká a Ľudovít.

[...]

ĽUDOVÍT: Ale nechodže! Podže sem, voľačo ti poviem.

GRÓFKA (*obzrie sa pospevujúc*): Podže sem, podže sem, voľačo ti poviem – z toho povedania bude milovania.

ĽUDOVÍT (*beží a chytí ju za ruku*): Ale ozaj? Vidíš, ja som ťa celé popoludnie hľadal, duša moja!

GRÓFKA: Jaj, tak mi ruku stískate, mladý páňko!

ĽUDOVÍT: Ó, jak krásnu a útlú ruku máš, akoby si nikdy nič nebola pracovala; povedzže mi, ako ťa menujú, ty krásne stvorenie!

GRÓFKA: Jaj, pusťte ma, potom vám poviem. (*Vymáha sa mu.*)

ĽUDOVÍT: Nepustím. Či žijú tvoji rodičia?

GRÓFKA: Ach, nie, prosím pekne, ja som úbohá sirota.

ĽUDOVÍT: Chúďatko, a tak musíš tuná ťažko pracovať! Ó, ty si nie za žničku¹ stvorená; ja ťa tak veľmi ľutujem, drahá moja; povedzže mi, či i ty mňa rada vidíš?

GRÓFKA: Ach, prosím pekne, načo by mne to bolo, keď ste vy taký vyučený pán, ja ale chudobná nevyučovaná dievka! Ó, ja dobre viem, že si vy mňa nemôžete ziať!

ĽUDOVÍT (*pre seba*): Ach, škoda, ško-

da, že sa jej nedostalo lepšej výchovy! (*Nahlas.*) Teda ani z knižky čítať nevieš, moja zlatá duša?

GRÓFKA: No to! Čo si to zasa myslíte o nás Slovenkách, že nás za také sprosté držíte? My máme výborného pána rectora; on nás len vie učiť z toho šlabikára! Ale len zo slovenského, prosím pekne, a z modliacej knižky; lebo povedal, že je to dosť pre chudobné dievča.

ĽUDOVÍT (*stranou*): Nešťastné, hlúpe predsudky našej krajiny! (*K nej.*) A či by si nemala vôľu ešte niečo viacej sa učiť o mňa?

GRÓFKA: Ha, ha, ha, od vás? Azda veru chcete za kompana² pristať k nášmu pánu rectorovi! (*S úsmevom.*) Ó, vtedy bych i ja znovu do tej školy chodila, trebárs som už dosť vyrastená!

ĽUDOVÍT (*smeje sa*): Ha, ha, ha, až veľmi sa mi líbiš, drahá moja! Ja ťa opravdivo milujem; len mi daj aspoň jeden pyštok.³ (Chce ju objať.)

GRÓFKA: Ale no, mladý pán! Budem kričať! (*Kričí.*)

ĽUDOVÍT (*odskočí*): Sto striel, aká si divoká! Chod' už stadiaľto, bo voľakto sem ide.

GRÓFKA: Aha, tak ste sa, mladý páňko, ulakol! Nu, veď už nebudem kričať; a keď už raz tak rád bozkávate, tuna, bozkajte mi aspoň raz ruku! (*Zjavia sa v pozadí Miluša a Rohon: Pst!*)

J. Palárik: Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch (1862)

VIETE, ŽE...?

Zvukomalebne slová nazývame **onomatopoe**. Zvuky, ktoré vydávajú zvieratá, sa nevyjadrujú všade rovnako. Napr. slovenské *kikirikí* znie v španielčine *cocoroco* [kokoroko]; v angličtine *cock-a-doodle-doo* [kok-ə-dúdl-dú]; v rumunčine *cucuricu* [kukuriku].

ÚLOHY

1. Vypočujte si ukážku 42.
2. a) Pozorujte funkciu citoslovca ó. V ktorej replike dodáva prehovoru patetickosť? Vypíšte prvé slová.
b) Ku ktorému významu možno priradiť citoslovce *ach* v podčiarknutej grófkinej replike?
A. príjemné prekvapenie
B. bolestné povzdychnutie
C. zavzdychanie pri pocite ľútosti
D. nesúhlas a odmietanie.
3. Ktoré citoslovce z replík grófkiny usvedčuje grófa, že ju obťažuje?
4. Vyhľadajte citoslovce, ktoré napodobňujú reálny zvuk.
5. V ktorej možnosti sú len citoslovca?
A. *Ale nechodže!*
B. *Ach, škoda, škoda...*
C. *Ach, nie...*
D. *Ale no...*
6. Nazvite lexikálnym termínom slovné spojenie *sto striel*.

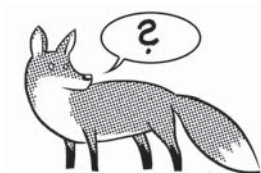
¹ žnec, žnica – žena, ktorá žne počas žatvy

² kompán, kumpán – spoločník pri pochybných podnikaniach

³ bozk, božtek

ÚLOHY

1. Vypočítajte si ukážku 43. Vymeňte aspoň 5 znakov bežnej komunikácie.
2. V ukážke 43 sa vyskytuje výrazné citoslovce, ktoré má nepriamo charakterizovať mužov. Vysvetlite túto charakteristiku, použite plno-významové synonymá a priamu charakteristiku.
3. a) Pomenujte umelecký žáner, o ktorom sa rozprávajú ženy z ukážky 43.
b) Pomenujte písomnú podobu toho žánru.

ÚLOHY

1. V prvom verši ukážky 44 je:
 - A. jedno citoslovce a dve oslovenia,
 - B. jedno citoslovce a dve častice,
 - C. jedna častica a dve citoslovčia,
 - D. jedna častica a dve oslovenia.
 b) Vysvetlite pôvod a význam citosloviec cudzieho pôvodu a použite ich vo vetách: *vivat, marš, živio, basta* (napr. vo výraze *a basta fidli*).
2. Objavte slovtvornú motiváciu citosloviec: *božechráň, pod!, hľa, myk, hmat!, kop!, ježišmária*.
3. V krátkych vetách dokážte, že citoslovčia *hurá, hej* sa stali nesklonnými prídavnými menami. Pravopis si overte v slovníku.
4. Nájdite v SES vysvetlenie po-zdravu *Ahoj!*

Citoslovčia vo vete

podmet
prísudok

slovesno-menný/neslovesný
prísudok (bola híf)

vetný základ

predmet

príslovkové určenie

UKÁŽKA 43

Spontánný (nepripravený) jazykový prejav bežnej komunikácie – dialóg

B. B.: ty si ho videla ?

H. B.: videla som ho: , je to dokume:nt , je tam vvel“mi veľa miest , kde: ktoré ma dojali . nepoviem ti , čo , to musíš vidie:t , boli to miesta , de sa zase , hulvát , vedl“a mňa na tom rehotal . čo , ja som sa naňho pozrela , myslela som si , že ho zabijem , ale zase chlapi sú v niektorých veciach takí , že ha ha/ha ha/ha he he he he , vieš . vš všetka česť , hej . no a: musíš si ho pozrieť . je tam jedna vec , ktorá sa mi až tak nepozdáva , konkrétne jeden príbeh , a:le ale je to ve:lmi citlivo spracované a pointa je tá , že on to robil päť rokov , proste na päť rokov sa vytratil: a on doslova žil s tými l“udmi , nejakto tak s nimi a proste a a všetko sú to vlastne: slepi alebo zrakovo postihnutí ľudia . a su to také nejaké ich príbehy , lásky . je to ako ve:l“mi citlivo urobené , krásne , ale treba si to pozrieť . je tam jednavec , čo , ale tak to , to mi povieš ty potom , či to je dobré .

B. B.: dobre .

korpus.juls.savba.sk (upravený prepis)

Vysvetlivky: na:padlo – predĺženie slabiky, n“ – tvrdá výslovnosť

Z pravopisu citosloviec

Mnohé citoslovčia nemajú ustálený pravopis: **hi-hi-hi/hihihi** – „**Hi-hi-hi**“, ozvalo sa za oknom. – „Kukuk!“ volá kukučka. Zmeravené tvary píšeme dovedna: **Nevídali**, **Samko plače!** **Dajsamisvete!**

Citoslovce funguje ako veta, a preto sa vydeľuje čiarkou: **Hej**, **nevideli ste Marka?** **Ahojte**, **Hanka**, **Eva**, **Soňa!** Ak je citoslovce vo vete vetným členom, čiarkou sa nevydeľuje: **Vo vete A on buch** a **bol** na zemi... (**buch** je vo funkcii prísudku).

Vety s citoslovcom majú na konci často **výkričník**: **Ach**, **to azda nie!** **Vitajte** u nás! **Hijoheta**, **na koničku**, **do Prešova po pšeničku!** Aj uprostred vety môžeme citoslovce zvýrazniť výkričníkom: **A on buch!** a **bol** na zemi.

UKÁŽKA 44

Oj, Bože náš, Bože!
ak ty nepomôžeš,
ktože nám pomôže?

S. Chalupka

UKÁŽKA 45

Vtáky

Ťui tui tui tui?

Titititi.

Titititi titi.

Tru tui tui?

Tititi. Srriííí.

A kde bývaš, vuit?

Tvi tvi vti tvi vti

u Vinca vtavtvtav,

vtavta taťaťa.

V. Šikula

Funkcia citoslovca vo vete

Citoslovčia sú slová – **vetny**. Môžu sa však objaviť aj vo funkcii **podmetu**, **prísudku**, **vetného základu**, **predmetu** a **príslovkového určenia**.

UKÁŽKA 46

Stále počúvam to tvoje **jaj**. Obleč sa a **šup** do telocvične. Chýba nám práve nahrávačka. **Halóóó!** **Ah**, hrôza! Vždy si **bola híf** do všetkého. A nehraj len tak **halabala**, lebo sa ozve hlasné **fúj** z publika.

Štylistické využitie citosloviec

Citoslovčia sú **expresívne slová** a ako také sa nehodia do písomných prejavov objektívnych štýlov. Uplatňujú sa v **subjektívnych jazykových štýloch** – v hovorovom a umeleckom štýle. Nájdeme ich hlavne **v dramatickom rozprávaní, v dialógu alebo v monológu postavy, ale aj v reči rozprávača.**

V **hovorovom štýle** sú citoslovčia frekventované, pretože vyjadrujú celú paletu citov a pocitov hovoriaceho, napr. pocity radosti (*Hurá!* namiesto *Ide sa!*), bolesti (*Jaj!* namiesto *Netlač mi tú ruku!*), naznačujú posmech, pohrdanie (*To tvoje večné kotkodák!* – plní funkciu podstatného mena). Sú kontaktnými slovami, napr. pozdravmi (*ahoj, nazdar, čaute, máš sa?*). V bežnej komunikácii citoslovčia ozvlášťujú text a **ekonomizujú** ho – jedno citoslovce vyjadrí to, na čo by sme opisom potrebovali súvetie (*Dočerta!* napr. pri práve zmazanom neuloženom súbore v počítači). Citoslovčia sú prostriedkom komunikácie najmladších používateľov jazyka.

UKÁŽKA 49

„Fraňo Nero? Pch!“ Priska ma už mala po krk. Asi tri dni som sedela doma a vstrebávala ten umelecký zážitok sprostredkovaný sovietskou kinematografiou. Do toho telefón. Prásk!

„Volá ti ten pekný chlapec, veď vieš,“ mama na mňa žmurkala a vliekla ma k telefónu.

„Ktorý?“ vzpierala som sa ako sviňa pred porážkou. Nechcela som nikoho, iba Franca Nera. „No ten, Jožinko...“

„Buééé!!!“

„Haló,“ plakala som do slúchadla.

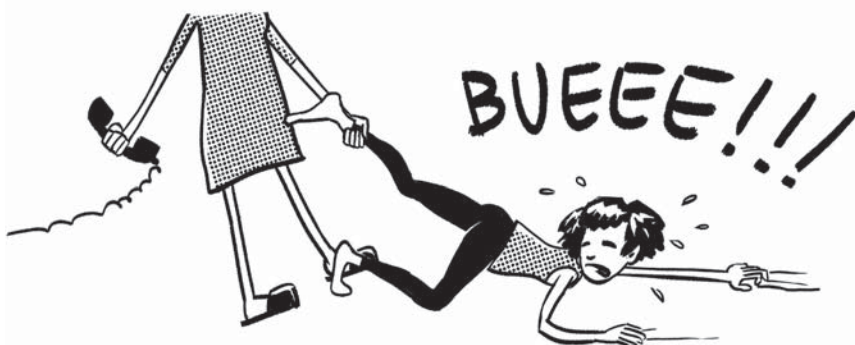
„To som ja, Jozef. Ahoj.“

M. Murrayová

UKÁŽKA 50

Mne, obyvateľovi hlavného mesta, po celý rok znejú v ušiach aj zvuky, ktoré vydávajú naše milé zvieratká, keď kuriatko čipčí a pípa, vyliahnuté vtáčatka čivkajú, hus gagoce či gága, prasa krochká či kvičí, diviak grúli, sluka kvorká, jarabica čiriká, vrabec čviriká, moriak hudruje, mačka mňauká, prepelica podspodáka, somár híka (v ľudskej podobe tára), hlucháň brká, tetov toká, vlk zavýja, močiarnica mekotá, bocian klepoce, medveď mumle a mrmla, morky pujkajú, zajace murckajú...

P. Jaroš

UKÁŽKA 47

Čivi-čivi, kvok, kvok –
deti kričia: „Zmok! Zmok!“
Ale vedia, že to pletky,
namrvia mu chleba striedky
a už zobká: zob!

M. Rázusová-Martáková

UKÁŽKA 48

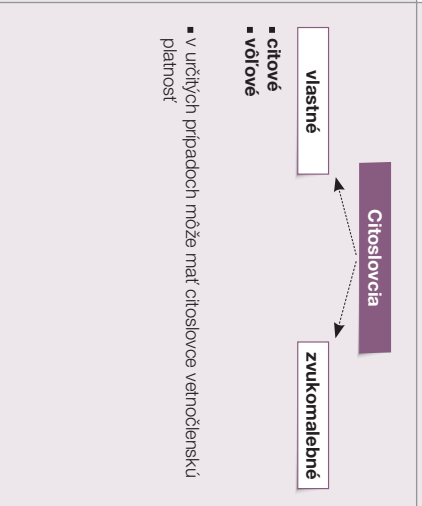
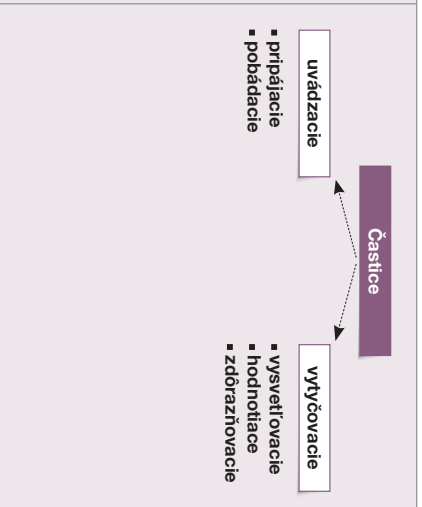
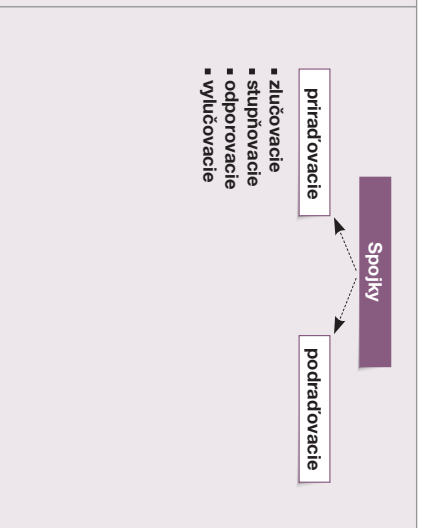
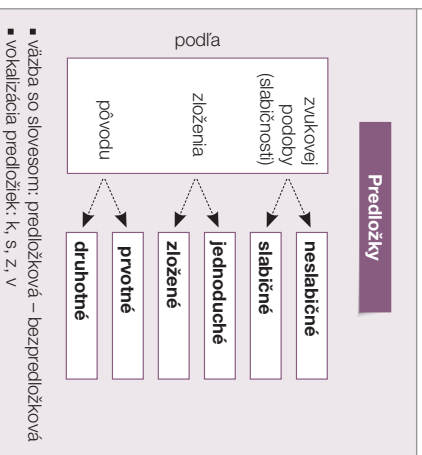
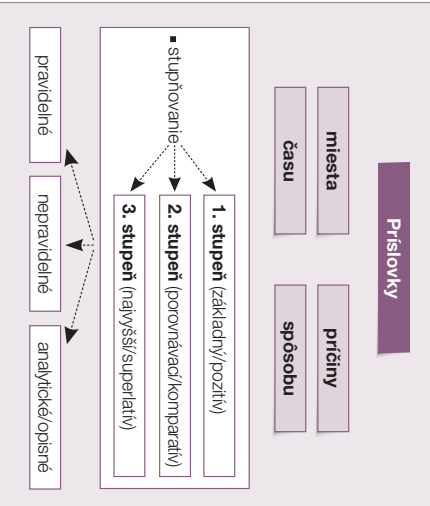
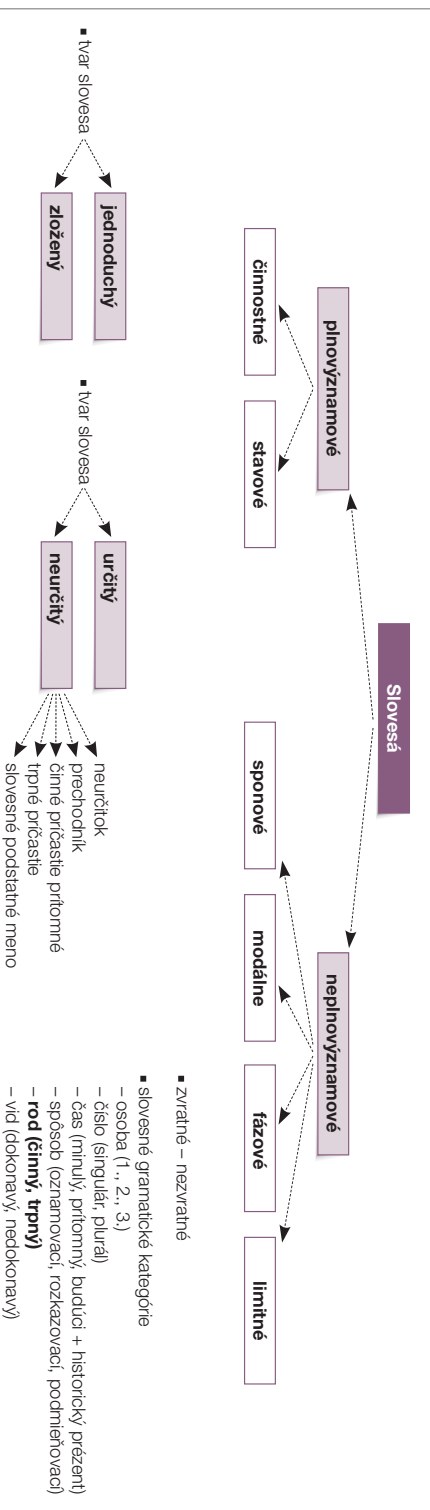
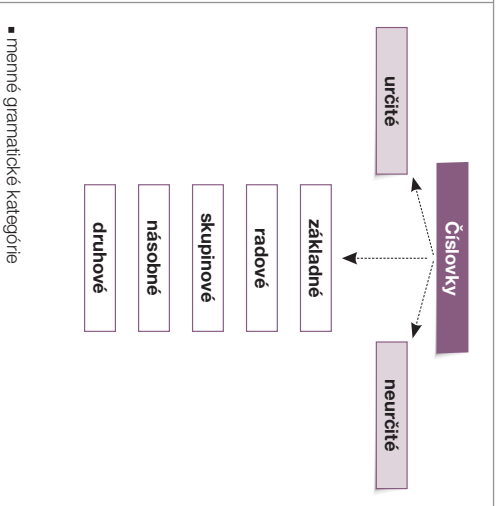
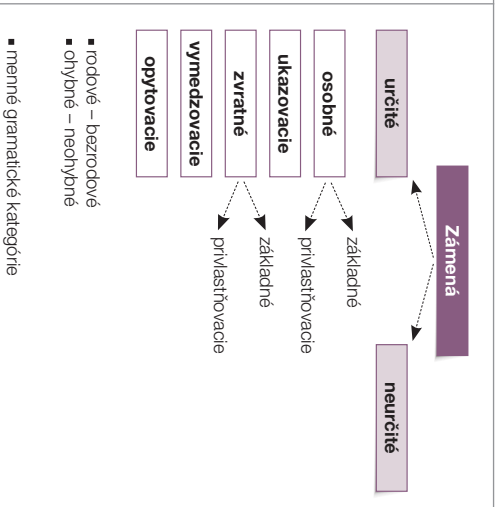
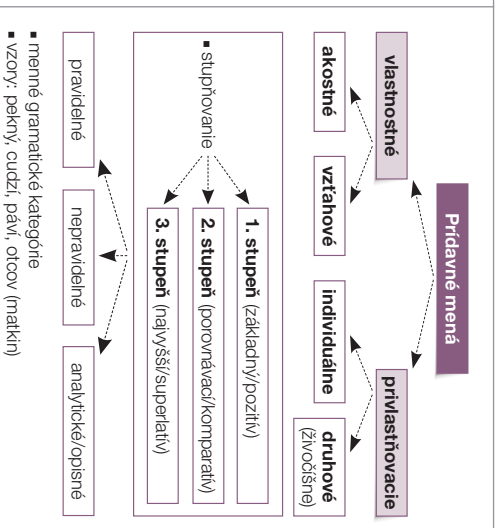
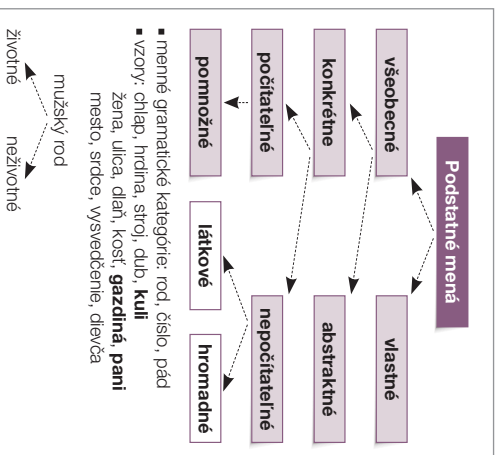
Na začiatku bolo slovo. Pomaly
sa lepilo z dýchania, ľudskej
vône a citosloviec.
Cic! Cic kozi kozina! Cumgária,
humgária, cingulinky brink! Sy-
kotanie, vrkúťanie, tympan, krč!
Cš, cš. Žižežažuži. Ženy a muži,
všetci nežní, všetci krásni, všetci
s rozpalenými očami.

Š. Moravčík

ÚLOHY

- Inšpirujte sa ukážkou 47 a napíšte krátku báseň s citoslovcami.
- a) Nájdite v ukážke 47 citoslovčia.
b) Určte ich druh.
c) Vypíšte z ukážky 47 citoslovčia z pásma reči postáv.
- Prečítajte si ukážky 47 – 49. Ako sa odlišuje autorský zámer autorov. Prečo využívajú citoslovčia?
- a) Utvorte ku každému zo slovesných podstatných mien citoslovce: *božekanie, bedákánie, hmkanie, pípanie, tikanie, sipenie, syčanie, kuvikanie, kvíkanie, kvíčanie, brechanie*. Vzor: *božekanie – bože! bože!*
b) Vytvorené citoslovčia porovnajte so slovníkom.
c) Podľa písania grafém *i/y* sformulujte tézu o pravopise zvukomalebných citosloviec.
- Dodajte k textu ukážky 50 aspoň jedno pomenovanie zvierata a sloveso, ktoré je utvorené od zvuku, ktoré toto zviera vydáva.
- V texte ukážky 50 je pri jednom zvierati sloveso, ktoré nevzniklo zo zvukomalebného citoslovca. Dokážte, že je to tak, a ako argument použite aj pravopisné pravidlo.

Morfologické jazykové prostriedky

PLNOVÝZNAMOVÉ majú vetnočenskú platnosť

NEPLNOVÝZNAMOVÉ nemajú vetnočenskú platnosť